

Tohi Gāue Faka'uvea

Kalasi
Fakama'uli tau leá

6

FAKALOGO
MAHINO
FAI

Higoa matu'a : _____

Higoa papitema : _____

Kolesio : _____

Kalasi 6 : _____

Ta'u ako : _____

Fakatu'utu'u pāsina

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULÍ

- LĒSONI 1 - KO TE FAKATAUMA'ULÍ MO TE TAU'INĒ 3
- LĒSONI 2 - KO TE FE'ILO'I'AKÍ 7
- LĒSONI 3 - KO TE FĀNAÚ I TONA MA'ULI I TE FALEAKÓ MO TONA 'APÍ 11
- SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3 15

KĀPITE 2 - TE TAGATÁ

- LĒSONI 1 - TE 'Ū KOGA KEHEKEHE O TE SINÓ 17
- LĒSONI 2 - TE 'Ū MUTU'IME'Á 21
- LĒSONI 3 - TE 'Ū VAHA'AKĀIGÁ 25
- SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3 29

KĀPITE 3 - KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ

- LĒSONI 1 - TONA HISITOLIÁ 31
- LĒSONI 2 - TONA SEOKALAFIÁ 35
- LĒSONI 3 - KO TE 'Ū KOLÓ 39
- SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3 43

KĀPITE 4 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA

- LĒSONI 1 - KO MITE MO TALATUKU MA'UHIGA O TOKU FENUA 45
- LĒSONI 2 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA FAKATALAKITUPUA 49
- LĒSONI 3 - KO TAGI MO LĀUGA 'E HĀ I TE 'Ū FĀGANÁ 53
- SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3 57

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ

- LĒSONI 1 - TE 'Ū VĪKIGÁ, TE 'Ū LEÁ 59
- LĒSONI 2 - HIVA MO HUALAU 63
- LĒSONI 3 - TE 'Ū HIVA LAU'AKAÚ 67
- SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3 71

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 1 - KO TE FAKATAUMA'ULI MO TE TAU'INĒ

Fakama'uma'u !

	Ki he fo'i tokotahi	Ki he fo'i tokolua	Ki he fo'i tokotolu pē kaugamālie atu
I te 'uhú	Mālō te ma'uli		
	Mālō tou ma'uli	Mālō tokolua/tolua ma'uli	Mālō tokotou ma'uli
	Mālō si'ou ma'uli	Mālō si'okolua ma'uli	Mālō si'okotou ma'uli
I te fakaho'atā hiliho'atā afiafi	Mālō te kātaki		
	Mālō tau kātaki	Mālō takolua kātaki	Mālō takotou kātaki
	Mālō si'au kātaki	Mālō si'akolua kātaki	Mālō si'akotou kātaki

	Ki he fo'i tokotahi	Ki he fo'i tokolua Ki he fo'i tokotolu pē kaugamālie atu
Tau'inē	Ki he kilisitiano e tokotahi 'e 'alu, 'e lau : « 'Alu lā ! »	Kā kua tokolua pē kaugamālie atu te 'oló, 'e lau leva : « 'Olo lā ! »
	'E tali mai leva e te kilisitiano 'aia ki 'aē 'e nofó : « 'lō, nofo lā ! »	Kā tokolua pē kaugamālie atu te nonofó, pea 'e lau leva : « Nonofó lā ! »

'E ma'uhiga te to'o o te higoa o te kilisitiano, pea 'e feala te 'ui

- Mālō **Paulo** te ma'uli/**Paulo** mālō te ma'uli./Mālō te ma'uli **Paulo**
- Mālō **Paulo** tau kātaki / **Paulo** mālō tau kātaki / Mālō tau kātaki **Paulo**
- **Paulo** 'alu lā ! / 'Alu lā **Paulo** !
- 'lō, **Paulo** nofo lā ! 'lō, nofo lā **Paulo** !

Fakamoga : *coup de glotte / Glottale*

Fakalua / Tolo / Vuaiete toho : *macron (barre horizontale au-dessus de la voyelle → Voyelle longue)*

Fetoginauna / Fetogihigoa – Pronom personnel

'E 3et agi3 fetoginauná ke tu'u 'I mu'a I te velepe : « 'E matou faipalalau »

Pea 'e feala foki ke tu'u I muli I te velepe : « 'E faipalalau mātou »

'E vae tolu 'ia te 'ū fetoginauná I te lea faka'uveá : faka'iloga tu'utefua, faka'iloga tu'utalua, faka'iloga tu'ufakakauga.

'E mole fakakehekehe' I 3et agi'uveá 'ia te 'uhiga tagata pē fafine o he nauna/higoa mokā talanoa tapugālea !

Mu'anauna pau / Mu'ahigoa pau / 'Alatike pau – Article défini

'E faka'aoga te mu'anauna pau ko « Te » ki te nauna fuli pē, pea kā fakakauga pea fakakātoa 'aki 'ia « 'ū » pe 'e pulihi 'osi : Ko te tama mai Vaimalau-> Ko **te** 'ū tama mai Vaimalau/ Ko **te** tama mai Vaimalau.

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 – Fakalogo pea ke fakamoga pē fakalua.

a) Aho	ā) Fakaapaapa	e) Tauine	ē) Vahe	f) Gaue
g) Kamosi	h) Muhi	i) Malo	ī) Fanauako	k) Vaega
l) Kalavi	m) Matapa	n) Hekaaga	o) Mauli	ō) Tuulaki
p) Siou	s) Hoata	t) Uhu	u) Katoako	ū) Lekula

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 1 - KO TE FAKATAUMA'ULI MO TE TAU'INĒ

Gāue 2 – Tohileakupu / Fakalogo lelei pea ke tohi te 'ū kupú ke tonu.

a)	ā)	e)	ē)	f)
g)	h)	i)	ī)	k)

Gāue 3 – Lau le'o lahi te 'ū kupu 'aē ne'e ke tohi.

Mahino ki he lau

Ko te felāve'i a Sētino mo Sononefa

Gāue – Fakalogo ke mahino kiā koe te tokumetó, pea ke tali ki te 'ū fehu'i 'aenā.

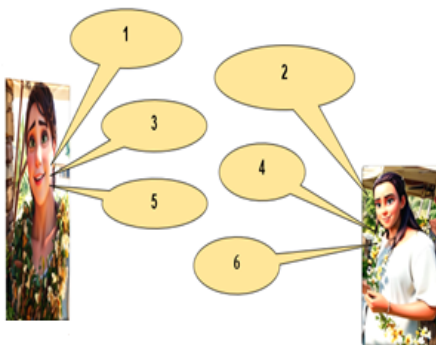
- a) Ko ai 'ia Sētino ?
- ā) Ko ai 'ia Sononefa ?
- e) Ko te 'aho fea o te vāha'á 'aē ne'e 4et ai te hisitolia nei ?
- ē) Ko te 4et fia ne'e 'olo o fāgai puaka ?
- f) Koteā ne'e 4et ki 'anā puaká ?
- g) Ko puaka e fia a te tautāmai ne'e feholaiki ?
- h) Ko 'anā kauha'amolua ?
- i) Koteā te « palo » ?

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Fakahoahoa ke tonu te 'ū falāsisi o te faipalalau 'aenā.

Gāue 2 – Fa'ifa'itaki te 'ū faipalalau 'aenā.

a) 'Ēī, 'e lelei pē, kae ā koe ?

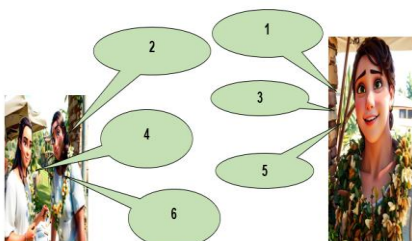
ā) 'Ēī, 'e au 'alu o fakapilitānia.

e) 'Ī foki. Mālō Faiako Fisi'ilagi te ma'uli.

E) 'E ke lelei pē ?

f) Mālō Fisi'imoana te ma'uli.

g) 'E lelei pē ia Fisi'imoana. 'E 4et ag ?

a) 'Ī foki, mālō Faiako te ma'uli.

A) Fai ki ai Faiako.

e) 'lo lelei, kātaki !

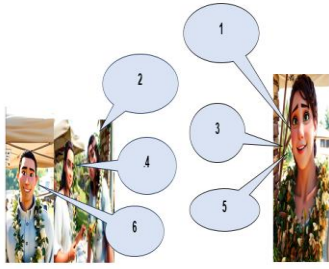
ē) 'E mā 'olo ki te faletohi o lautohi.

f) 'E kolua 'olo ki fea ?

g) Mālō Fisi'imoana mo Hunitai tokolua ma'uli.

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 1 - KO TE FAKATAUMA'ULI MO TE TAU'INĒ

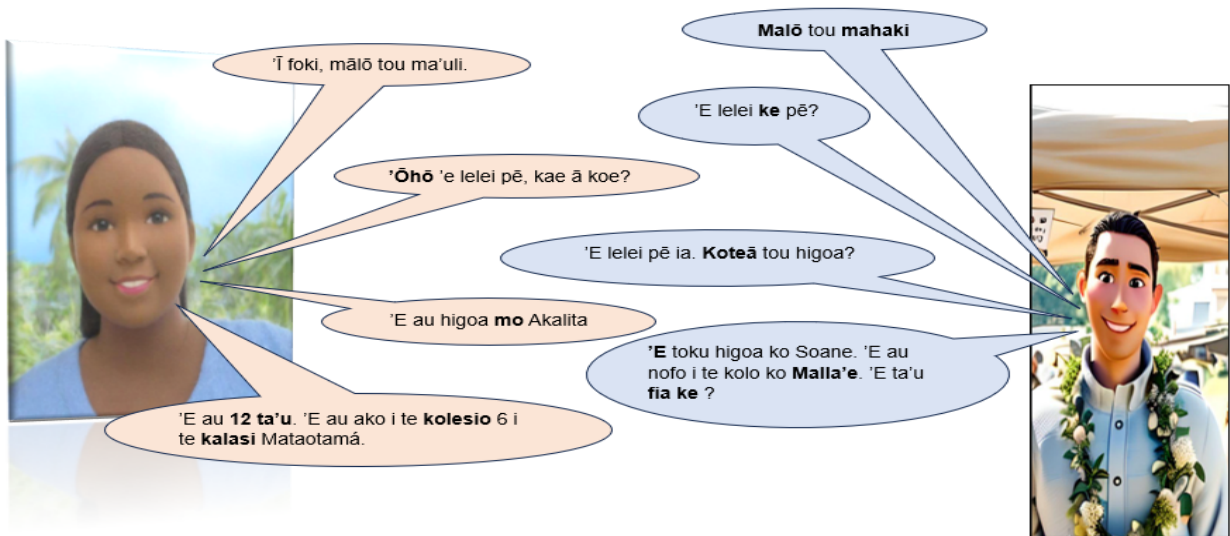

- i) 'Io, pea tokaga na'a lavea he tahi.
- Ā) Mālō Fis'imoana mo Hunitai, mo Tolinuanua tokotou ma'uli.
- e) Fai ki ai Faiako.
- E) 'Ī foki, mālō Faiako Fisi'ilagi te ma'uli.
- f) Koteā 'aē 'e kotou faí ?
- g) 'E matou gao'i.

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Ko kupu ne'e feala ke faka'ilogá, 'e feala ke ne'e hala tonatou tohí pe ko 'onatou tu'ulagá. Fakatonutonu.

Gāue 2 – Fa'ufa'u hau ki'i faipalalau o ke faka'aoga ai te.

- Fakatauma'ulí.
- Te 'ū kupu o te vaha'akāigá ko : tehina / tuaga'ane / tokolua.
- Ko te 'uhú, i te temi o te hola 7.
- Ne'e hoko i te loto papiká i te 'aluakó.
- Ko koe mo 'ou kaufafine e toko 2 mo 'ou kautagata e toko 2.

Tapugālea

Ko te 'ū fetogihigoa / Fetoginauna tāfito

Gāue 1 – Fetogi 'ia kupu ne'e fakalaini 'aki te fetoginauna 'e tuha mo ia. Tokaga ki te fakakauga o 'ihi velepe.

- a) 'E 'alu 'ia Peletalio ki Maugā. → _____
- ā) Ne'e au faipalalau mo tau kuí. → _____
- e) Kua ke gali mo Atolomako. → _____
- ē) Hoki tau mai Alefeleto mo Apele pea mo Evaletto i te vaka māfoatā. → _____
- f) 'E ke nofo mo au ? → _____
- g) Ne'e kaiha'a e Paletto te motokā a pātelé. → _____
- h) Ne'e fakamotu te tautēhiná i Faioa → _____
- i) 'E ke 'alu 5et a kalasí o hā'ele i fea? → _____
- ī) Kā hoki au liliu mai mo 'aku tamalikí pea tou lafeti leva. → _____
- k) 5et ag ha'u 'ahotapu mo mātou o misa. → _____

KĀPITE 1 – KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 1 – KO TE FAKATAUMA'ULI MO TE TAU'INĒ

Ko te mu'anauna / 'alatike pau / he'epau

Gāue 2 – Lau te kogatohí pea ke kumi i loto te mu'anauna pau ko « te » mo te nauna 'e ina mu'aki.

Gāue 3 – Fakakauga ia o mulimuli ki te nauna 'e muli mai ai.

Ko te felianima. I te hili pē o te ako hola 3 vaeluá, ne'e tālaga leva ia te kau tamaliki e tokonima o te vāega 6 o Mala'é, ke natou teuako fakatahi. Ko te fo'i tokotolu fafine mo te fo'i tokolua tagata. Ko te ki'i ta'ahine ko Sāpeta pea 'e lau'ulu mafao, kili hinahina mo kemoga mafisi. Ko te tahi ki'i ta'ahine ko Kātalina, 'e 'ulu migimigi kefukefu kae leka. Ko te ki'i ta'ahine leva ia ko Kauté 'e lahi mo sinopaki pea 'ulu hāfuni. Ko te 'ū tamá leva ko Puko mo Feta'u. Ko Pukó, ko te ki'i tama hāfekasi fisi i tana tamaí pea 'e 'ulu migi ia pea sinoputaputa. Ko Feta'u 'e 'ulu kena pea kano'imata hu'avaist fakapō'uli pea tu'amata hohoko foki.

Ne'e natou 'olo ai ki te faletohi o te kolesiō. Ko tanatou gāue kumilogo ne'e fakatotonu age e te faiako i te lea fakasepaniá. Ne'e natou fakatahitahi 6et ag te falelaú o fefakamālō'aki ai, pea natou tokaga'i te kulī kaikai 'e ina sio'i nātou. Ne'e natou toe māliu atu aipē o hagatonu ki te kogame'a ne'e tonu ke natou 'olo ki aí. Kua natou mātataku 'osi.

Gāue 4 – Tohi mai te 'ū fa'ahiga fakakauga kehekehe o te falāsisi takitahi.

Fa'ifa'itaki'aga : Ko te tama mai Vaitupu. → Ko **te** 'ū tama mai Vaitupu.

→ Ko **te** tama mai Vaitupu.

a) Ko te tamasi'i. → _____
→ _____

ā) Mai he peni. → _____
→ _____

e) Ko te ta'ahine mai Hahake. → _____
→ _____

ē) Ko te motokā fo'ou a Tītako. → _____
→ _____

f) Ko te kofu o Pukavila. → _____
→ _____

Kupusigalea

Fakatauhoa te kupu mo te nūmelo o te pāki 'e tuha mo ia.

Te 'ū hihi	Te tavake	Te fui tava	Te pūpū	Te 'ū fo'i pulepule
Te 'ū pueki	Te 'ū 'ahule	Te moa	Te kalae	6et a'l kaloa'a

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

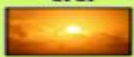
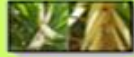
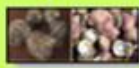
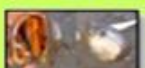
LĒSONI 2 - KO TE FE'ILO'I'AKÍ

Fakama'uma'u !

Ko te fe'ilo'i'aki

- a) Ko ai tou higoa ?
 ā) 'E ke nofo i fea ?
 e) Ko ai tau matu'a ?
 ē) Ko ai tau fa'ē ?
 f) 'E ke ta'u fia ?

- g) 'E kotou toko fia ?
Mokā fakaauau te haha'i kilisitianó, pea ma'ua ke mu'aki e « toko » te nūmelo.
 h) 'E ke tu'ulaga fia i te fānaú ?
 i) 'E 7et ag i te kalasi fia ? I te kolesio fea ?

 a Mata	 aa La'ā	 é Hele	 éé 'Ekelesia	 fa Fala	 ga Higano
 ha Hea	 i 'Ili	 ii Si	 ka Kavapui	 la 'Alili	 ma Mohokoi
 na Nonu	 o Togo	 oo Pōtapu	 pa Paogo	 sa Kasiahi	 ta Tanetane
 u Futu	 uu Hōpū	 va Vaka	 fakamoga Kaloa'a	Fakatokaga : Ko te fakamamafa māhani o he kupu 'e tō tu'uma'u i te silape 'e ovi ki te silape faka'osi o te kupu 'aia ! Faifaitaki'aga : papālagi/pāki /heletu'usi.	

Hoanauna laukoloa – Adjectif possessif

Tona fa'ufa'ú	Mu'ahigoa / Mu'anauna pau + kupu laukoloa « o/a » + faka'iloga fetoginauna (tu'utefua/tu'utalua/tu'ufakakauga) TE + O / A + INA = TONA / TANA
« o »	'E fakalogo pē te faka'aoga o kupu laukoloá ki te nātulā o te koloa
« a »	'aē 'e ma'ú mo ia a 'ana pē o 'ona te koloa 'aia.

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 – Fakalogo 7et agi7 atú pea ke 'ātakai te kupu 'aē 'e tonú.

Ne'e i ai 7et agi ne'e higoa ko Pasikākā / Pasicācā / Pasi'ā'ā / Pasikaka. Ne'e 'alu leva i te tahi 'aho o **cole / 7et agi** te haú ni'ona fale mo ni'ona **va'a / vaca / vaka**. Ne'e **feui / fehu'i** age e te haú :

« Koteā 'e ke loto i / ki ai ?

Ne'e tali age e Pasikākā :

- 'E au loto ki ni'oku koloa.

Ne'e 'ita'ita ai te **au / haú** pea ina **fekau / fecau / fekaū** ke tuli ia Pasikākā mai **aake / Hahake** ki Mu'a. Ne'e lele ai Pasikākā kiō iá pea ina 'ui 7et ag tana fa'ē ke ina faimo **avane / 'avage** he **ele / hele**.

Pea 'alu ai o **puce / puke** te moa. 'ae / cae / kae toe **oko / hoko / hoco** atu aipē si'ona tulí. Kae kua mama'o foki 'ia Pasikākā pea kua **ela / hela**. Pea fetaulaki ai mo te 'ū **ta'aine / ta'ahine** ne'e natou nia'i 'ia ia i te va'e alá. Ne'e mole tokaga ia ki ai kae lele leva ki te vao fusí o tu'usi

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI LĒSONI 2 - KO TE FE'ILO'I'AKÍ

te laufusi pea ina **facagākau** / **fakagākau** te moá. Pea ina tuku leva te gākau i te va'e alá, kae ina 'ui 8et ag te 'ū fafiné :

- Kā hā'ele mai te haú o **feui** / **fehu'i** atu pe kua au **fakalaca** / **fakalaka** age, pea kolua 'ui age kua au mate. Pea kolua fakahā age te 'ū **nākau** / **gākau** o te moá o kolua 'ui **ane** / **age** ko au ne'e au fakamate. »

Fāgana mai 'Uvea, Likopē TU'AKAIHAU mo Kalolo RENSCH

Gāue 2 – Fakalogo pea ke fakakātoa te 'ū mata'itohi 'e puli i te ki'i fakatauga 'aenā.

'Oiauē __ ē lau __ ānava
Nofo lā __ oe __ oloatea __ a
__ e __ o __ oe te taula __ ava __ a
__ ae filifili'itūpulaga
__ e 'e noa te __ oloa mo te pa'a __ a
'E mo'oni pē te __ ano'imata.

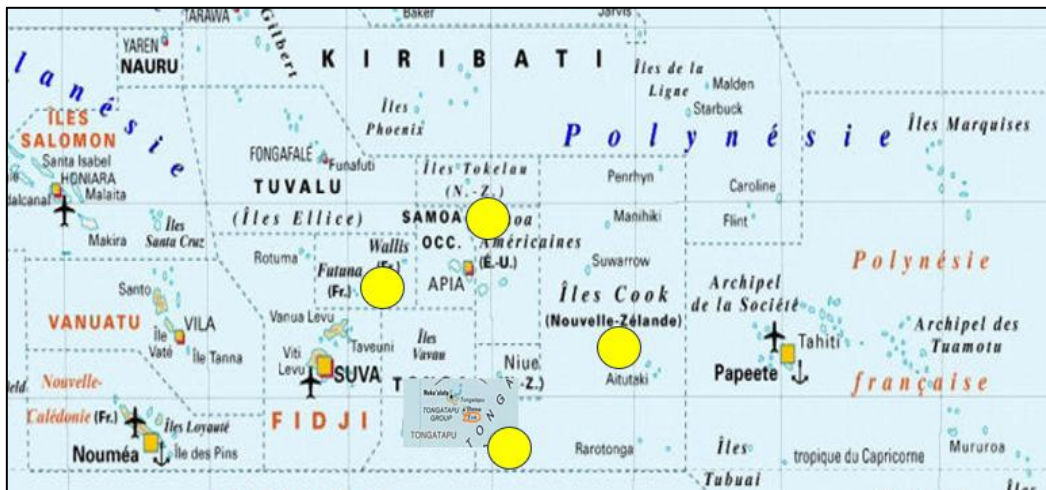
Fakatauga mai te hiva a te kolo ko 'Ahoá, i te 'emisio Tukuikolo a Pātele Visiesio HENSEN

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

- a) Ko ai te 'ū haha'i ne'e 'uluaki 'omai ki 'Uvea nei ?
- ā) Ne'e 'omai nāua mai fea ?
- e) Ko ai ne'e toe 'omai ki 'Uvea nei ?
- ē) Ko ai nātou ne'e natou fakahaha'i 'ia 'Uvea nei ?
- f) I te kua haha'i leva o 'Uveá, ko ai tona 'uluaki pule ?
- g) Ko ai te 'uluaki hau o 'Uvea nei ? Ko ai ne'e ina fakanofa ia ke hau ?

Gāue 2 – Faka'iloga I te mapé 'ia te fe'olo'aki a Maui Atalaga mo Maui Kisikisí.

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Fakanūmelo te 'ū falāsisi 'aenā.

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 2 - KO TE FE'ILO'I'AKÍ

Gāue 2 – Lau ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'i 'aenā.

A) Ne'e 'alu ia Palotolomeo o hoka niumatu'u i 'uta ki te pīnikō o tona mokopuna 'e ako i Ninive. Ne'e ina kamata atu pē i Alafakalava, o ma'u ai tana puluiganiu. Pea a'u atu ki Lauliki kua fāliki mai te potufenua 'aia ko te niumatu'ú ! Ne'e ina hoka ai 'ana puluiga niumatu'u e 4.

a) Ko 'ana puluiga niumatu'u lā e fia ne'e ma'u ?

ā) Ko talua'iniu 'aia e fia ?

e) Ko fo'i niu lā 'aia e fia ?

Ā) Kua hoko te temi o te 'ū faikomūnió. Pea kua tonu ke teuteu'i e Finekoka tona fagona 'alu mama'o mai Tufu'onē ki tona ta'okete 'e ma'uli i Sialé, i Lavegahau. Ko te hokifai o te 'uluaki mokopuna o tona ta'oketē. Hoko ki te tominika 'ave o te fagoná, pea ma'opo'opo age tana fānaú mo te taukāigá mo 'onatonu fagoná. Ne'e fakatahi'i leva te 'ū ofá, o ma'u ai lauhogofulu tu'ukātoa e 7, launima tu'ukātoa e 1 mo lalaganima e 3.

a) Pe ko lautefuhi e fia ne'e ma'u i te fetānakí ?

ā) Ko lauhogofulu e fia fakatahi ne'e ma'u ?

Fatuga tohitohi

Gāue – Fakaauau te vakāfafine o Fisi'ilagí pea ke faka'aoga ai 'ia kupusigalea 'e tuha mo ia.

- finemui / matakovi / matalelei / tūpulaga / finematu'a / fefe
- lau'ulu loloa / mumutu / mafao / migi / migimigi
- tu'amata / tu'amata hohoko / tu'amata molemole / fo'i tu'amata
- gutu
- 'ihu
- taliga
- kia
- kili hinahina / kili 'uli / kili vaelua
- 'uli / 'u'uli / kena / kefukefu
- hu'alisi / hu'alotuma / hu'avaisi / kelo / 'u'ui
- sinopaki / sinomōmō
- matamalimali / mataganogano / matafute
- matala'ekopa / fo'i la'e
- kula / kukula / kulakula
- tekiteki

Tapugālea

Gāue – Fakatahi'i te mu'anaunapaú mo te ki'i kupu laukoloá ke ma'u te hoanauna laukoloa 'e tuha mo te falāsisi takitahi. Muli'i te fa'ifa'itaki'agá.

Fa'ifa'itaki'aga : Ko te katoako a Lotoato. → Ko tana katoako (t + a + na)

a) Ko te tehina o Soane. → _____

ā) Ko te tokolua o Savelio mo Tomasi pea mo Kalio. → _____

e) Ko te matu'a a Senelosa. → _____

ē) Ko te fa'ē a Kalolo mo Kiliemo. → _____

f) Ko te peni a Akalita. → _____

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 2 - KO TE FE'ILO'I'AKÍ

Kupusigalea

Gāue 1 – Fakakātoa te 'ū kupu 'e puli/Fakakātoa te 'ū falāsisi 'aenā o mulimuli ki te ki'i lanu o te pāki.

'E au lanu hekeheke o hagē ko he _____,
 _____, _____ pea mo _____
 Ko'ena 'ia lanu mo 'ona kamata
 Fakatahi 'ia legalega pea mo kula
 _____ te lanu 'aia.
 Ko 'u'ui mo kula kā tauhoa
 Pea au liliu o _____
 Tāpiki 'ia 'u'ui mo legalega
 Pea ma'u ai leva ko _____
 Kā fio mo te _____
 Pea au fakapō'uli
 Fakatahi mo te _____
 Kua au lanu mālama.
 'I me'a lelei ko te lanulanu ! Pelelina FAKATAULAVELUA

Gāue 2 - 'E fehi'a pē mamana ki ai ? Fakamatala 'aki ni 'au falāsisi.

	✓	Lautohi
	✗	Fakalatina
	✗	Faimenasi
	✓	Mā'anutai
	✗	Taufō
	✓	Neti
	✓	Faiteuteu
	✗	Faigao'i

FISIPILAGI

	✓	Fakapilitānia
	✗	Fainūmelo/Matematika
	✗	Fāgai puaka
	✓	Mā'anutai
	✗	Huo te mala'é
	✓	Lomi telefoni
	✓	'Alu ki motu
	✗	Faigao'i

TOLINUANUA

Gāue 3 – Kua hola fia ? Tohi mai 'ia fa'ahiga lau o te hola taki tahi. Ko'enā te faifaitaki'aga.

Faifaitaki'aga

- a) Kua hola 5 'osi 35 afiafí.
 A) Kua hola 5 'osi 35 'uhú.
 e) Kua toe 25 ki te hola 6 afiafí.
 E) Kua toe 25 ki te hola 6 'uhú.

Gāue a

- a) _____
 ā) _____
 e) _____
 ē) _____

Gāue ā

- a) _____
 ā) _____
 e) _____
 ē) _____

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 3 - KO TE FĀNAÚ I TONA MA'ULI I TE FALEAKÓ MO TONA 'APÍ

Fakama'uma'u !

Kupu tu'ufakakauga launūmelo – *Classificateurs numériques*

Kā fakaauau te haha'i kilisitianó pea 'e ma'ua ke 'avage 'ia te ki'i kupu ko « **toko** » :
Ko te toko 4 fafine mo te toko 2 tagata.

Kā fakaauau te haha'i kilisitianó pea 'e ma'ua ke 'avage 'ia te ki'i kupu ko
« **toko** » : Ko te toko 4 fafine mo te toko 2 tagata.

Kupu tu'ufakakauga nauna / higoa – *Classificateurs nominaux*

Ko nātou 'aenī 'e natou fakakauga pē fakakehekehe'i te 'ū vāega nauná/higoá fakatahí.

Kupu tu'ufakakauga ki he me'a e tahi	
Mo'i	Ki he koga o he me'a pē (mo'i pane, mo'i kafe, mo'i vai, mo'i kele, ...)
Fo'i / fua'i	- Ki ni me'a 'e kātoa (fo'i pane, fo'i mago/fua'i pane, fua'i hina) - 'E toe feala 'ia (fo'i mo fua'i ke faka'aoga ki ni me'a 'e lilo : fo'i lohi / fua'i lohi)
Fu'u	'E hagē pē ko (fo'i mo fua'i 'e faka'aoga ki he me'a 'e kātoa kae 'e faka'aoga 'āteaina pē leva ia ki te vao 'akaú : fu'u mago, fu'u kafika)
Kupu tu'ufakakauga ki ni me'a e lua	
Hoa hoa'i	Ki te lau taki lua o ni me'a pē takitokolua o ni kilisitano : hoa'isūlie / hoamako
Tau	Ki te 'ū kupu o te nofo fakafāmilí : taumātu'a/tautēhina/taumā'ā
Kupu tu'ufakakauga mo fakavāega o higoa fakatahí	
'Atu	Ki ni me'a ne'e faka'atu'atu pē fakatoka : 'atu laupapa / 'atu niu
Faga	- Ki te 'ū manú : faga moa/faka kulī - 'E toe feala tona toe faka'aoga foki ki te haha'i kilisitianó : faga mokopuna/faga tamaliki
Fua	Ki te 'ū me'aha'elé pē ki te 'ū 'apí : fua vaka / fua motokā / fua fale
Fuhiga	Ki ni lau'akau 11et a ni me'anoapē ne'e ha'i fakatahi : fuhiga lau'akau : fuhiga talo / fuhiga kalavī
Fīlaga	Ki ni me'a ne'e fī fakatahi : fīlaga lau'akau / fīlaga laututu
Kau	Ki te haha'i kilisitianó : te kau mu'a / te kau faifaito'o
Kaugā	Ki te haha'i kilisitianó 'e natou vaevae he gāue pe ko he agafai e tahi : kaugā'api / kaugā momoe
Liuga	Ki te 'ū me'anoa pē kilisitano 'e 'amanaki ke fetuku / 'ave ki he fa'ahi : liuga kilikili / liuga tamaliki
Ta'i	Ki ni haha'i ne'e feala ke fe'olotahi'aki 'onatou ta'ú, pē ki ni koloa 'e tātau pē 'e fo'ou
Tu'ula	Ki ni 'ika 'e fe'olo'aki fakapupuga : tu'ula kanahe / tu'ula lupo
Tu'ulā	Ki ni vao 'akau 'e homo fakatahi ake : tu'ulā fusi
'Ulu	Ki te vao 'akaú : 'ulu mei / 'ulu mago
Hu'a	Ki te 'ū me'a 'e huhu'a : hu'a tīpolo / hu'a silo
Tu'uga	Ki ni me'a ne'e tñaki fakatu'utu'ga : tu'uga 'ota'ota / tu'uga niu
Fale	Ki te nofo fakavaha'akāigá : faletautuagā'ane / faletautēhina / faletautāmai ...

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue – Ne'e fakaovi atu kiā naua o nofo atu 'iā tafa o Kolí o fēnei atu.

« Mālō 'ū finemātu'a _____ kātaki pē i te 'aho nei.

Ne'e tali atu e Mapa mo haga kai pē ia :

- 'Ī foki, mālō _____ ia kātaki i te 'aho nei. He ko'ē kua ke 'eva ?

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 3 - KO TE FĀNAÚ I TONA MA'ULI I TE FALEAKÓ MO TONA 'APÍ

Ne'e vaku mu'a tona 'ulú pea ina tali mai :

- _____ mai 'ū finemātu'a, ko te fagona 'aenī 'e ha'u o _____ kiā kōlua. Ko taku mamanu'ia 'aē te magoni ake o takolua kuká, koia 'aenī 'e au ha'u ai o kolekole atu pe 'e mole kolua 'ofa'ofa noa mai ki si'i _____ 'aenī 'e hālofiá, o vaevae mai _____ me'akaí.

Koli, Mapa mo Pasikākā, Fonolea F.

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo lelei te hivá ke mahino kiā koe.

Gāue 2 – Faiga'i ke ke fakakātoa 'ia kupu 'e tōtō.

Si'i _____, si'i _____, mo he līlé, mo he līlé
 Ko kakala gali o _____
 Ta'ahine, ta'ahine, tau lā e _____, tau lā e _____
 Kā popo pea momoli _____.
 Si'i motó, si'i motó, fua o te _____, fua o te _____
 Ko kakala gali o _____
 Ta'ahine, ta'ahine, lea lā ke totonu, lea lā ke totonu
 He kuau _____ mate _____.
 Si'i _____, si'i _____, mo si'i _____, mo si'i _____,
 Ko kakala gali o _____
 Ta'ahine, ta'ahine, maumau te _____, maumau te _____
 Kae kovi he 'e ke fili _____.
 _____, _____, lose _____, lose _____,
 Ko kakala gali o _____
 Ta'ahine, ta'ahine, logolā te _____, logolā te _____,
 To'o pē mo'o tali _____.
 'Ōmoto, 'ōmoto, mo si'i _____, mo si'i _____,
 Ko kakala gali o _____
 Ta'ahine, ta'ahine, maumau _____ loto, maumau _____ loto,
 Kae kovi he 'e _____ 'ofa _____.
 Si'i _____, si'i _____, _____, _____,
 Ko kakala gali o te _____
 Ta'ahine, ta'ahine, 'oi lea _____, lea _____,
 He koia _____ gatolo mai ai.
 _____, _____, _____, _____,
 Ko kakala gali mo te _____
 Ta'ahine, ta'ahine, _____ lā kau 'alu, _____ lā kau 'alu,
 Nofo lā pea manatu'l _____.

Si'i lōsē, Lautoka, Polikalepo LIKUVALU

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Fakakātoa te kupulau 'aenā 'aki 'ia kupu 'e tuha. Tokaga'i kehe te tatagi o lainikupú.

a) Ko au Niukula, foha o Lautoko
 'E au _____ i te fainūmeló
 Ko toku tehina ko Mago _____
 'E faiva i te me'e _____

e) Misi Pepeta, fia taka _____ fale
 O kenu te 'one, kumi _____
 Mole he 'aoga atu o he _____
 Mo he peni mo he fua'āgele.

ā) Taku ki'i pusi fia moe _____ puha
 'Amusia koe mole tuli _____
 Mole ke _____ hau tauhala
 Pea mo mataku ki he _____

ē) Fo'i Mō _____, fia nofo _____ fā
 Tā hifo he kua tai _____
 O tae 'ahule mo tae kale'a
 Hoki tā foki mai hola _____

a) kailao - momoho - totolo - 'uluaki

e) mape - ake - va'e - 'unukele

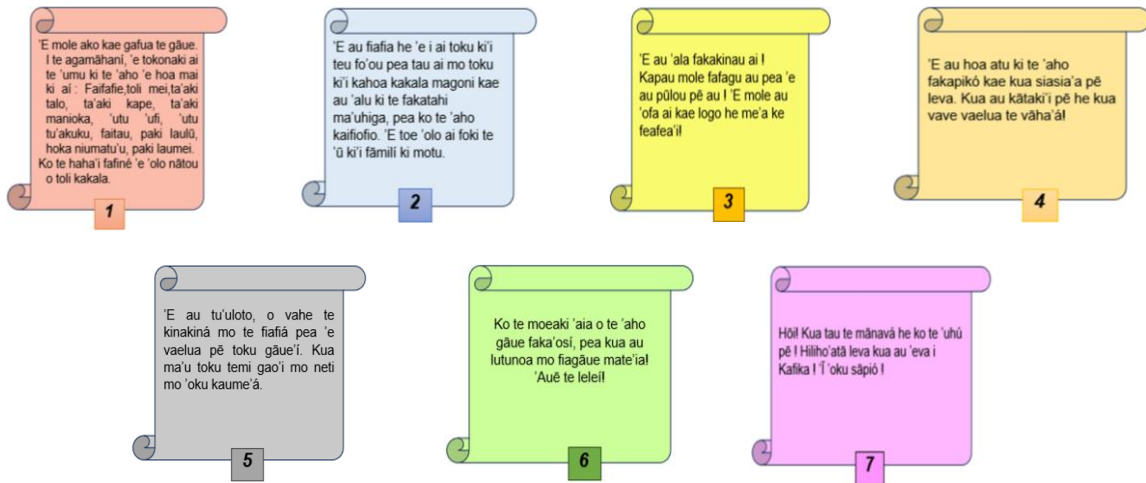
ā) hola - tū'ā - 'uta - fuga - poaki

ē) fā - tai - mamaha - sinomōmō - lalo

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 3 - KO TE FĀNAÚ I TONA MA'ULI I TE FALEAKÓ MO TONA 'APÍ

Gāue 2 – Mate taku tea ! 'Ō. Kumi pe ko te 'aho fea 'e tauhoa 13et a papa takitahi.

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Lau ke mahino kiā koe te tokumetó pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Ko te fāgana o kiu mo 'uga

- 1 I te temi mu'á, ne'e fai ai te fihī a te hahā'i o Vaitupú mo te hahā'i o 'Ālelé pe ko ai 'e ina mā'u ia te motu ko Nukutapú. I tanatou mole 'ilo'i pe ko ai 'aē tonú, ne'e mā'u leva e te hahā'í te fakakaukau 'aenī, 13et agi filifili e te kolo tana manu kae fai he lele mai 'uta ki motu.
- 5 Ne'e fili ai e Vaitupu te kiú, kae fili ia e 'Ālele te fo'i 'ugá. Pea ne'e natou fakatotonu ai leva, ko te lelé 'e kamata ifo, i Vaitupu ki Nukutapu, pea ko 'aē 'e mu'a anai, pea ko ia 'e ina mā'u anai te motú, o talu ai.
Ne'e momoe ai te kiú mo te fo'i 'ugá i Vaitupu, i te mata'oné, kote'uhi ke 'aua na'a tuai 13et agi ki te temi fai o te lelé.
- 10 Ne'e natou fakatotonu ai mo te temi fai o te lelé : 'e kamata pē i te temi hopo ake a te la'ā. Kae i te lolotoga o te pō'ulí, ne'e tu'u fakalogologo ake pē te fo'i 'ugá ia, o tuku 13et agi'así 'iā tafa o te kiú, kae 'alu ai leva ia ki motu.
I te va'e hola tolu māfoatá, ne'e 'ala 13et ag Kiu o 13et ag te ga'asi 'ugá, kei tuku pē pea ina ui aipē 13et ag moe pē 'Uga ia. Ne'e lele atu aipē ia Kiu mo pākalaga. Kae ne'e kua puli foki
- 15 'Uga ia, kua kāvilū ia i motu.
I te fakaoviovi atu a Kiu ki Nukutapú, ne'e logo atu ia ki te le'o 'e ina 'ui mai ki ai :
- Kiu liliu koe, 'alu koe ! Ko te temi 'aenī kua au mā'u au ia Nukutapu, kua mā'u ia e 'Ālele !
'E mole kei mā'u ia e Vaitupu ! »
- 19 Ne'e 'alu ufiufi ai ia Kiu ki Nukuteatea, pea kua lainoa o nofo i te va'e muli'imotú, i te kogame'a 'e higoa ko Vai o kiú.

Tohi fāgana a Soakimi SEO

a) Koteā te nātulā o te tokumetó ?	
ā) Ne'e to'o mai fea te fāgana nei ?	
e) Ko ai nātou 'e talanoa'i i te tokumeto nei ?	
ē) Koteā 'aē ne'e hokó ?	
f) Koteā te pule'aki vetevete o te fihī ?	
g) Ne'e feafea'i tona fakahokó ?	
h) Ko ai ne'e mālō i te lelé ? Koteā te kākā 'aē ne'e faí ?	
i) Koteā ne'e hoko kiā ia 'aē ne'e lavā ?	

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI

LĒSONI 3 - KO TE FĀNAÚ I TONA MA'ULI I TE FALEAKÓ MO TONA 'APÍ

Gāue 2 – Ko te pule'aki vetevete o te fihi a 'Ālele mo Vaitupú ko te fakahoko o he lele kae tahi filifili tana manu. 'E feafea'i anai hau ia vetevete he fihi ?

Tapugālea

Gāue 1 – Fakakauga te 'ū falāsisi 'aenā o mulimuli ki te faifaitaki'agá.

Fa'ifa'itaki'aga : Ko te motokā fo'ou a 'Alefosio. → Ko **te fua motokā** fo'ou a 'Alefosio.

- a) Ko te ta'ahine mai tufu'onē. → _____
- ā) Ko'e atu te fo'i kanahe i te fa'ahi 'ae atu. → _____
- e) Kā ke mu'a mai pea ke fakatoka te laupapá. → _____
- ē) Ko te matu'a mai Vaimalau. → _____
- f) Kua tau mai te mānuá ki 'uafu → _____
- g) Pea ke hiko te 'ota'otá. → _____
- h) 14et ag manatu'i o fafaga te puaká. → _____

Gāue 2 – Fakatauhua te falāsisi o te kolona 1 (a → i) ki tona hoko i te kolona 2 (ī → p).

Kolona 1

- a) 'E au fakatalitali ke līvelē mai
- A) Ne'e toli e Peletalio
- e) 14et ag manatu'i o tu'usi mai
- E) Kotou hiki mai
- f) Ne'e hifo 'ia 'Alefeleto mo te
- g) Kua puli
- h) Ne'e ha'u te tehina o Apalahamó mo te 'ōmoe,
- i) 'E tu'u te moá i

Kolona 2

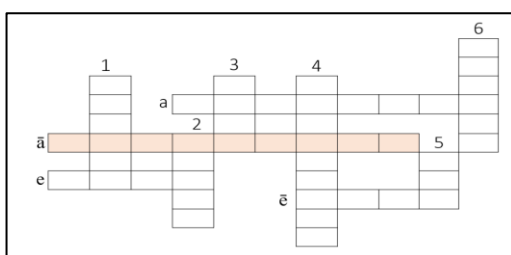
- ī) talua'ivai ki te faikava i te falefonó.
- k) te 'atu laupapa o te kalasi nūmelo 11.
- l) ko te 'umu puaka mo te puluiganiu.
- m) te fuga paitó.
- n) taku liuga kilikili.
- o) e vao kafika o te Pule o te kolesió.
- ō) te kaupāseni momohó.
- p) te hoā'isūlie o te tuaga'ane o Sapeta.

Kupusigalea

Gāue 1 – Fakahigoa te 'ū pāki 'aenā.

	_____		_____
	_____		_____
	_____		_____
	_____		_____
	_____		_____

Gāue 2 - Fakakātoa te papa 'aenā o mulimuli ki te 'ū pāki 'e tauhoa mo te nūmelo takitahi.

1	2	3	4
a	ā	e	5
	ē	6	

Ko Paulo mo Malekalita ko te taumātu'a.
Ko Paulo ko te _____ o Malekalita.

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 – Fakatauhua te nūmelo ki tona mata'itohi.

- 1) Ko te taumātu'a savane. I te 'uhú, ne'e felāve'i mo Patita.
- 2) Ko te afiafi. Ko Paulo mo Kamila mo Ma'ulisio.
- 3) Ko Akapito. Ko te 'uhú, hola 6. Ko te hili misa.
- 4) Ko te kau Vaitupu mo Heu. Ko te hiliho'atā, i te falefono fakakoló.
- 5) Ko te tautuagā'ane mai 'Ahoa. Ko te hola 10 'uhú, i te falekoloá.

a) Mālō pē tou ma'uli mālōlō i te pogipogí pea mo te ma'umisa foki.

A) Mālō pē tautuagā'ane tokolua ma'uli mo te kātaki.

e) Mālō pē taumātu'a si'okolua ma'uli mo te lelei pē i te 'aho nei.

E) Mālō takotou kātaki i te 'aho nei.

f) Mālō Heu si'au fa'a kātaki pē i te 'aho nei mo te tauhi aipē ki tou kolo, o fēia aipē ki te kāiga o Vaitupu kua hao i heni.

1) ➔

2) ➔

3) ➔

4) ➔

5) ➔

Gāue 2 – Tohileakupu – Ko'enā te lisikupu, fakalogo lelei ki 15et agi15 mo sipela atu e te faiaakó pea ke fakakātoa tonatou tohi.

- Matapa
- Mālo

- Fehui
- Gaue

- Hekaaga
- Uvea

- Muhi
- Hosi

- Sioata
- Lekelē

Lēsoni 2

Gāue 1 – Ko ai te ta'ahine 'aenā ?

	PAELOTO
	Fisi'imoana
	15/05/2006
	'UTUFUA - MU'A
	TAMAI : PAELOTO Peletalo
	FA'Ē : TAUMAPA Sosefina
	Ta'okete : 2
	Tehina : 3
	Tuaga'ane : 2
	Tu'ulaga : 3
	Faleako : līsē o 'Uvea mo Futuna

1. Ko ai tona higoa ?
2. 'E nofo i fea?
3. 'E ta'u fia ? Ne'e tupu anafea ? (Tohi mata'itohi)
4. Ko ai 'ana mātu'a ?
5. 'E i ai ni'ona tehina, ta'okete pē tuaga'ane?
6. 'E tu'ulaga fia i te fāmilí ?
7. 'E ako i fea ?
8. 'E toko fia te fānau 'e kau ai 'ia Fisi'imoana ?

Gāue 2 – Fakakātoa te mape o te 'uluaki vahe 3 o 'Uvea neí, o fakatuhatuha te kogame'a o te pule takitokotahi.

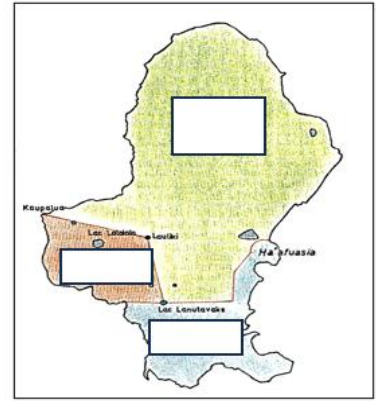
Ko hau matu'a o 'Uvea

Pea mate Tauloko. Pea 'alu te fekau ki Toga, ke ha'u lā he Tu'i he kua haha'i leva 'Uvea nei. Pea momoli mai ai 'ia Ga'asi'alili. Pea vahe ai leva te fakahaha'i o 'Uvea neí mai Toga. O 'omai ai lā 'ia Kalafilia mo Folaufakatē, mo fa'ahiga lalahi e lua : ko te Ha'avakatoló mo te Ha'ameá,

KĀPITE 1 - KO TE MA'ULI O TE 'AHO FULI SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

mai Hihifo. O 'āsili haha'i ai leva, 'ia 'Uvea nei. O Pule tokotolu
leva I 'Uvea nei 'ia Hoko foki, mo Kalafilia pea mo Fakatē.
Pea hoki 'olo ake ai leva te 'ū mātu'á, 'ia Hoko mo Kalafilia mo
Fakatē, o vahe te fenua nei. 'Olo ake lā ki Lanutavake, o nonofo
I te maka ko Fatuahina o vahe tolu.
Ko te 'uluaki vahé o Hoko. Ne'e ha'u tona fenuá i Mala'etoli, o
ina ma'u ai loto Mu'a. Pea ha'u ai i Lanutavake, o tau mai ki
Ha'afuasia.
Pea ko te vahe o Kalafilia i te fa'ahi 'uta o Lanutavaké, o tau mai
ki Lauliki, o hifo ai i Kaupālua.
Pea o Fakatē 'aení o tau ki Hihifo.

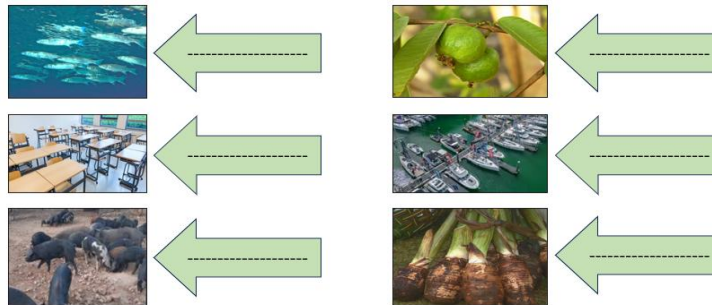
Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

Mape o te vahe 3 mu'á

Lēsoni 3

Gāue 1 – Fakahigoa te 'ū pāki 'aenā o faka'aoga 'ia kupu tu'ufakakaugá :
fuhiga – faga – fui – kau – tu'ula - 'atu

**Gāue 2 – Lau te kogatohí. Kana ko koe lā 'aē ne'e fekau ke tulí, koteā 'apē hau ia
pule'aki ke ke hao ai ?**

Fāgana o Pasikākā

Ne'e I ai he tama ne'e higoa ko Pasikākā. Ne'e 'alu leva I te tahi 'aho o kole ki te haú ni'ona
fale mo ni'ona vaka.

Ne'e fehu'I age e te haú :

« Koteā 'e ke loto ki ai ?

Ne'e tali age e Pasikākā :

- 'E au loto ki ni'oku kolua.

Ne'e 'ita'ita ai te haú pea ina fekau ke tuli ia Pasikākā mai Hahake ki Mu'a. Ne'e lele ai Pasikākā
kiō iá pea ina 'ui 16et ag tana fa'ē ke ina faimo 'avage he hele.

Pea 'alu ai o puke te moa. Kae toe hoko atu aipē si'ona tulí. Kae kua mama'o foki 'ia Pasikākā
pea kua hela. Pea fetaulaki ai mo te 'ū ta'ahine ne'e natou nia'i 'ia ia i te va'e alá. Ne'e mole
tokaga ia ki ai kae lele leva ki te vao fusí o tu'usi te laufusi pea ina fakagākau te moá. Pea ina
tuku leva te gākau i te va'e alá, kae ina 'ui 16et ag te 'ū fafiné :

- Kā hā'ele mai te haú o fehu'i atu pe kua au fakalaka age, pea kolua 'ui age kua au mate. Pea
kolua fakahā age te 'ū gākau o te moá o kolua 'ui age ko au ne'e au fakamate.

Pea faipē ki ai te 'ū fafiné. I te hā'ele age a te 'afió, ne'e fehu'i 16et ag ai e te 'ū fafiné :

- 'E hā'ele ki 16et agi16 'afió ?

Ne'e folafola age te haú :

- 'E au 'alu o kumi 'ia Pasikākā.

Pea 'ui age ai e te 'ū fafiné :

- Ko'ení kua mate, ko'ení lā tona gākau. »

Pea fiafia ai 'ia Pasikākā i tana kākā pea 'alu ai ki tona 'apí 16et agi fa'ē.

Fāgana mai 'Uvea, p.32, Likopē TU'AKAIHAU mo Karl RENSCH, 1982

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ

LĒSONI 1 - TE 'Ū KOGA KEHEKEHE O TE SINÓ

Fakama'uma'u !

Ko hoanauna 'e mole toe fetogi

- Pakoko - Fefeka
- Malū - Talatala
- Migi - Kena
- 'Uli - Finemui
- Matalalei - Hina
- Mamafa - Ma'ama'a
- Felefele - Momole

Ko hoanauna 'e feala ke fetogi

- Lahi → Lalahi
- Fualahi → Fualalahi
- Nounou → Nonou
- Loa → Loloa
- Sino → Sisino
- Sinokovi → Sinokokovi
- Matu'a → Mātutu'a
- Mātolu → Mātotolu

- Veliveli → Liliki
- Fuaveliveli → Fualiliki
- Lauveliveli → Lauliliki

- 'E tatau → =
- 'E feagai → ≠

Te nauna tapu – Te nauna māhani

Nauna tapu

Hahake, Futuna, Malia, 'Atua, 'Uvea, Soane, Lavelua, Falani, 'Āmelika, ...

Nauna māhani

te kolesio, te tohi, te motokā, te sino, te tagata, te 'api, te laupapa, te lēsoni, te telefoni, te matapā, te heka'aga, ...

Te 'ū takinauna laukoloa ko « a » mo « o »

'E fakahā e te 'ū ki'i kupu aenī te koloa « a » he tahi pe « o » he tahi.

Ko « a » 'e faka'aoga ki	Ko « o » 'e faka'aoga ki
- 'Ihi vaha'a kāiga : te tamai a, te fa'ē a - Te 'ū me'aako : te peni a, te kaupepa a - Te 'u me'agāue : te hele a, te hāmala a - Te 'ū me'agāue mo me'a teuteu o te lotofalé : te masini fō a, te 'aisi a, te laupapa a - Te 'ū masini gāue liliki mo lalahi : te pele a, te peletesi a, te kamiō a - Te palalau te hiva : te lea a, te hiva a - Te me'a ne'e fa'u e 17et agi : te 'api a, te fala a	- 'Ihi vaha'a kāiga : te foha o, te mahikitaga o - Te 'ū koga fuli o te sinó : te 'ulu o, te va'e o - Te 'ū mutu'ime'á : te kofu o, te kie o, te vāva'e o - Te 'ū me'afakateuteu o te sinó : te seini o, te vesa o, te 'ū hau o - Te kogame'a nofo : te api o, te heka'aga o

- 'E i ai 'ihi kupu 'e fetogi tona 'uhigā o mulimuli pē ki te faka'aoga o A pe ko O.
- Te matu'a o Heilala (tona 'ohoana) 'e kehekehe mo Te matu'a a Heilala (tana tamai)
- Te hiva a Toga (ne'e ina fa'u) 'e kehekehe mo Te hiva o Toga (ko te hiva 'e palalau ki ai)

Ko me'a 'e lava fai e te sinó

Te sió – *La vue*
 Te logó, te fakalogó – *L'ouïe*
 Te fakamanumanú – *L'odorat*
 Te ifó – *Le goût*
 Te lavé – *Le toucher*

Te 'ū faka'iloga mahaki mo lavea

'E au vela, 'e au mokosia
 'E au lifulifu, 'e au tale
 'E au 'ihupe'e, 'e au ga'ega'e
 'E mamahi, 'e ola, 'e fasi
 'E mapo'o, 'e mamiohala

Ko velepe gāue

Fāfā – *Toucher*
 Puke – *Tenir, attraper*
 Gaugau – *Bouger*
 Sio – *Voir*
 Sio'i – *Regarder*
 Ha'ele – *Marcher*

Agaagatu'u mo fa'ahiga gaugau

Peluki – *Plier* Fakafefeka –
 Fulih – *Tourner* *Contracter*
 Kuku, kukumi – *Serrer* Mafuli – *Se tourner*
 Hiki – *Lever* Fakahinohino –
 Kalokalo – *Hochoer* *Indiquer*
 Tekā – *Rouler* Hihiki – *Sauter*
 Kemo – *Cligner des yeux*

Mahino ki he lau

Mahino ki he tohitohi

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 1 - TE 'Ū KOGA KEHEKEHE O TE SINÓ

Fatuga tohitohi

Gāue – Kumi he faito'o faka'uvea, tohi tona higoá pea ke fakamatala pe ko te fa'ahi fea o te sinó 'e faito'o, pea ke fakamatala pe 'e fakahoko feafea'i.

Tapugālea

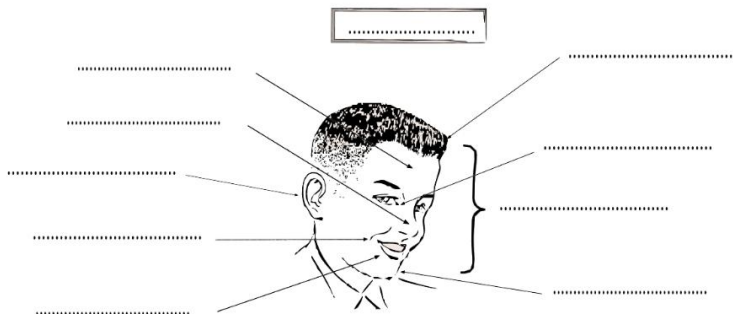
Gāue – Toe tohi te 'ū falāsisí ka ke fetogi te hoanauna 'aē 'e fakalainí 'aki te hoanauna 'e feagai ki ai. → matakovi – mānifi – fefeka – lalahi – loa – ma'a – veliveli – felefele – lauveliveli – nounou – 'ava

- a) Ko toku 'ihu māpunu. → _____
- ā) Ko toku nima lahi. → _____
- e) Ko tou lau'ulu matalelei. → _____
- ē) Ko 'ou tuhi liliki. → _____
- f) Ko toku fulu'i'ulu mātolu. → _____
- g) Ko tona la'e laulahi. → _____
- h) Ko tona fo'i tuke malū. → _____
- i) Ko toku va'e loa. → _____
- ī) Ko tona kili momole. → _____
- k) Ko tou nima nounou. → _____

Kupusigalea

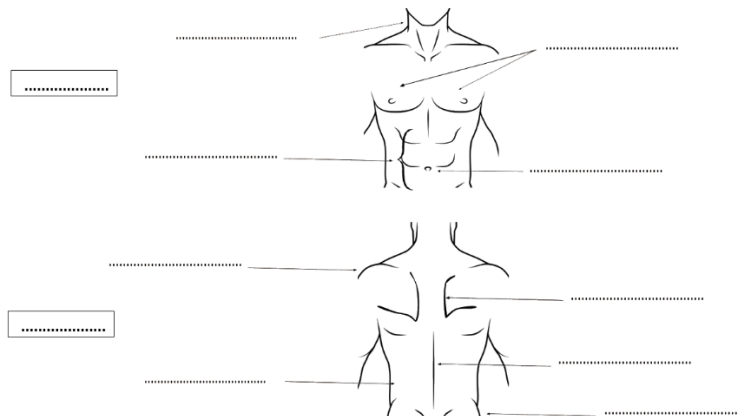
Gāue 1 – Fakahigoa te 'ū koga kehekehe o te 'ulú. Poto i te tohi ke tonu.

- te kau'ahé
- te 'ū fulu'i'ulú
- te gutú – te kumukumú
- te 'ihú – te 'ū matá (fofogá)
- te 'ū kano'imatá – te 'ulú
- te 'ū taligá – te la'é

Gāue 2 – Fakahigoa te 'ū koga kehekehe o te sinó.

- te huitu'atofú
- te vakavaká – te kiá
- te fugaumá – te sinó
- te huifoé – te 'ū fatafatá
- te fatú – te tu'á – te pitó
- te kogalotó

KĀPITE 2 - TE TAGATÁ LĒSONI 1 - TE 'Ū KOGA KEHEKEHE O TE SINÓ

Gāue 3 – Tohi ke tonu te 'ū koga kehekehe o te nimá mo te va'é.

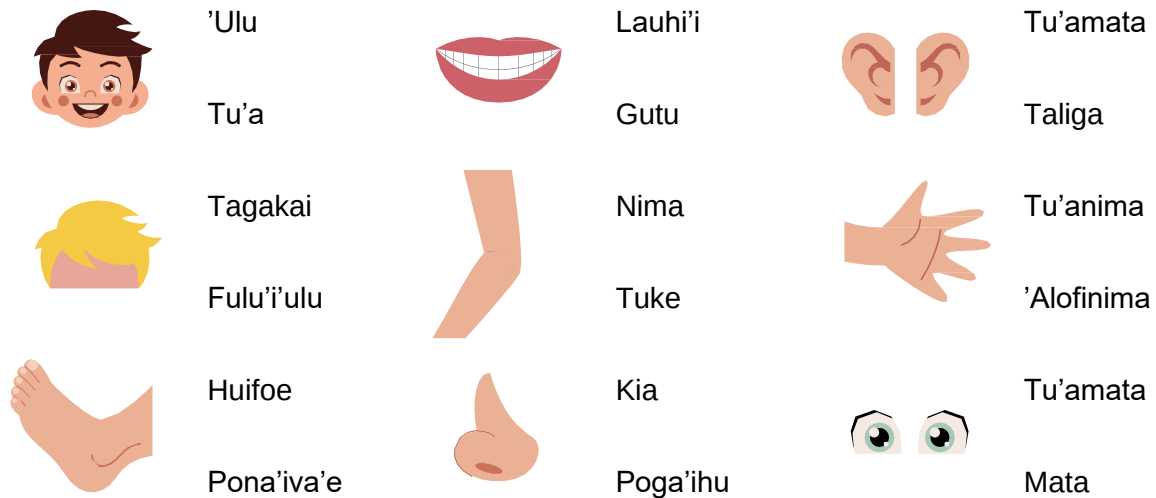

Gāue 4 – Fakahigoa te to'oto'oga taki tahi.

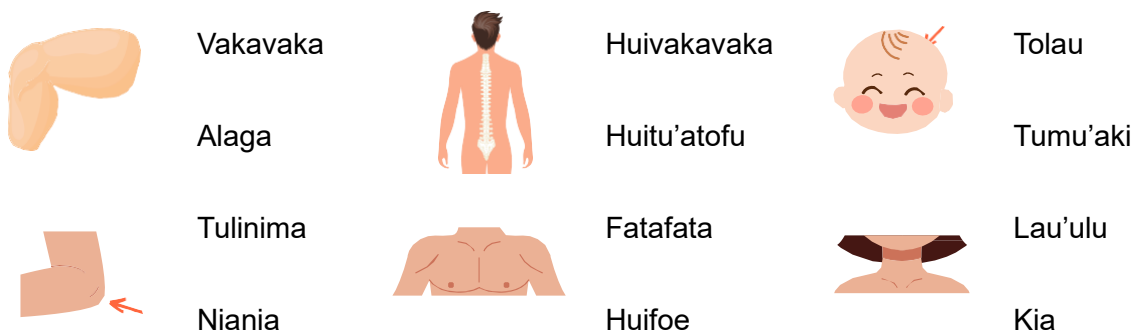
→ te 'até – te mafú – te gākaú – te ifiifí – te 'utó – te tagamimí – te 'ate fēfē – te tagakai

Gāue 5 – 'Ātakai te kupu āe 'e tonú.

Gāue 6 – 'E tatau.

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 2 - TE 'Ū MUTU'IME'Ā

Fakama'uma'u !

'Oluga	Lalo	Me'afakateuteu	
- Fakatalivai - Kia'ikofu - Kofu tagata - Lope, kofu loa - Māfana - Mīkiafu - Mutu'ime'a	- Kie - Silipi - Sote - Vala - Vāva'eloloa - Vāva'eloto - Vāva'emumutu	- Fakamalu - Kaloni - Katena - Kato - Kili'ipipi - Mama - Matasio'ata (la'ā, 'uli, sio) - Me'ataukofu	- Me'avalilaugutu - Pale - Puloga - Seini - Sūlie - Taganima - Tagava'e - Vesa
Velepe		Hoanauna	
- 'Ai - Fafa'o - Fakamolemole - Fakatoka - Fetu'i - Fō - Heluhelu - Hu'i - Matu'u	- Milimili - Numinumi - Tautau - Teuteu - To'o - Tokalelei - Tui - 'U'ufi	- 'Āfea (penu) - 'Efihī - Fo'ou - Gali - Gigila - Hao lelei - Lanulanu - Logolelei - Ma'a - Ma'ama'a	- Makafolafola - Makanuminumi - Malū - Mānifi - Matalelei - Pipiki - Pūlahi - Tagasī - Tokalelei - 'Uli

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo te faipalalau a Mohokoi mo Higanó pea ke fakakoluse i te papá te 'ū mutu'ime'a ne'e tui e Pago ki te hūakó.

	'Oluga	Lalo	Va'e	Me'ateuteu
Pago	☐ Kofu tagata ☐ Kofu sino ☐ Mīkiafu	☐ Vāva'e mumutu ☐ Vāva'e loloa ☐ Kie	☐ Sūlie faigao'i ☐ Sūlie kili'ipipi ☐ Savate	☐ Matasio'ata ☐ Seini ☐ Puloga
	☐ Hu'alotuma ☐ Legalega ☐ 'U'ui	☐ 'Uli ☐ 'U'ui ☐ Kula	☐ 'Uli ☐ Kula ☐ Hu'avaisī	☐ 'Uli ☐ Hu'avaisī ☐ Nefunefu
	☐ Pūlahi ☐ Pipiki	☐ Pūlahi ☐ Pipiki	☐ Fo'ou ☐ Āfea ☐ Matalelei	☐ Veliveli ☐ Lahi ☐ Fo'ou

Gāue 2 – Tali kiā fehu'i nei pea ke fai ni falāsisi.

i) Tohi mai mu'a te 'ū mutu'ime'a o Pagó.

A) I tau mahino ki te faipalalau, ko ai i te 'ū fafine 'aenī, te fa'ē 'a Pagó

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 2 - TE 'Ū MUTU'IME'Ā

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Sio'i te 22et pea ke fakamahino tohitohi te 'ū mutu'ime'a ne'e filifili e Hea ki te hūakó.

	'Oluga	Lalo	Va'e	Me'ateuteu
Hea	☐ Kofu sino ☐ Kofu loa ☐ Kofu mumutu	☐ Vāva'e loloa ☐ Vala ☐ Vāva'e mumutu	☐ Sūlie faigao'i ☐ Sūlie kili'ipipi ☐ Savate	☐ Kato ☐ 'Uasi ☐ Matasio'ata
	☐ Legalega ☐ Fulu'ihega ☐ Kula	☐ Hu'avaisī ☐ Hu'alotuma ☐ Hu'alisi	☐ 'Uli ☐ Kula ☐ Hu'avaisī	☐ 'Uli ☐ 'Aulo ☐ Hina
	☐ Lahi ☐ Veliveli ☐ Pipiki	☐ Pipiki ☐ Pūlahi ☐ Tagasī	☐ Fo'ou ☐ 'Āfea ☐ Matalelei	☐ Veliveli ☐ Lahi

Gāue 2 – Fai he fakamatala tohitohi o te 'ū mutu'ime'a o Pago ne'e ina tui i tona pāki 'aenī ('e fakalogo kiā koe te'ū lanú).

Pago

Gāue 3 – I te lakaga nei, fai he fakamatala tohitohi o fakamahino te 'ū mutu'ime'a 'e ke tui.

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 2 - TE 'Ū MUTU'IME'Ā

Mahino ki he tohitohi

Te 'ū me'alāofi mo mutu'ime'a i 'Uvea mo Futuna

'Iā mu'a o te tau mai a te kau 'eulopá ki 'Uvea nei, ne'e teu pē te haha'i 'uveá ki te 'ū teu fakafenua, o hagē ko te sisi lausī, sisi launiu, pe ko he sisi lau'akau pē, o fēia kiā teu ne'e fa'u'aki te holó.

Pea ne'e kamata fetogi leva te fa'ahiga teuteu a te haha'i 'uveá, talu te tau mai a te Kāpiteni Pilitānia ko Samuel Wallis i te 'aho 16 o 'aukusitō o te ta'u 1767. Ne'e kamata 'asi ai leva te 'atu me'alāofi fo'ou mo fa'ahiga mutu'ime'a fakamatāpule o hagē ko te kofu, te vāva'e mo te kie i 'Uvea nei.

I te poloteketolā falaní, ne'e ko te kau pātelé leva 'aē ne'e natou fakalotomālohi'i te haha'i 'uveá ke natou me'alāofi ki te kié, te kofú mo tui te vāva'é, he 'e faka'apa'apa age.

Ne'e toe lahi age te faka'aoga o te 'ū mutu'ime'a fakapapālagí i te liliu leva a 'Uvea mo Futuna o telitualetale falani i te ta'u 1961.

I te 'aho nei kua teu fakamatāpule pē te kau 'uveá mo te kau futuná, kā he'eki puli 'osi te 'ū teu fakafenuá.

Gāue – Tali kiā fehu'i nei pea ke fai ni falāsisi.

i) Koteā te nātulā o te tokumeto 'aenī ?

ā) Koteā te 'ū mutu'ime'a ne'e tui e te haha'i 'uveá 'iā mu'a o te tau mai a te kau 'eulopá ?

e) Ne'e tau mai Samuel Wallis i te ta'u fea ki 'Uvea nei ?

ē) Koteā te 'ū mutu'ime'a ne'e hā fo'ou i 'Uvea nei ?

f) Ko ai nātou ne'e natou fekau ki te kau 'uveá ke tui te 'ū mutu'ime'a fakapapālagí ?

g) Kiā koe lā, kua puli 'osi te 'ū teu fakafenuá i 'Uvea nei ? Ko fea, pe ko te lakaga fea, 'e feala ke kita sio ai ki ni teu fēia ? Fakamatala.

h) Koteā te 'ū mutu'ime'a 'e lahi tona tui e te kau 'uveá i te lakaga nei ?

i) Ne'e tau mai 'anafea te kāpiteni ko Samuel Wallis ?

Tapugālea

Gāue – Fakalaini te nauná ka ke 'ātakai te hoanauná.

a) Ne'e au to'o te matasio'ata 'uli ko te la'ā.

A) 'E tui e toku ta'oketē te kofu tagata kula.

e) Hoki tui e Pago te 'ū sūlie hu'avaisī.

E) 'E tau e Mohokoi te vesa gigila.

f) Ne'e tā e Higano te mīkiafu fulu'ihega.

g) 'E ina vali te mo'i kaloni ma'ama'a.

KĀPITE 2 - TE TAGATÁ LĒSONI 2 - TE 'Ū MUTU'IME'Á

Kupusigalea

Gāue – Kumi te fakamahino o te kupu taki tahi mo tona fakaliliu fakafalani, pea ke tohi i te lalo papá.

Holo (gatu)	Mai he tahi fenua, pe ko he tahi kogame'a	<i>Protectorat Sous la protection</i>
Fakafenua	Puipui, malu'i (e he fenua lahi)	<i>Etoffe traditionnelle faite d'écorce d'arbre</i>
Fakamatāpule	Ko te me'a'u'ufi o te sinó	<i>Pagne pour se couvrir le corps</i>
Poloteketolā	Fa'ahiga kie fakafenua, 'e fai'aki te kili'i'akaú	<i>Jupe de fibre végétale (danse)</i>
Me'alāofi	Me'alāofi, 'e fai'aki te kili'ifaú pe ko 'ihi lau'akau	<i>Coutumier, traditionnel, du peuple</i>
Sisi	A te fenua pe a te haha'i o he fenua	<i>De l'étranger (nouveau), extérieur</i>

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū VAHA'AKĀIGĀ

Fakama'uma'u !

Toku fāmili		
Taku 'ū mātu'a	Toku foha (tamai)	Toku mokopuna
Taku tamai (taku matu'a)	Taku tama (fa'ē)	Taku ki'i matu'a
Toku ta'okete	Taku fānau	Toku tokolua mata'itama
Toku tokolua (tuaga'ane)	'Aku mātu'a	Toku 'ofafine (tamai)
Taku kui (fafine, tagata)	Taku fa'ē	Taku ta'ahine (fa'ē)
Taku ki'i fa'ē	Toku ki'i tehina	Taku tamasi'i
Toku tehina mata'itama	Toku kāiga	

Tu'u tefua	Tu'u fakakauga	Mole fetogi
Mu'a	Mumu'a	'Agapoto
Muli	Mumuli	'Agamālohi
Matu'a	Mātutu'a	Fa'agāue
Vale	Vavale	Fīmālie
Poto	Popoto	Pago
Piko	Pipiko	Manava'ofa
		Fakakata
		Kākā
		Kinakina
 Tamasi'i	Tamaliki	
Veliveli	Liliki	

Fehu'i he vaha'a kāiga	
'E ke fakaā mo ?	Koteā tokolua vaha'a kāiga ?
'E ke fakaā ki ai ?	'E kolua fakaā ?
'E ke fakaā kiā ?	

Hoanauna laukoloa		
Toku fāmili	Tou fāmili	Tona fāmili
Taku tamai	Tau tamai	Tana tamai
Taku fa'ē	Tau fa'ē	Tana fa'ē
Toku ki'i tehina	Tou ki'i tehina	Tona ta'okete
Toku ki'i tokolua	Tou ki'i tokolua	Tona ki'i tokolua
Toku ta'okete	Tou ta'okete	Tona ki'i tehina

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo te fakamahino o te ki'i fāmili 'aenī. Tali ki te 'ū fehu'í.

- a) **Koteā te tokumeto 'aenī ?**
- ā) 'E palalau ki te ā ?
- e) Ko ai te higoa o te toe 'aē 'e palalaú ?
- ē) Ko ai 'ana mātu'a ?
- f) Ko ai 'e mu'a i te fānaú ? Fakamahino
- g) 'E feafea'i te aga a Leleí ? Fakamatala
- h) Koteā te me'a 'e natou fai i te 'ū 'ahotapú ?
- i) 'E higoa 'ia Matagi ki te tahi mālohi o te nātulā 'aē ko te matagí. 'E ke ilo'i he tahi age mālohi o te nātulā ? Tohi mai.

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū VAHA'AKĀIGĀ

Gāue 2 – Fakalogo te fakamahino o te ki'i fāmili 'aenī. Tali ki te 'ū fehu'í.

a) Koteā te tokumeto 'aenī ?

ā) 'E ke logo lā 'e 'aga tahi te tamaí mo te fa'ē ? Fakamahino

e) Ko ai te higoa o te tamaí ?

ē) Ko te ta'u fia o Sila ? 'E feafea'i tana agá ?

f) Ko ai i te fāmili 'e lelei tana akó ? Fakamahino

g) 'E nofo i fea te ki'i fa'ē ? Ko ai 'ia ia ? Fakamahino

h) I tau mahinó lā, ko te tamasi'i feafea'i 'aenī ne'e faifakamatalá ? Fakamahino

i) Kiā koe lā ko te ki'i fāmili 'e ma'uli fiafia pe 'e ma'uli mamahi ?

Gāue 3 – Fakalogo te fakamahino o te ki'i fāmili 'aenī. Tali ki te 'ū fehu'í.

a) Koteā te tokumeto 'aenī ?

ā) Ko ai te higoa o te toe 'aē 'e palalau ?

e) He ko'ē 'e tupu tana higoa ko Maká ?

ē) 'E nofo i fea tana ki'i matu'á ?

f) Ko Vaikula ko te fafine mai fea ?

g) Koteā te palalau ki te aga a Maká ?

h) Ko tamaliki e fia a Maka mo Vaikula ?

i) Koteā te me'a 'e logo'i e Maka mokā 'olo age Māhina mo Leaina ki tona 'apí ?

ī) O mulimuli ki tau mahinó fakahoahoa te 'ū kupu 'aenī mai te vaivaí ki te mālohí !

➔ lelei – kovi 'osi – taulekaleka – kovi – kovi 'aupito – lelei 'osi – si'asia'a

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Fakakātoa te fakamatala a Maká

leaina – lua – manava'ofa – 'osi – fakakata – 'ohoaná – faifakakinakina – 12 – Vaikula – akó
matamalimali – Māhina – 'ovi – Matu'á – 'agalelei – Futuna.

Ko au, ko Maka, 'e fakahigoa au ki te ki'i tehina veliveli o taku _____. 'E ma'uli ia i tona
ki'i 'api 'e _____ mai pē kiō mātoú. 'E 'ohoana mo te fafine 'e higoa ko _____, ko te
fafine _____. Ko te tagata _____ pea 'e _____ tu'uma'u pē ia. Ko Vaikulá 'e
_____ pea 'e toe _____.

'E nofo pē ia o kata'i tona _____. Ko tanā 'ū ki'i tamaliki e _____, kua lalahi lā ia : ko te
tama ko _____ 'e ta'u _____, pea mo te ta'ahine ko _____. 'E popoto 'osi nāua i te
_____. 'E agalelei Māhina ia. Ko Leainá, 'e _____ kovi 'osi ia. Kā 'omai ki
henī pea au fiafia _____, he 'e matou gao'i.

Gāue 2 – Ko tou temi 'aenī : fai mai he fakamatala tohitohi o tou fāmili.

Tapugālea

Gāue 1 – Sio'i te 'ū faifaitaki'agá ke ke mahino pea ke fakakātoa te 'ū falāsisí.

- Ko toku fāmili ➔ Ko te fāmili o 'oku / Ko te 'uasi a 'aku ➔ Ko taku 'uasi

a) Ko taku kui ➔ Ko te kui _____ 'aku

ā) Ko toku mokopuna ➔ Ko te mokopuna _____ 'oku

e) Ko te kofu o 'oku ➔ Ko _____ kofu

ē) Ko toku nima ➔ Ko te nima _____ 'oku

f) Ko te gāue a 'aku ➔ Ko _____ gāue

g) Ko toku lau'ulu ➔ Ko te lau'ulu _____ 'oku

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū VAHA'AKĀIGĀ

- h) Ko te 'ofafine o 'oku → Ko ____ 'ofafine
 i) Ko taku ki'i tama → Ko te ki'i tama ____ 'aku
 j) Ko te higoa o 'oku → Ko ____ higoa
 k) Ko toku foha → Ko te foha ____ 'oku
 l) Ko te 'api o 'oku → Ko ____ 'api
 m) Ko taku tamai → Ko te tamai ____ 'aku

Gāue 3 – Lau te 'ū falāsisi 'aenī pea ke fakakātoa 'aki 'ia « a » pe ko « o ».

- a) Ko te higoa ____ te tamā ko Maka.
 A) Ne'e tou fakalogo te fakamatala ki te fāmili ____ Matagí.
 e) 'E higoa te fa'ē ____ Matagí ko Moana.
 E) Ko Puá ko te 'ofafine ____ Koloa, ko tona 'uhiga ko Koloa ko te tamai ____ Pua.
 f) 'E higoa te 'ū tokolua ____ Matagí ko Sina mo Lelei.
 g) Ko Sina mo Lelei ko te 'ū ta'ahine ____ Moana.
 h) 'E higoa te ta'okete ____ Puá ko Maile.
 i) Ko tona 'uhiga ko Puá ko te ki'i tehina ____ Maile.
 j) Ko Sina mo Lelei ko te 'ū 'ofafine ____ To'a.
 k) 'E kakai fakatahi te fāmili i te 'api ____ Matagí.

Gāue 4 – Sio'i te fa'ifa'itaki'agā pea ke fakatoka te 'ū falāsisi, tokaga ki te tu'u'aga o te naunā.

Pea	'e tokaga kiā mātou.	'e fa'agāue,	Ko taku tamaí
-----	----------------------	--------------	---------------

→

Ko taku tamaí	'e fa'agāue,	pea	'e tokaga kiā mātou.
---------------	--------------	-----	----------------------

a)

'e manava'ofa.	Pea	Ko taku fa'ē	'e agavaivai
----------------	-----	--------------	--------------

→ _____

ā)

pea	'e ta'u 8	'e fakakata.	Ko Sila
-----	-----------	--------------	---------

→ _____

e)

'e mu'a 'iā mātou,	pea	'e poto i te akó.	Ko Sina
--------------------	-----	-------------------	---------

→ _____

ē)

'e fetokoni'aki lelei.	'e fe'ofa'ofani	Ko toku fāmili	pea
------------------------	-----------------	----------------	-----

→ _____

f)

pea	'e tokaga kiā mātou.	'e fa'agāue	Ko taku tamaí
-----	----------------------	-------------	---------------

→ _____

g)

'e agafakamālotoloto.	Ko Mailé	pea	'e finemui
-----------------------	----------	-----	------------

→ _____

Mahino ki he tohitohi

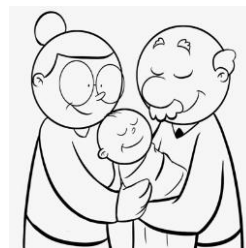
Gāue 1 – Lau te lautohi ke ke mahino pea ke fakakoluse te tali 'aē 'e tonú.

Ko Keleto mo 'Utupako ko te tautēhina totonu. Ko Keleto 'e mu'a, 'e ta'u 25 pea 'e ma'uli i tonatou 'api fakafāmilí. Ko te 'ohoana o Keletó, ko te fafine 'e higoa ko Tu'ila'ā, 'e i ai tanā ki'i toe fafine kei meamea pea 'e higoa ia ko Mālama. 'E ta'u 20 'ia 'Utupako, pea 'e natou 'api tahi. 'E i ai tonā ki'i tokolua ko Siale 'e tau 'alu ake pē o ha'ele ake ki 'anatonu mātu'á, 'ia 'Eutelio mo Mele. Ko 'Eutelio ko te kui a Mālamá, pea 'e le'o ai mokā 'olo te 'ū mātu'a a Mālamá o gāue.

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ LĒSONI 3 - TE 'Ū VAHA'AKĀIGĀ

'E ina tau fakamatala age te 'ū ki'i fāgana mo te temi ne'e kei veliveli ai. 'E faifāgana te taukui ia kae kuka te taufā'ē ia ko Siale mo Melé. Ne'e gāue falekai 'ia Mele, pea ko ia tu'uma'u pē 'e kuka.

'E ma'uli 'osi te 'apí ia, 'e logoa'a pē ia i te temi fuli. Ko te 'uhiga o te fāmili 'e haha'i. 'E tokoni 'Utupako kiā Keleto ki te fa'u o te 'apí mokā maumau he me'a. 'E fakahāhā age e 'Eutelio ki tona 'ofafiné te fa'ahiga fai o he 'ōloto kai, 28et a ai te salatā mo te tomató. 'E gāue te taumātu'ā o tokoni ki te ma'uli o te lotofalé, mo te fo'i hu'apipi a tanā ki'i toé.

1) Ko ai 'e mu'a i te fānau ?

- a) Tu'ila'ā
- ā) Keleto
- e) Sione
- ē) Noa

2) 'E ma'uli i fea 'Utupako ?

- a) I tona 'api 28et tahi
- ā) Mo Keleto
- e) I te 'api kehe
- ē) I te 'api fakafāmilí

3) Ko ai 'ia Tu'ila'ā ?

- a) Te tokolua o Keleto
- ā) Te 'ohoana o 'Eutelio
- e) Te 'ohoana o Keleto
- ē) Te fa'ē a Mālama

4) Koteā 'e tau fai e 'Eutelio mokā 'olo Keleto mo Tu'ila'ā o gāue ?

- a) 'E kuka mo Mālama
- ā) 'E ina fakamatala te 'ū fāgana
- e) 'E ina ako age te kuká
- ē) 'E ina fakamatala te temi ne'e kei veliveli ai

5) Ko ai 'e ina ako te fai 'ōlotó kiā Sialé ?

- a) Ko Mele
- ā) Ko Tu'ila'ā
- e) Ko 'Eutelio
- ē) Ko 'Utupako

6) Koteā 'e fai e Siale mokā ha'u 28et agi fa'ē ?

- a) 'E televisio
- ā) 'E kuka mo Mālama
- e) 'E kuka mo Keleto
- ē) 'E kuka mo tana fa'ē

7) 'E fakaā 'Eutelio kiā Mālama ?

- a) 'E fakamokopuna ki ai
- A) 'E fakafa'ē ki ai
- e) 'E fakatamai ki ai
- E) 'E fakakui ki ai

8) Te ki'i toe kei meamea,

- a) ko te ki'i toe ne'e hoki komūnio.
- ā) ko te ki'i toe ne'e hoki sōlia.
- e) ko te ki'i toe ne'e hoki tupu.
- ē) ko te ki'i toe kei veliveli 'osi.

Kupusigalea

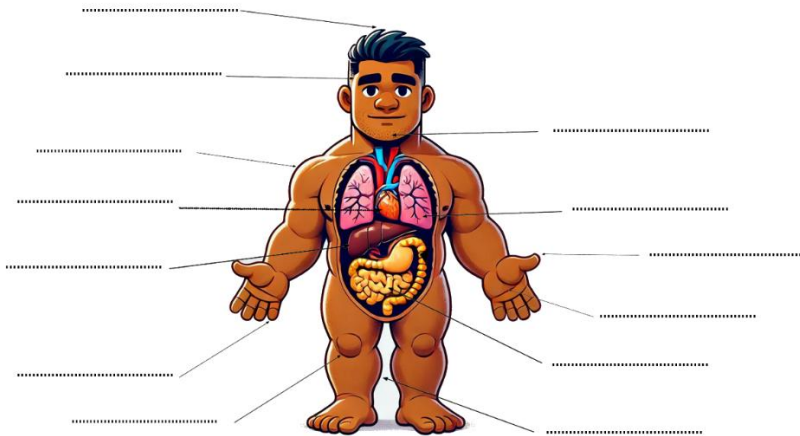
Gāue – Kumi te fakamahino o te kupu takitahi mo tona fakaliliu fakafalani, pea ke tohi i te lalo papá.

Tautēhina	Ko te tagata mo te fafine ne'e 'ohoana	<i>Mère et fils ou fille</i>
Tautuagā'ane	Ko te ki'i toe 'e 1 / toko 1 tagata / toko 1 fafine	<i>Père et fils ou fille</i>
Taukui	Ko te tama mo te ta'ahine o he fānau	<i>Maison de la famille</i>
'Ulutokotahi	Ko te fa'ē mo tana toe (tagata pe'e fafine)	<i>Frère et sœur</i>
tautāmai	Ko te 'api fakafāmili	<i>Frère et frère ou sœur et sœur</i>
Taufā'ē	Ko tama e lua pe ko ta'ahine e lua o he fānau	<i>Fils ou fille unique</i>
'Api matu'a	Ko te kui mo te mokopuna	<i>Mari et femme</i>

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 – Tohi te 'ū koga kehekehe o te sinó ne'e ke ako.

Gāue 2 – Lau te kogatohí pea ke tali ki te'ū fehu'í.

Ne'e fakahā i te talalogo 'ananai 'uhú te 'ū higoa o te kaufaigao'i kua filifili ke 'olo o kau i te faigao'i fakamālama nei kā fakahoko i Siāmaní. Pea kua mahino mai 'e fakafofoga 'anai 'ia Falani i te faigao'i 'aia e Soane-Luka i te lī pulú.

'E lavea te fugauma o Setefanó pea ne'e mole feala hana kau 'iā fakahaoga ne'e fai.

'E falala pē te kau takitakí ki te malohi o Soane-Luká. Ko te tama kua māhani i te 'ū faigao'i fēiá.

i) 'Ātakai te 'ū nauna tapú i te kogatohí.

Ā) Fakalaini kula te takinauna laukoloa i te falāsisi : « 'E lavea te fugauma o Setefanó ».

e) Koteā te higoa o te faigao'i 'e fai e Soane-Luka ?

ē) Ko te koga fea o te sinó 'e aoga tāfito i te faigao'i 'aia ?

Lēsoni 2

Gāue 3 – Fakahigoa te 'ū mutu'ime'a 'aenī.

KĀPITE 2 - TE TAGATĀ SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Gāue 4 – Lau ke ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'í. Fai ni ki'i falāsisi.

'Ananai 'uhu ne'e tui e Mapa tona vāva'elolooa 'uli, tona kofu nimalolooa nefunefu pea mo 'ona sūlie hu'avaisī. Ne'e ina toe ha'i mo tona kiá 'aki te ki'i musuala veliveli ko te matagí, pea ina to'o pē mo te māfana 'u'ui na'a mokosia. 'Iā mu'a o tana 'alú ne'e ina tui tona 'ū taganima mātolu ke māfana tu'uma'u 'ona nimá, pea ina 'ai te fakamalu legalega ki tana kato hiná na'a 'ua. 'Osi tana faiteuteú, pea faisio'ata, kua tokalelei, pea 'alu ai leva Mapa ki te lalé.

i) Koteā te nātulā o te tokumeto 'aenī ?

ā) Ko ai 'e palalau ki ai te ki'i fakamatala 'aenī ? Koteā 'e ina fai ?

e) Fakamatala te 'ū mutu'ime'a kua ina tui.

E) 'E feafea'i te puipui e Mapa tona kiá i te matagí ?

f) Koteā te tupu'aga o tana to'o te māfana mo te fakamalu ?

Gāue 5 – Fakatu'u fakakauga te 'ū hoanauna 'aenī.

- a) Ko te vāva'elolooa 'uli → Ko te 'ū vāva'elolooa _____
ā) Ko te kofu nimalolooa nefunefu → Ko te 'ū kofu nimalolooa _____
e) Ko te taganima mātolu → Ko te 'ū taganima _____
ē) Ko te sūlie hu'avaisī → Ko te 'ū sūlie _____
f) Ko te fakamalu legalega → Ko te 'ū fakamalu _____
g) Ko te māfana lahi → Ko te 'ū māfana _____
h) Ko te musuala veliveli → Ko te 'ū musuala _____
i) Ko te kato hina → Ko te 'ū kato _____

Lēsoni 3

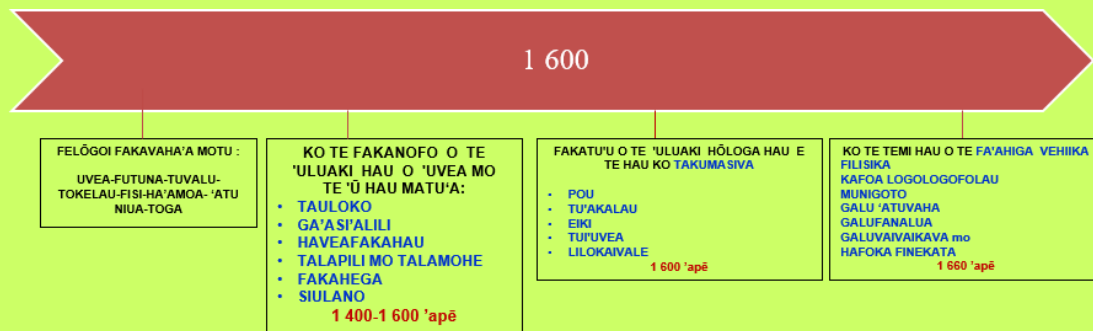
Gāue 6 – Sio'i te 'ū faifaitaki'agá ke ke mahino pea ke fakakātoa te 'ū falāsisi.

Ko tou fāmili → Ko te fāmili 'o 'ou Ko tau 'uasi → Ko te 'uasi 'a 'au
→ Ko te fāmili 'o koe → Ko te 'uasi 'a koe

- a) Ko tau ki'i tama → Ko te ki'i tama ____
ā) Ko tou higoa → Ko te higoa ____
e) Ko tau gāue → Ko te gāue ____
ē) Ko ____ kui → ko te kui ____
f) Ko tou foha → Ko te foha ____
g) Ko tou ta'okete → Ko te ta'okete ____
h) Ko te mokopuna o koe → Ko ____ mokopuna
i) Ko tau tamai → Ko te tamai ____
ī) Ko te kofu o 'ou → Ko ____ kofu
k) Ko tou nima → Ko te nima ____
l) Ko te lau'ulu o koe → Ko ____ lau'ulu
m) Ko tou 'ofafine → Ko te 'ofafine ____

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ LĒSONI 1 - TONA HISITOLIÁ

Fakama'uma'u !

Mai te tokumeto a te 'Akatemī o lea mo aga fakafenua a 'Uvea mo Futuna

Kupu faka'iloga temi – *Marqueurs de temps*

« 'E »	Kupu faka'iloga o te temi nei / Neinei
	'E mu'aki falāsisi pea 'e fakamoga tu'uma'u. 'E kehekehe mo te « e » faka'iloga sapuseki mo te « e » faka'iloga nūmelo. <u>Fa'ifa'itaki'aga</u> 'E tā te tamasi'í e tana matu'á. 'E kai e Sosefo fo'i mago e lua.
Temi nei / Temi neinei	<i>Présent</i>
Faka'iloga sapuseki	<i>Marqueur de sujet</i>
Faka'iloga nūmelo	<i>Indicateur de nombre</i>

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue 1 – Tohileakupu : fakalogo pea ke tohi ke tonu.

	Tohileakupu		Tohileakupu		Tohileakupu
a)		ē)		i)	
ā)		f)		ī)	
e)		h)		k)	

Gāue 2 – Fakalogo lelei pea ke halusi te kupu 'aē ne'e halá kae ke toe tohi fakalelei.

a)	Pāsifika		h)	Ga'āsi'alili	
	Pasifika			Gahasi'alili	
ā)	Ha'amoā		i)	Hatuvalu	
	Haamoā			'Atuvalu	
e)	Niumea		ī)	Mala'evaka	
	Nūmea			Malaevaka	
ē)	Toga		k)	To'oga	
	Tona			Tō'oga	
f)	Āveafakahau		l)	Mālamatagata	
	Hāveafakahau			Mālamatanata	

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ

LĒSONI 1 - TONA HISITOLIÁ

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo lelei te hiva ke mahino kiā koe.

Gāue 2 – Tali kiā fehu'i 'aenī. Fai he 'ū falāsisi.

i) Ko ai te hau o 'Uveá i te lakaga 'aia ?

ā) Ko ai 'ia Peautau ? Ne'e ha'u mai fea ? Ne'e ha'u o ā ?

→

→

→

e) Ko ai 'ia Tahitala ?

ē) Koteā ne'e fai e Tahitala o 'ita ai 'ia Peautau ?

f) Koteā ne'e fai ki ai e Peautau ?

g) Koteā ne'e fai e Tahitalá i tona 'osi taute e Peautau ?

Mahino ki he tohitohi

Ne'e logo mai kua manuka 'ia Ga'asi'alili, pea fakanofa ai Havea, ke hau. Ko te tama 'aliki ia mai te fa'ahiga Ha'avakatoló, pea ne'e nofo ia i Niuvalu. Pea ne'e faka'aliki 'aupito ia, 'aē o tupu mai ai tona higoa ko *Fakahau*. Ne'e ina haga o fakakinakina'i te kau 'aliki, o tala pō'uli pē tana fonó, ke 'olo ake pē te kāigá kei vaeluapō. Koia, na 'i'ita ai te tautēhina ko Talapili mo Talamohé, foha o Vaka'ana mai 'Utufua. Kua nā fia tau'i te haú, i te tautu'u fēia o tanā tamaí. Ne'e olo ai o tā tao. Pea nā fohi ai te fā o taki toluga'ahoa te tao, 'ia Talapili mo Talamohe, mo te ha'amoá. Pea toe 'olo o velo, o 'omai pē o tau te vaihū o tanā tamaí. Pea liliu age te matu'á mai te fonó o kai tona vaihū pea tō leva si'ana faka'amu :

« Kovi si'ota vaihū, kala kita kai mo moe ke 'aho. Ka ko te hoki me'a ko'enī kā fakafitafita'a ko te tautu'u. »

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

Gāue 1 - 'E tonu pe 'e hala ? Fakatonuhia tau talí.

		Tonu	Hala	Fakatonuhia
a)	Ko te tokumeto 'aenī ko te fāgana.			
A)	Ne'e kei ma'uli 'ia Ga'asi'alili kae kua fakanofa ke hau 'ia Havea.			
e)	Ko Havea mai te fa'ahiga Ha'avakatoló.			
E)	Ne'e mole nofo ia i Niuvalu.			
f)	Ne'e agalelei 'aupitó ia.			

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ

LĒSONI 1 - TONA HISITOLIÁ

		Tonu	Hala	Fakatonuhia
h)	Ne'e tala 'ana fonó ki te hola 6 afiafí.			
i)	Ko Vaka'ana ko te kui a Talapili mo Talamohe.			
l)	Ne'e fiafia te tautēhiná i te tautu'u pō'uli a tanā tamaí.			
k)	Ne'ē tunu te 'ū ika a Vaka'ana e 'ona fohá ma'ana kai.			
l)	Ne'ē fiafia 'osi 'ia Vaka'ana i tana 'osi kai pea 'alu o fonó.			

Gāue 2 – Fakamahino 'ia kupusigalea 'aenā :

- a) manuka → _____
- ā) toluga'ahoa → _____
- e) faka'aliki → _____

Fatuga tohitohi

Gāue – Filifili he ki'i gāue 'iā gāue 'āenā e.

- a) 'E fakahā atu ko koe kā fakanofa ke hau. Koteā 'apē tau ia agaaga mokā ke a'u ki te tu'ulagá ? (Laini 5)
- ā) Koteā 'apē te 'ū mahafu tau o te temi 'aē kae he'eki ma'u 'ia me'a fakamatāpulé ('ukamea, palasitike ...) (Laini 5).

Tapugālea

Gāue 1 – Fulihi te 'ū falāsisi 'aenā ki te temi nei mo te temi kā hoko mai.

- i) Ne'e logo mai kua manuka 'ia Ga'asi'alili, pea fakanofa ai Havea, ke Hau.

A) Ne'e ina haga o fakakinakina'i te kau 'aliki, o tala pō'uli pē tana fonó, ke 'olo ake pē te kāigá kei vaeluapō.

e) Kua nā fia tau'i te haú, i te tautu'u fēia o tanā tamaí.

Gāue 2 – Fakakātoa 'aki 'ia « 'e », « e ».

[...] Ne'e kua manatu leva ia Manū'ia ke ina lalaga he fala mo'ona me'a'ofa ki te 'aho o te fa'ē kua ovi mai. Ne'e fēnei leva tana talí mo kolekole fakamālotoloto atu kiā Masiva :

« _____ fo'i mahino lelei kiāte au tau manatú. Kae _____ ke 'ilo'i koa lā, o a'u mai ki te 'aho nei, ne'e he'eki au siomata ki he lalaga o he fala. _____ mo'oni ia, _____ lahi 'aupito mo tapuke te tu'uga fala i te falehaú ! Kae ko te me'a _____ au loto ki a'í, ke au lalaga tonu _____ au, haku fala. _____ au fia ako lālaga ke feala haku lalaga he fala ma'a taku fa'ē. Kua vave hoko pē te 'aho o te fa'ē, pea ko te me'a'ofa _____ au faka'amu ke au foaki 33et ag ai ko hona fala ne'e au lalaga tonupē, ke kehe ia mo me'a'ofa māhani _____ to'o i te 'ū falekoloá.

Te me'a'ofa matalelei ki te 'aho o te fa'ē, Hea'uvea FAKATAULAVELUA, Fakahāoga tohitohi, 2014

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ

LĒSONI 1 - TONA HISITOLIÁ

Gāue 3 – Fulihi te kogatohi 'aenā ki te temi nei.

Ko te tupu'aga mai o te motu ko Fonuafo'ou

Ko temonio e tokolua, ko Kaiha'a mo Kākā. Ko tonā fenua ko Ha'amoā, kae 'e mole ni'ona motu. Koia leva ne'e nā fai ai tanā fakakaukau ke nā 'oma'i ki 'Uvea nei, o kaiha'a honā mo'i kele.

Pea ne'e mole i ai foki honā vaka, koia ne'e heheka ai nāua i te kupu'ifā o 'alo'alo mo fakatafetafea mai ai ki 'Uvea nei. Ne'e nā tau mai o hake'uta i Kulu'ui.

Ne'e nā fafa'o ai te kelé ki 'anā talua'ivai, kae ne'e 'i'ita ai te hahā'i ia o Kulu'ui, o 'i'igo ki Kolopopo, o 'u'ua fakamoā mai ai. Ne'e 'ui ai e Kaiha'a mo Kākā kua vave te 'ahó. Ne'e nā si'aki atu aipē 'anā talua'ivai i te kauava hema o Honikulú, kae fehokaki ai nāua ki Ha'amoā.

'Osi pē ni ki'i 'aho ki ai, ne'e hoki sisio ifo ai te kau temonio o 'Uvea nei, kua tu'u te ki'i motu i te va'e avá. Ko te higoa o te motú ko Fonuafo'ou, ko tona 'uhiga, ko te fenua 'e fo'ou. Ne'e tupu ia i te kele ne'e si'aki e Kaiha'a mo Kākā kae nā fehokaki.

Tohi fāgana a Soakimi SEO

Kupusigalea

Gāue 1 – Fakamahino 'ia kupusigalea 'aenā ne'e to'o mai te kogatohi 'aenā i 'olugá.

- a) Hake'uta → _____
- ā) Talua'ivai → _____
- e) Kauava → _____
- ē) 'U'ua → _____
- f) Kupu'ifā → _____

Gāue 2 – Fakatauhoa te kogame'a mo tona kolo.

Tō'ogatoto •	• Vaimalau
Talietumu •	• Utufua
Lulu •	• Matā'utu
Niuvalu •	• Lavegahau
Utuleve •	• Ha'afuasiasia
Tu'akivaihiki •	• Mala'efo'ou
Talikata •	
Tala'amoā •	
Matagāika •	

Gāue 3 – Fakatuha te koga ma'uhiga mo te Hau ne'e 'afio i te lakaga 'aia.

Mālamatagata •	• Haveafakahau
Fakanofu o Hoko ke Pule •	• Talapili mo Talamohe
Lomipeau •	• Ga'asi'alili
Fakataukulī •	• Fakahega
Fihi i te tu'akoi •	• Tauloko
Te vahe tolu o 'Uvea •	

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ LĒSONI 2 - TONA SEOKALAFIÁ

Fakama'uma'u!

Mape o motu o te Pasifiká

Faka'iloga temi : *indicateur de temps*

Faka'iloga temi kua hili / 'osi : *passé*

→ Ne'e → Ne'e kotou fakamotu ?

→ Kua → Kua tā te pelé.

'E feala ke fakatāpiki mai 'ia « Hoki » kiā « Ne'e » pē kiā « Kua ». 'E 'asi mai ai ko te me'a ne'e he'eki fualoa hona hoko. Ko he me'a ne'e hoki 'osi age pē.
Faifaitaki'aga : **Ne'e hoki** moho pē te haka pukaká. **Kua hoki** ke hao lā I tou ki'i kofú.

'Onā tu'ulaga I he falāsisí.

'E nā kamata māhani te falāsisí.

Ko te fakakehekehe'i o tatagí

i) Fakalogo te 'ū kupu 'aenā pea ke tohi ke tonu.

Halalo – Haafuasia – Lavegahau – Palokia – Luaniva – Fatogia – Tuiuvea – Fugauvea –
Fakate Makakele – Malaetoli – Vaitauolo – Havelu – Nukufetau – Matalaa – Kuluui –
Honikulu Nukuteatea – Uesite – Mua

2) Lau le'o lahi pea ke sipela 'ia kupu 'aenā.

Tu'akoi

'Api

Fenua

Palōkia

Koiga

Vaeluaga

Tofi'a

Mo'i'one

Tō'oga

Tu'afenua

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ
LĒSONI 2 - TONA SEOKALAFIÁ

Mahino ki he lau

Fakalogo te hiva pea ke fakakātoa te 'ū kupu 'aē 'e pulí.

Tōfā lavelua

1. Tōfā _____ i tou _____
Kae au 'alu _____ mu'a
O laga te _____ ki _____ (tu'a 2)
Ke tu'u 'oluga mole toe _____ (tu'a 2)
 2. _____ mo _____, 'e tatau aipē
Si'oku ma'uli mo toku _____
Kapau _____ au tau pea 'e _____
maté (tu'a 2)
_____ au _____, 'e au mate pē.
(tu'a 2)
 3. Tūpulaga, _____ sōlia
Tu'u _____ pea tou hiki nima
Faka'apa'apa _____ (tu'a 2)
He ko si'i _____ mo'oni 'aia. (tu'a 2)
 4. _____ 36et si'oku temi ha'elé
Mole kei galo _____ fa'ē
Ke _____ hu'i age si'aku _____ (tu'a 2)
Mo na lomilomi ko 'oku _____. (tu'a 2)
 5. Kā hoko si'aku kake _____
Mole kei galo si'aku _____
Ke na _____ age si'aku faná (tu'a 2)
Mo na lomilomi ko _____ tu'á. (tu'a 2)
 6. Ko te 'alu'aga o te _____
Kae kua _____ 'ota _____
I te _____ fana i te 'aho fuli (tu'a 2)
Mo te vene 'e _____ i muli. (tu'a 2)

Tōfā lavelua, hiva o te uluaki sōlia, sūnio 1947

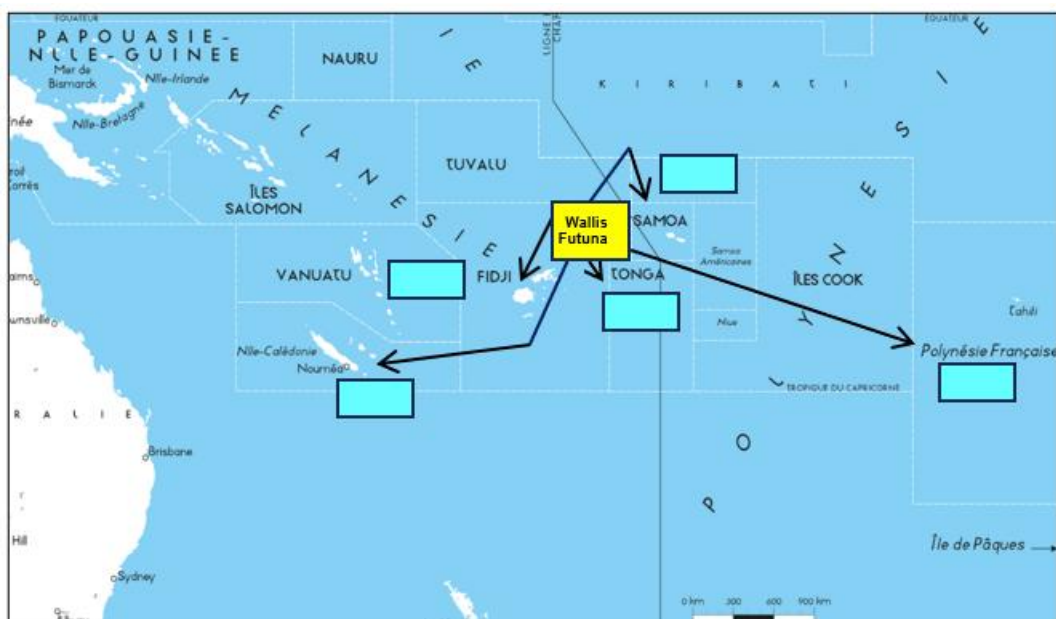
Mahino ki he tokumeto tohitohi

- i) Lau te ki'i kogatohí pea ke fakakātoa te mama'o o te 'ū vaha'amotú I te mapé.

Ko 'Uvea mo Futuna ko te telituale falani talu mai te 1961. Ko te toko hogofulu mā tahi afe nimageau 'onogofulu mā lua te kauamālie o tona haha'í.

'E tu'u ia i te tai Pasifiká. 'E vaha 'ia 'Uvea mo Futuna 'iā kilometa e luageau toluogofulu.

Ko motu 'e tutu'u ovi mai, ko Fisi i te potu saute-'uesitē pea 'e vaha mo Futuna 'iā kilometa e luageau valugofulu. I te potu 'esitē 'e tu'u ai 'ia Ha'amoā pea 'e vaha mo 'Uvea nei 'iā kilometa e toluageau fitugofulu. 'E mama'o mai Toga 'iā kilometa e valugeau 'uafulu mā 'ono. 'E vaha mo Niu Kaletōnia 'iā kilometa e lua afe teau pea vaha leva mo Tahisi 'iā kilometa e lua afe valugeau. Pea loaloaga tona mama'o mo Falaní 'iā kilometa e 'uafulu mā lua afe.

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ

LĒSONI 2 - TONA SEOKALAFIÁ

2) Lau ke mahino.

Fakamatala ki Nukufeta'u

Ko te taumātu'a 'e kau i te motu ko Nukufeta'ú, pea ne'e i ai tanā tamasi'i fafine ne'e kilikovi. Ne'e kili felea ia. Pea nā 'ave leva ki te motú ke 'alu o mā'anui ai pe kala puli ai tona kilí.

Ne'e natou tau ki te motú, pea [...] nā fekau leva tanā tamasi'i ke hifo o 'alu o mā'anui, o fufulu ai 'ona felé pe kala puli ai foki tona mahaki kilí. Ne'e hifo ai te ki'i ta'ahiné o mā'anui. Ne'e he'eki fa'a fualoa te mā'anui a te ki'i tamasi'i, kae logo mai 'ana mātu'á ki te vaho ake mai te loto taí. 'Olo atu lā ko tanā ki'i tamasi'i kua tafekalukalu tona sinó. Ne'e nā fehu'i 37et ag ai pe koteā ne'e hokó. Pea tala age e te ki'i tamasi'i,

ne'e togi 'ona felé e te kavakavá.

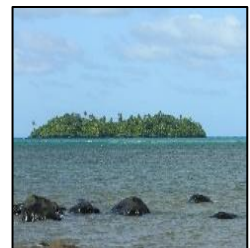
Ne'e 'ita'ita atu aipē te matu'á pea ina pāui te kavakavá :

« Kavakava fua pē o te motu nei, kōtou mā'opo'opo mai.

Ne'e mole tume pea mā'opo'opo fuli mai te me'a ko te fo'i kavakava ne'e taka i te motu ko Nukufeta'ú. Kua lō noa te 'oné mo te kogame'á ko te kavakava. Pea lea atu kiā nātou :

- Ne'e au 'aumai ki motu nei toku 'ofafiné ke ha'u o mālōlō ai mo mā'anui ai pe kala puli tona kili 'e nofo mo ia. Pea kotou haga o togi fēia'i ! Ko ai ne'e ina fekafekau ? I te 'aho nei, 'e au tapu'i te ma'uli a he fo'i kavakava i toku motú ! I te lakaga nei, kōtou vaka'i he potu o te fenuá o 'olo ki ai, mole au toe fia 37et ag he fo'i kavakava i hení ! Vave ! »

Ne'e mole tuai pea mavete atu te kavakavá o kumi kogatai ke ma'uli ai, i 'uta mo te 'ū motu alā o te fenuá. Gata pē ki Nukufeta'u, 'e mole i ai he fo'i kavakava e tahi 'e ma'uli ai ! [...]

Ne'e fakamatala e Sakopo MATAILA

3) Tali kiā fehu'i 'aenī. Fai he 'ū falāsisi.

i) Koteā te nātulā o te tokumeto 'aenī ?

ā) Ko ai ne'e ina fakamatalá ?

e) Ko ai nātou 'e talanoa'i i ai ?

ē) 'E 37et I 37et ag hisitolia 'aenī ?

f) Koteā te tupu'aga o te 'olo ki motú ?

g) Koteā ne'e hoko ki te ki'i ta'ahiné ?

h) Koteā ne'e fai e tana tamaí ?

i) Koteā te agaagakehe o te motu 'aenī ko Nukufeta'ú ? 'E tu'u i fea te motu 'aenī ?

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ LĒSONI 2 - TONA SEOKALAFIÁ

Fatuga tohitohi

Filifili he gāue I te 'ū gāue 'aenā.

i) Ne'e pāui e Sila te 38et agi38 pea ina tapu'i age tanatou toe mā'uli I Nukufeta'ū. Kana ko koe lā 'aē, ne'e feafea'i anai hau muna ki te kavakava ? (Laini 5)

ā) Ne'e tagi te ki'i ta'ahiné i te togi o 'ona felé. Ne'e feafea'i 'apē tana tagi ki 'ana mātu'á o tala te togi o 'ona felé ? (Laini 5)

Tapugālea

- i) Fakaauau mai te 'ū velepe takitahi ki 38et agi38o mo fetoginauna kua fakatuha ki ai. Muli'i te faifaitaki'agá.

Fa'ifa'itaki'aga	Sio	1 Tu'utefua	Temi nei	'E au sio
a)	Moe	3 Tu'utefua	Temi kua hili	
ā)	Nofo	2 Tu'utalua	Temi nei	
e)	Kai	1 Tu'ufakakauga	Temi kāha'u	
ē)	Ako	1 Tu'utefua	Temi kua hili	
f)	Faitohi	3 Tu'utalua	Temi nei	
g)	Iautohi	2 Tu'ufakakauga	Temi kāha'u	

2) Ko te temi fea kā tohi ki ai te falāsisí ? Ne'e ? 'E ?

a) _____ ha'u tana matu'a anāfi o kumi i te faleakó.

A) _____ hoki matou liliu mai pē mai te misá !

e) _____ mahaki 'ia Sapeta anāfi afiafi.

E) 'Alu pea _____ ke tuli mai te hola sivi.

f) Tuku ai he _____ ne'e maumau tana motokā.

g) _____ hoki 'ulu mai pē ki fale mo tau ha'ú.

Kupusigalea

Mate taku tea ! - 'To !

a) 'E au higoa ko Lēsina, ko au te taulagá ! → _____

ā) 'E au hūfaga ki te feké mokā hoko he kilikiti ! → _____

e) 'E au fakamalumu 'ia Sagato Sōsefo. → _____

ē) Ko te 'uluaki kolesio 'aia o 'Uvea mo Futuná. → _____

f) 'E au fakatalitali pea au fafaga pea au fakamalumu te tamaliki ako lilikí → _____

g) 'E folahi atu henī te 'ū logó mo pāki o 'Uvea mo tu'apule'aga. → _____

h) 'E au talifolau pea au tukufolau ai. → _____

i) 'E tu'u ai te Vai o kiú. → _____

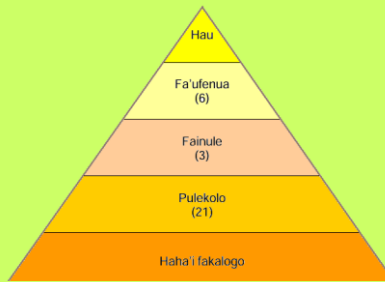
ī) 'E au le'o te ava ko Honikulu → _____

j) 'E fai i henī te 'ū felōgoi mo te pule'aga falani → _____

KĀPITE 3 – TOKU FENUÁ LĒSONI 3 – KO TE 'Ū KOLO

Fakama'uma'u !

Ko te fakahoahoa
o te pule'agahau
o 'Uvea

Faka'iloga temi : *indicateur de temps*

Ko te temi kā ha'u : *futur*

'E fa'ufa'u te temi kā ha'u 'aki te
faka'iloga temi nei ko « 'E » mo 39et a'i
kupu o te lakagatemi kā ha'u o hagē ko
« 'ānai, 'apogipogi, 'anoiha ...

Fa'ifa'itaki'aga
'E 'alu ia ki Nūmea 'apogipogi.

Ko te temi kā ha'u kua ovi mai : *futur proche*

Ko te fakatauhua o te faka'iloga temi nei
ko « 'E » mo te ki'i kupu ko « Hoki »

Fa'ifa'itaki'aga
'E hoki 'alu pea au ha'u.

'E ina mu'aki aipē te falāsisí.

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagí

Gāue 1 – Tohileakupu : fakalogo pea ke tohi ke tonu.

Gāue – Lau le'o lahi ni'au kupu e 2 pea ke sipela nāua takitahi.

- Tu'imalohi	- Logolua	- Tapa'ua	- Makaokulī
- Nukula'ela'e	- Mala'evaka	- Makahū	- Tu'akivaihiki
- Gāmu'a	- 'Utufēfē	- Vaihohoni	- Paepaetā
- Pelapela	- Niuvalu	- Tufunui	- Finemui
- Faka'utu	- Vaipoā	- Fugatuli	- Fogo'one
- Lalokea	- Vaitauolo	- Matāvai	- Kalevalio
- Nukuhī'one	- Vaimoana	- Kulu'ui	- Lelega
- 'Āpaogo	- Matagāika	- Matala'ā	- 'Atalika

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo lelei ke feala hau tali le'o lahi ki te 'ū fehu'í.

Gāue 2 – Fehu'i tokoni ki te faiakó hili tana lau te tokumetó.

- Koteā te nātulā o te kogatohí ?
- Ko ai ne'e ina tohi ?
- Ko ai 'e talanoa'i ai ? Ko ai nātou ?
- Koteā ne'e hoko kiā Toamisa ?
- Ne'e ā tana 'alu o tala 39et agi tamaí ?
- Ne'e feafea'i tona fakatalitali e tana fa'ē ?
- Ko ai ne'e tokoni ki te fa'ē a Toamisa ?
- Koteā 'apē te 'uhiga o te ki'i ta'agalea 'aenā ?

KĀPITE 3 – TOKU FENUÁ LĒSONI 3 – KO TE 'Ū KOLO

Gāue 3 – Fakalogo lelei pea ke fakakātoa te hivá.

Hiva toli kakala I Hakake

<p>1) Au faka'apa'apa ki _____
Ki 'ona māú mo 'ona _____
Na'a I ai hona tōhala, fakalelei age
'E au toli _____ pea mo taka ha'elé.</p> <p>2) Toli _____ kau tau o haké
Kumi atu ki _____ 40et agi ta'iaké
Na'i 'ona _____ he kua logo aké
Hoku ki'i _____ kae au foki hē.</p> <p>3) Ko toku faiva 40et agi ke hola
Ki loto'i _____ o kumi hoku _____
Ki te fo'i māholo 'aenā 'e _____
Tau hoku _____ kae foki te fagona.</p> <p>4) Lau _____ kau hake ki toafa
Toku _____ kumi atu ki 'Ahoa
Mo 'ona _____ 'e magoni fualoa
Tuku lā ke au tau kau mate i te _____.</p> | <p>5) _____ kua 'afé fakalaka I 'oné
Ki _____ kau fasi _____
Mo tona _____ kua au manavahē
Kau 'ave o taupau kae au mavaé.</p> <p>6) Toku _____ 'e au kumi mama'ó
Mai _____ he 'e mai 'ona logó
Ki 'ona _____ he 'e kua momohó
Hoku _____ mo toku fo'i lotó.</p> <p>7) Ko toku _____ 40et agi ke foki
Ki loto _____ he 'e kakala magoni
'Oi o kumi ki ai ko hoku _____
'Uma atu nofo lā 'e matou _____ 'osi.</p> <p style="text-align: center;">Faletauasu o Falemaka</p> |
|---|---|

Mahino ki he tohitohi

Pātele Sosefo HENIKELE (*HENQUEL*) : 1850 – 1924

Ne'e gāue fakapelepitelō i Ha'amoá talu mai te 1879. Ne'e tau mai ki 'Uvea nei i te 1896, o kamata gāue i Lano pea ne'e fe'alu'aki pē i te 'ū palōkiá. Ne'e mate i Hihifo i te 'aho 7 o maio 1924.

Ko te tagata poto 'aupitō, ne'e fia gāue tāfito ki te 'ū motu o te Pasifiká. Koia, ne'e gāue ai i Ha'amoá ki te lea fakaha'amoá, te vao 'akaú mo te 'ū manú. I 'Uvea nei ne'e manako tāfito ki te 'ū fāganá mo te hisitolia o te fenuá. Koia 'aē ne'e ina fai 'ia te Tohihako o 'Uveá. Pea ko 'Uvea tefua pē 'e i ai tona tohi hako fēia.

Ko te hisitolia o 'Uveá ne'e fakamatala mai te mātu'a ki te fānau, pea ne'e ko pātele Henikele leva 'aē ne'e ina 'uluaki tohi 'ia te tohi 'aenī, 'aē ko te *Talanoa ki 'Uvea*.

P. Sosefo HENIKELE
(1850 – 1924)

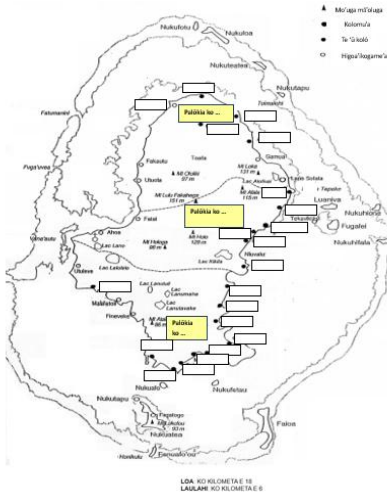
Gāue 1 – Tali kiā fehu'i 'aenī. Fai he 'ū falāsisi.

- a) Pe ko he fāgana te tokumeto 'aenā ?
- ā) Ko ai 'e talanoa ki ai ? Ko ai ia ?
- e) Koteā tana gāue ne'e fai ?
- ē) Ne'e 'uluaki gāue I 'Uvea nei ?
- f) Koteā te ma'uhiga o te gāue ne'e ina fai i te temi nei ?

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ LĒSONI 3 - KO TE 'Ū KOLO

Gāue 2 – Sio'i te mapé ke mahino kiā koe.

Fakakātoa te mape 'aenā o 'Uveá 'aki 'ia higoa'ikolo mo palōkiá.

Gāue 3 - Fakakātoa 'ia te 'ū falāsisi 'aenā.

Ko te motu 'aenā ko _____ 'E loa 'iā
kilometa e _____ pea laulahi 'iā
kilometa e _____.
'E tu'u ia i te tai _____.
Ko palōkiá e _____ ko

_____; _____;
_____.

Ko Kolo e _____ o Mu'a, e
_____ o Hahake pea _____
o Hihifo.
'E lau ko Mu'a te _____, ko Hihifo ko te
_____ pea ko Hahake 'e tu'u i
_____.

Ko te kolomu'a o 'Uveá ko _____. Ko motu e _____ o Hihifo, ko
_____, _____, _____, _____,
_____.

Ko motu e _____ o Hahake : ko _____,
_____, _____, _____.

Pea ko motu leva o Mu'a e _____; ko _____,
_____, _____, _____, _____,
_____.

Fatuga tohitohi

**Gāue 1 – Fakakaukau'i pe 'e feafea'i 41et agi41 koló i te 'ū ta'u e 10 kā hoko
maí ? (Laini 8)**

**Gāue 2 – Fakakātoa te 'ū falāsisi 'aenā o ke fakahā te kogame'a 'e feala ke fakahoko ai
te gāue o te falāsisi. Mulimuli ki te faifaitaki'agá.**

Fa'ifa'itaki'aga

Ne'e hoki au tau mai pē i te vāha'a kua hilí. 'E au loto ke toho taku laini telefoni mo netí.

→ 'Alu ki Matā'utu, 'e tu'u ai te falemelí pē laposí.

a) 'E au loto ke logologo te fono fakakolo ki te 'ahotapú.

→ _____

ā) 'E fia tau'a'alo taku 'ū tamalikí i te faka'osi vāha'a 'aenā.

→ _____

e) 'E faka'amu 'ia Tolinuanua ke to'o ni'ana liuga kilikili.

→ _____

ē) He'eki sisio te kau folau i te Kalemelitá.

→ _____

f) Ne'e natou fia 'olo o misa i te 'aho o Sagato Mikaelé.

→ _____

g) Ko te 'ahotapu. Kua tonu ke 'u'utu tana motokā kae ko tona koví he 'e kua māpunu te 'ū
falepenesini alā.

→ _____

h) 'E au fia 'alu o tau'inē 41et agi tuaga'ané 'e folau 'aho nei

→ _____

KĀPITE 3 – TOKU FENUÁ LĒSONI 3 – KO TE 'Ū KOLO

Gāue 3 – Fakaaauau pea ke vaevae mai ni logo hu'uga mo te kolo takitahi i te 'ū kolo 'aenā : a) Halalo ; ā) Vailala ; e) Falaleu (laini 5).

Tapugālea

Gāue 1 – Fuli mai te 'ū falāsisi 'aenā ki te temi kā ha'ū.

« [...] I 'Uvea nei ne'e manako tāfito ki te 'ū fāganá mo te hisitolia o te fenuá. Koia 'aē ne'e ina fai 'ia te Tohihako o 'Uveá. Pea ko 'Uvea tefua pē 'e i ai tona tohi hako fēia. Ko te hisitolia o 'Uveá ne'e fakamatala mai te mātu'a ki te fānau, pea ne'e ko Pātele Henikele leva 'aē ne'e ina 'uluaki tohi 'ia te tohi 'aenā, 'aē ko te *Talanoa ki 'Uvea*. »

Gāue 2 – Fakatonutonu te 'ū halá. 'E tonu ke fuli ki te temi kā ha'ū.

- a) 'E au 'alu o fakamotu 'anāfi. → _____
- ā) Ne'e hoki 'omai mai Fisi 'apogipogi. → _____
- e) 'E nā pipiko i te 'olo ki te lōpitalí anaheafi. → _____
- ē) Kua hoki 'osi te misá pea kolua kakai. → _____
- f) Anoiha ne'e hoki kotou faipalalau i te netí. → _____

Gāue 3 – Fakamatala mai pe koteā anai kā ke fai lolotoga te mālōlō vāha'a lua kā hoko mai. Tokaga ki te temi o te gāué. (laini 5)

Kupusigalea

Gāue 1 – Mate taku tea! Ko te kolo fea? Ko te palōkia fea ?

- a) Ko te taulagá pea 'e tu'u ai te 'atu selevisi fakapule'aga mo fakatelitualé.
- Ā) Kā 'uluaki 'aho o maio o te ta'u fuli pea fakahoko ki ai te misa 'e fakatahi ki ai 'ia 'Uvea kātoa.
- e) Ne'e 'uluaki nofo'i e te 'uluaki haha'i ne'e taufenua mai ki 'Uvea nei.
- E) Ne'e laga ai te tau ko te Molihiná.
- f) Kote higoa o taku fo'i kilikití ko te 'ukameá.

Gāue 2 – Fakatauhoa te kolo mo tona pulekolo.

Vailala	•	• 'Ahomalumalu
Ahoa	•	• Kale'a
Te'esi	•	• Takala
Mala'efo'u	•	• Utumaka
Mala'e	•	• Tu'itoafa
Falaleu	•	• 'Eva
Gahi	•	• Folaufakatē
Lavegahau	•	• Faua
Utufua	•	• Tui'uvea

Gāue 3 – Fakahigoa te 'ū pāki 'aenā.

Ko kupu o te lālagá : lau'akau – Fala veliveli – Fala pati – Pule'i nuanua – Fo'ifata – Laukie

1

2

3

4

5

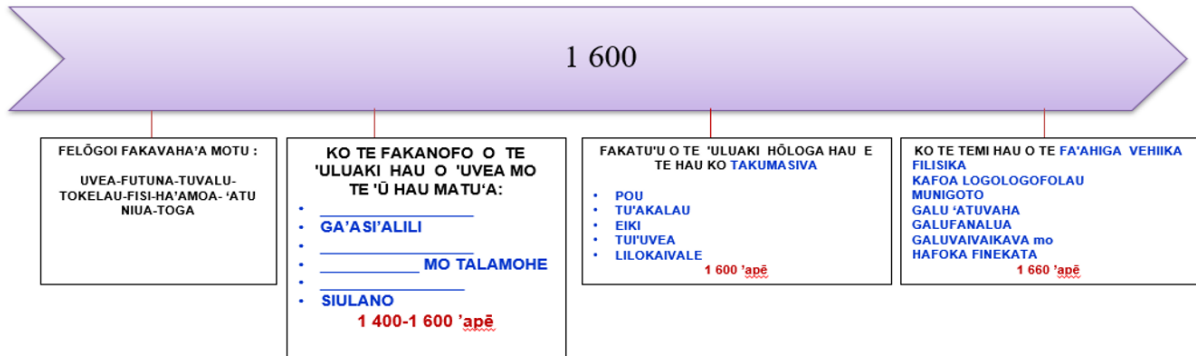
KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 – Tohileakupu – Fakalogo lelei pea ke tohi ke tonu.

- Vahaatemi - Kapasa - Tooga - Tuafenua - Nukulaelae
- Fefolauaki - Tuakoi - Tofia - Kuluui - Matagaika

Gāue 2 – Fakakātoa te papa fakahoahoa o hau matu'á.

Gāue 3 – Fulihi te 'ū falāsisi 'aenā ki te temi nei mo te temi kā ha'u.

- i) Ne'e logo mai kua manuka 'ia Ga'asi'alili, pea fakanofu ai Havea, ke Hau.

A) Kua nā fia tau'i te haú, i te tautu'u fēia o tanā tamaí.

Lēsoni 2

Ko te fihi a Huka mo Li'aki i te tu'akoi, i Lalolalo

Ne'e fualoa mai te vahé pea fihi ai leva te fānau a Fakatē mo te fānau a Kalafilia i te tu'akoi. O ha'u ai te tagata ko Li'aki ko te mokopuna o Fakatē, o fuli te maká o tuku ki Tofu'uvea, i te fa'ahi o Lalolalo 'e tafa ki Mu'á, takoa 'e kau mai ia Lalolalo ki 'Ahoa. Pea 'alu age te tagata ko Huka, ko te mokopuna o Kalafilia, o fuli te maká o tuku ki te vaha o Lalolalo mo Lanumahá. Pea nā faifeleuga ai pea 'ui age e Li'aki :

« 'E tu'u Lalolalo kiā Fakatē.

Huka – Ko te vahe mu'á pē 'aení.

Pea kailoa mai pē Li'aki. Pea tala age e Huka :

- Ko Lano mo Lanumaha ko vai 'aia o tau kuí, kae ko Lanutuli mo Lalolalo o tā'akú 'aia.

Pea fualoa ai tanā fihí pea 'ui age e Huka ke 'olo o vete ki Toga. Pea folau ai o fakatonutonu kiā Telea I Olotelea. Pea fehu'l mai e te Tu'itogá :

- Ko'enā kua lua 'omai ?

Huka - 'E mo'oni pē te 'afio nā. 'E mā felele'l mai nei ko te 'api o tau 'afió I 'Uvea kua fihi.

Tu'itoga - 'E fihi mo ai ?

Huka – Ko au mo Li'aki kua fihi. Pe'i fakamāu mai. Ko Lalolalo ne'e tu'u kiā au pea fa'ao ia e Li'aki. Koia 'aení 'e mā fihi ai neí.

Tu'itoga – Kua lelei. 43et agi hū atu ki tu'a mo 'aulua lupé.

[...] Pea natou toe hū leva ki fale o faikava. Pea lolotoga leva te kavá pea lea te Tu'itogá :

- Kua ke hala koe Li'aki, he kua ke tuku age te fenuá, 43et ag fenua koe Huka, he kua ke tā'ofi ! »

Pea hoki ha'u ai te folau ki 'Uvea nei, pea tuku ma'u ai pē te vahé I te vahe mu'á.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

KĀPITE 3 - TOKU FENUÁ
SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Gāue 4 – Tali ki te 'ū fehu'í.

- a) Koteā te nātulā o te tokumetó ? _____
- ā) Ko ai ne'e ina tohí? I te ta'u fea ? _____
- e) Ko ai 'e talanoa'i ai ? _____
- ē) Ko ai 'ia Huka ? 'ia Li'aki ? _____
- f) Koteā te tupu'aga o tanā fihí ? _____
- g) Ko ai ne'e ina vetevete te fihí ? _____
- Ne'e vetevete I fea ? _____
- O tupu koteā ? _____

Gāue 5 – Fakalanu 'u'ui te 'ū anovai 'e ma'u e Huka, 44et ag fakalanu kula 'aē 'e ma'u ia e Li'akí.

Lēsoni 3

Gāue 6 – Fakakātoa te 'ū falāsisi 'aenā.

Ko kolo e _____ o Mu'a, e _____ o Hahake pea _____ o Hihifo.
'E lau ko Mu'a te _____, ko Hihifo ko te _____ pea ko Hahake 'e tu'u i _____.
Ko te kolomu'a o 'Uveá ko _____. Ko motu e _____ o Hihifo, ko _____,
_____, _____, _____, _____.
Ko motu e _____ o Hahake: ko _____, _____, _____, _____,
_____.
Pea ko motu leva o Mu'a e _____ : ko _____, _____, _____,
_____, _____, _____, _____.

**Gāue 7 – Fakakaukau'i tou koló I te 'ū ta'u e 10 kā 44et maí. Faka'aoga te temi kā ha'ú.
(Laini 5)**

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA

LĒSONI 1 – MITE MO TALATUKU MA'UHIGA O TOKU FENUA

Fakama'uma'u !

Falāsisi nauna / falāsisi higoa

Phrase nominale

Ko te falāsisi nauna / higoa 'e hala mo velepe.

'E feala ke kamata 'aki te « ko » pe ko he takinauna laukoloa « a » pē « o ».

- Ko te pusi.
- A 'ai te motokā 'aenī ? A 'aku / O 'ai te kofu 'aenā ? O 'ona te kofu 'aenā.

Falāsisi nauna / higoa fakahāhā

Phrase nominale identificatoire

'E feala ke fēnei tona fa'ufa'ū.

Ko + higoa tapu : ko Mikaele.

Ko + mu'anauna pau / he'epau (te / he) + higoa māhani : ko te pusi.

Ko + Fetoginauna laukoloa (toku / tana ...) + higoa māhani : ko tona 'api.

Ko + fetoginauna tāfito : ko mātou.

Falāsisi nauna / higoa hīno'i

Phrase nominale désignative

'E fa'ufa'u 'aki 'ia : « Ko + hoanauna talafeitu'u » : ko'enī te pakekavā.

Falāsisi nauna / higoa laukoloa

Phrase nominale possessive

'E kamata 'aki 'ia : « a » pē « o » + he fetoginauna tāfito : a 'ai te pusi ? A nātou.

Falāsisi nauna / higoa fakatātau

Phrase nominale équative

'E fa'ufa'u fēnei : « Ko ... ko ... » : ko Sipalo ko te tama to'a.

Fetoginauna / Fetogihigoa laukoloa : *pronom possessif*

Hoanauna / Hoahigoa hīno'i : *adjectif démonstratif*

Hoanauna laukoloa : *adjectif possessif*

Takihigoa : *préposition*

'E feala ki he kupu faka'uvea ke to'o tu'a lua hona / ni'ona silape mo'o fakamahino o tona māmālie, tona mālohi pē ko tona tu'alahí : lahi – lahilahi / matagi – matamatagi 'eva - 'eva'eva / vela – velavela / havili – havilivili / kai – kaikai / 'āsili - 'ā'āsili

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue – Tohi ke tonu pea ke sipela le'olahi.

- Tu'ukovi	- Tatafe	- Fakapō'uli
- Lāulelei	- Ma'alinoa	- Kāniva
- Matagi	- Loloto	- Pā'agagalu
- Hou	- Hu'asi'i	- Tu'aliku.
- Ginigini	- Nuanuamutu	
- Fānake	- Kau'aoa	

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo lelei ke mahino pea ke tali ki te 'ū fahu'i 'aenā.

(Ko te kupega o Tagaloa – Fakamatala a Pasilio TAKOSI, ne'e puke e Alice FROMENTEIL, i te ta'u 2014)

**KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA
LĒSONI 1 – MITE MO TALATUKU MA'UHIGA O TOKU FENUA**

i) Ko ai 'aē 'e faifāganá ?

ā) Ko ai 'e talanoa'i i te fāganá ?

e) Koteā te tupu'aga o te hifo ifo a Tagaloá ?

ē) Koteā te gelu ne'e ina fai ?

f) Koteā te 'ika ne'e ina ma'u ?

g) Koteā te tupu'aga mai o te 'ū ava o 'Uveá ?

h) Koteā ne'e tupu mai te gelu a Tagaloá ?

Gāue 2 – Fāgana o Fatuloamaka pea mo tona finematu'a ko Fuila'oa pē Tamahoa, fakamatala a Semisi. Fakalogo lelei ke feala hau fakamatala fakanounou le'o lahi mai te fāganá.

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Lau te kogatohi pea ke tali ki te 'ū fehu'i.

Fakahega

Kua 'osi leva te taú, pea 'alu leva te fekau kiā Fakahega ke 'alu ifo. O 'alu ifo ai. Pea lea age ai Lupe :

« Kuau tagata au, ka ke fafine koe, he kua ke hola, kae au tagi au te kulī. Pea a 'aku pē te moá pea mo te fuá, ka ke hau lā koe. »

Pea hau ai Fakahega. Ne'e nofo ia i Tu'a, pea ne'e nofo lelei pē. Pea fokifā pē, kua ha'u mai Toga te folau a te 'aliki ko Kau'ulufonua. O hola ai leva Fakahega o nofo mo tana fo'i taú i te toafa ko Afekafu, kae tali tau e 'ihi, 'aē foki ne'e tau 'āteaina ai leva 'Uvea nei mai Toga.

Pea 'e tanu nei Fakahega i Lulu, 'aē higoa ki aí. Ko te tahi foha o Fakahega ko Tuitafuna. Pea ko tona hako ko 'Ate ne'e mate i te 1854, tamai a Visesio Tu'ula'ā mo Atonia Kauala.

Talanoa ki 'Uvea, Pātele Sosefo HENIKELE, 1910

i) Ko ai te māú o te tokumetó ?

ā) Ko ai 'ia Fakahega ? Ko ai tona hoa ?

e) « Kuau tagata au, ka ke fafine koe, he kua ke hola, kae au tagi au te kulī. Pea 'a 'aku pē te moá pea mo te fuá, ka ke hau lā koe. » Fakamahino mai.

E) Koteā te tupu'aga o te hola a Fakahega ki Afekafú ?

f) Koteā te 'iku'aga o te tau 'aenī ?

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA

LĒSONI 1 – MITE MO TALATUKU MA'UHIGA O TOKU FENUA

Gāue 2 – Lau te tokumetó, pea ke fai mai he pāki o te ki'i fakamatalá o mulimuli ki tau mahino ki aí.

Ko te 'umu a Tagaloá

Nofonofo ia Tagaloa i te lagí pea ne'e kila ifo i te tahi 'aho ki lalo nei, pea sio ia ki te fe'olo'aki a te hahā'í, kua hagē pē nātou ko ni ki'i fo'i lō. Pea 'ahu mā'ana i tona lotó :

« Pea takoa leva foki 'e i ai te kau 'initia mo te kau savane mo te kau papālagi mo te kau pulotu ! Pea ko'enī 'e mole 'iloga kehekehe nātou ! Pe 'e ko ai 'aē ? Mo 'aē ? 'E tonu ke au fai he pule'aki. »

Pea 'alu ifo aipē ia Tagaloa.

Ko tana tau ifo pē 'aia o faka'afu tana 'umu. Pea mafuli atu o tele te kato 'ufi pea vau mo te kato talo. Pea 'osi pea mafuli age o to'o mai te matu'a ne'e tu'u pē i 'ona tafá. Pea ina haga o pagi'i o velo ki te 'umú. Pea 'osi ta'o te 'umú pea nofo ai leva o fakafuafua ke moho.

Mole fualoa pea mafuli atu o huke te 'umú. Huke ake, huke ake, huke ake lā ! Kei mata 'osi ! Pea mafuli mai Tagaloa o laku te 'umú ki tu'a, kae tā foki lā ia, ko te lanu papālagi 'aia ne'e ina fakatupú ! 'E kili hihina faikehe pea 'e kanokovi, 'e mole 'aoga I te kai ! [...]

Tohi fāgana o 'Uvea, Malino NAU

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Ko'enā te kamata o te ki'i fāgana ki te fakatupu o te motu ko Nukumotu. Fakakaukau'i tona hoko atu mo tona faka'osí. Laini 5.

Ko taku ki'i fāgana! 'Īo !

Ko te fāgana o te tupu'aga mai o te motu ko Nukumotú. Ne'e i ai 47et a, ne'e hifo ai he kau gelu e tokotolu ko Matagi, mo La'ā, pea mo Nuanua. Ne'e 'olo i tonatou vaka tafa'aga ko te māta'u i te ava ko Honikulú. Ko te pō 'aia, ne'e fakapō'uli gaogaó. Mole kei natou sisio ki tonatou alá ! Pea toe matagi lalahi foki ! Pea 'ua lalahi ! Kae kua tuha tonu atu tonatou vaká mo te motu ko Nuku'ateá...

Gāue 2 – Filifili he pāki I te 'ū pāki 'aenā e 3. Fakamatala mai pe koteā 'e ke 47et ag ai i te pāki 'aia. Faka'aoga te 'ū falāsisi nauná (laini 5).

a

ā

e

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA

LĒSONI 1 – MITE MO TALATUKU MA'UHIGA O TOKU FENUA

Tapugālea

Gāue 1 – Ko te falāsisi nauna feafea'i ? Hīno'i ? Laukoloa ? Fakatātau ? Fakahāhā ?

- a) Ko Paulo ko te foha o Setelo → Falāsisi _____
 ā) Ko tona kofu 'aenā → _____
 e) Ko'enī taku kaupepā → _____
 ē) O 'ai te tauveli 'u'u' ? O 'oku → _____
 f) Ko Pātele Soane Malivao ko te akaaka → _____
 g) Ko'enā tana tāugā → _____
 h) Ko te lelei 'osi → _____
 i) Ko kita pē → _____
 ī) A 'ai te motokā fo'ou 'ae atu ? A māuá foki → _____
 k) Ko Peletalio ko te poto lahi 'osi ! → _____

Gāue 2 – Fulihi 'ia te 'ū falāsisi 'aenā ke falāsisi nauna.

Fa'ifa'itaki'aga : 'E finemui 'osi te ki'i ta'ahine a Sosefina → Ko te finemui 'osi te ki'i ta'ahine a Sosefina.

- a) Ne'e sāpió 'ia Tomasi i te fuhú → _____
 ā) Ne'e me'e mālīe 'ia Soana i te 'aho falaní → _____
 e) Ne'e tuku te 'apí mo'o Petelo → _____
 ē) 'E i henī te matāpulé → _____

Gāue 3 – Ko'enā te ta'agalea a Malino NAU. Tala mai pe ko fea te falāsisi nauna fakahāhā mo 'aē 'e falāsisi nauna fakatātau.

« Ko tou fuká pē tou kelé, pea ko tou kelé ko tou fuká pē 'aia. »

- Falāsisi fakahāhā → _____
 Falāsisi fakatātau → _____

Kupusigalea

Gāue 1 – Fakakātoa te 'ū falāsisi o mulimuli ki te kupu 'e tuha.

- a) 'E agi lalahi te matagi pea 'e hou / houhou te taí.
 A) Talu mai te kamata o te ta'ú mo tana tōgāue, 'e mahaki / mahamahaki 'osi te tagatá.
 e) Tuku tau hivahiva / hiva logoa'á na'a 'ala te tamasi'í !
 ē) Kua ta'u 80 kae he'eki hinā, 'e matu'a / matu'atu'a lelei.
 f) Ne'e natou 'olo o hā'ele fakahihiho pea natou punama'uli kua kemo / kemokemo ki hema.

Gāue 2 – Fakatuha te 'uhiga o te kupu takitahi ki te papa 'aenā.

Kupu	Māmālie	Tu'alahi	Kupu	Māmālie	Tu'alahi
Houhou	X		'Asi'asi		
Hivahiva			'Aka'aka		
Pulupulusi			Halihali		
Mahamahaki			Moemoe		
Tohotoho			Hikohiko.		

Gāue 3 – Fakatauhoa te kupu o te A ki tona fakamahino i te Ā.

A	Ā
Tāno'a •	• Ko te fakahokolea mai te tafa mata'u o te tāno'á.
Agaikava palalau •	• Ko te to'ohema o te tagata taukavá.
Tagata faifekau •	• Ko te me'a fakao'okava.
'Ipu •	• Ko te tagata palukava.
Tagata taukava •	• Ko te fāgogo ma'a mo'o 'ilokava.
Agaikava fakalogologo •	• Ko te tagata tufahu'akava.
Fau •	• Ko te fo'i 'ipu 'akau teuteu o te kava.

KĀPITE 4 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA

LĒSONI 2 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA FAKATALAKITUPUA

Fakama'uma'u !

Velepe

Verbe

'E i ai velepe 'e ma'ua ke i ai ni'onatou 'opuseki pea 'e i ai 'ihi 'e feala ke natou halamo 'opuseki.

Sapuseki → *Sujet*

Kulupe nominale → *Groupe nominal*

'Opuseki / 'Opesē → *Objet*

Falāsisi si'i

Phrase simple

Ko'enā pāki o he fa'ufa'u o he falāsisi si'i faka'uvea.

- Velepe → *Moe*.

- Faka'iloga temi + velepe → *'E faitohi / Kua 'ua*.

- Faka'iloga temi + sapuseki fetoginauna tāfito + velepe → *'E au faitohi*.

- Faka'iloga temi + velepe + sapuseki fetoginauna tāfito → *'E faitohi mātou*.

- Faka'iloga temi + sapuseki kulupe nominale → *Ne'e hiko te ta'ahiné*.

- Faka'iloga temi + ia + nauna tapu → *Kua moe ia Paulo*.

Falāsisi fakamatala

Phrase déclarative

'E ina fakamatala mai he logo : *'E faitohi 'ia te tamasi'i*.

'E I ai tona velepe, tona sapuseki.

I te tahi temi 'e i ai tona 'opuseki pea i te tahi temi 'e hala ia mo 'opuseki.

'E au kai 'ia taku lū ta'akiniu. / 'E au kai Ø

Falāsisi fehu'i

Phrase interrogative

'E ina fai he fehu'i : *Ko ai tou higoa ?*

'E faka'osi tu'uma'u pē 'aki 49et agi'iloga fehu'i.

'E feala ke I ai tona kupu fehu'i. (Koteā / Ko ai ...) : *Ko ai tou higoa ?*

'E toe feala pē lā ke ko he falāsisi fakamatala kae pu'aki o hagē he fehu'i : *Ne'e 'alu 'ia Soane. → Ne'e 'alu 'ia Soane ?*

Falāsisi fakatotonu

Phrase impérative

'E ina fai mai he fakatotonu gāue. → *'Alu ki tu'a !*

'E mole tohi'i tona sapusekí / 'E kamata tu'uma'u pē 'aki te velepe : ha'u ki henī !

Falāsisi ofo / hoi

Phrase exclamative

'E ina fakamahino he fiafia. → *'I lelei ! / He 'ita → 'Oieū ! / He punama'uli → Tama ē !*

Ko vāega velepe e 3 o te faka'uveá + velepe agakehe

- Vāega 1 : ko velepe 'e mole fetogi tonatou fa'ufa'ú mā'ia pe 'e fakakauga te sapusekí. → *'E au palalau - 'E matou palalau*

- Vāega 2 : ko velepe 'e to'o tu'a lua te silape 'e ovi ki te faka'osí mokā tu'utalu pē tu'ufakakauga te sapusekí. → *'E au kai - 'E mā kakai - 'E natou kakai*

- Vāega 3 : ko velepe 'e fakakātoa I mu'a e te fakaloakupu ko « fe » pea mo he fakaloakupu I muli 'iā kupu 'aenā : « fi, hi, ki, 'i » mokā tu'utalu pē tu'ufakakauga te sapusekí. 'E feala leva ke fakaloa te vuaiealo o te luá silape o 'ihi velepe

→ *tāgi > fetāgihi / lele > felele'i / hola > feholaki / gū > fegūfi*

Velepe agakehe : ko velepe pē e 2 'e agakehe kote'uhi 'e kehe te kupu o te tefuá, mo 'aē o te tu'utaluá mo te tu'ufakakaugá : *'alu - 'olo / ha'u - 'omai*

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue – Tohileakupu : fakalogo pea ke tohi ke tonu.

- Mahame	- Takafalu	- Talie	- Valovalu	- Gahe	- Mailemaga
- Ma'ota	- Milo	- Vīgesigesi	- Gahu	- Koka	- Kafika
- Gatae	- Kaho	- Salomone	- Nonu	- Fiho'a	- Ago

KĀPITE 4 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA LĒSONI 2 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA FAKATALAKITUPUA

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo lelei pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

- a) Ko ai ne'e ina fakamatala te fāganá ? Ne'e ina fakamatala kiā 'ai ?
- ā) O 'ai te fāganá ?
- e) Pe ne'e nā 'o'ofa i tanā tamasi'í ?
- ē) Ne'e nā tuku i 50et ag pilí ?
- f) Koteā te fagonogono 'aē ne'e tufaki ki te haha'í ?

Gāue – Fakalogo lelei ke feala hau toe fakamatalagutu fakanounou mai te tokumetó.

Mahino ki he tohitohi

Ko te fafine ko Sina. Ne'e ko tana manu ko te tuna.

Pea ne'e ina fāgai pē tana ki'i tuná i te pā. Pea kua lahi pea mole kei hao ai. Ne'e ina tuku leva ki te ki'i vaikeli o nofo ai te tuná. 'Alu'alu kua lahi te tuná mole kei hao i te vaí. Pea kua matakū te fafiné pea hola ia. Kae gatolo ake leva te tuná o muli pē i te 'alu a te fafiné.

Ne'e ina tuli atu pē. Kua 'alu te fafiné i te vaó kae muli atu aipē.

'Alu te hola a te fafiné, tau ki te potu 'e mālama. 'Ulu atu ki loto, ko te nofo'aga o te haú.

'E nofo'aki mai aipē te haha'í. Pea fakafehu'l pē koteā 'aē hola age a'í pea ina tala ko tana manu, ko te 50et , kua hola age he kua matakū ai. Mo te 'alu age a te tuná, pea palalau atu te tuná ki te haha'í, he kua ina 'ilo'i te 'ui age 'aē ke tāmāte'i ia.

Pea ne'e ina 'ui atu fēia ki te fafiné. 'E higoa ko Sina te fafiné :

« Kā tāmāte'i au, Sina, pea ko te vahe o te haha'í ko toku sinó, kae ko toku 'ulú, ko tou vahé 'aia. 'E ke liliu mo 50et ag totā 'apí o tanu i totā mu'afalé. 50et ag homo he fu'u 'akau pea ke gaohi fakalelei'i. 50et ag lahi, 'e ke ma'uli ai, 'e feala ke ha'u te 'atu fenuá o totogi, 'e ke ma'uli fīmālie ai. Pea ko te 'akaú 'e 'aoga tona potu fulifuli pē, mai tona sino, ki 50et agi50, ki tona fua, tona me'a fuli 'e 'aoga. »

Ko te gata'aga lā 'aia o taku ma'u atu ki te 'akau 'aē ko te niú. Ne'e tupu i te 'ulu o te tuná. Pea 'e tou sisio, 'e 'iloga pē i te fakatātā o te fo'i niú, 'E hagē ko te 'ū mata o te tuná pea ko tona gutú, ko ia pē 'aē 'e tou 'inu ai i te fo'i niú.

Ne'e fakamatala e Alikisio LIUFAU kiā Claire MOYSE-FAURIE

Gāue – Fakamatala fakanounou te fāgana 'aenā. Laini 10.

- a) Ko ai ?
- ā) I fea ?
- e) Koteā ? Koteā tona tupu'aga ?
- ē) Feafea'i ?

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Fakakaukau'i he hoko atu o te fāgana ke kehe mo tona fakamatala e Alikisió.

Ko te fafine ko Sina. Ne'e ko tana manu ko te tuna. Pea ne'e ina fāgai pē tana ki'i tuná i te pā. Pea kua lahi pea mole kei hao ai. Ne'e ina tuku leva ki te ki'i vaikeli o nofo ai te tuná.

'Alu'alu kua lahi te tuná mole kei hao i te vaí. Pea kua matakū te fafiné pea hola ia. Kae gatolo ake leva te tuná o muli pē i te 'alu a te fafiné. Ne'e ina tuli atu pē. Kua 'alu te fafiné i te vaó kae muli atu aipē.

'Alu te hola a te fafiné, tau ki te potu 'e mālama. 'Ulu atu ki loto, ko te nofo'aga o te haú.

'E nofo'aki mai aipē te haha'í...

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA LĒSONI 2 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA FAKATALAKITUPUA

Gāue 2 – Lau te ki'i fakamatalá ke mahino lelei. Koteā 'apē he 51et atu o te fakamatalá ? Filifili hona fa'ahiga 51et atu 'iā fakakaukau 'aenā e 2. (laini 10)

« Tā lā ko te lupé ia ko te ki'i ta'ahine ia...

Ne'e punama'uli pē ia, kua palalau age te lulú... ».

I te temi mu'á, ne'e i ai he ki'i finematu'a ne'e ma'uli tokotahi pē i tona ki'i pola, i 'Utuleve. Ko te finematu'a halamo fānau. Ko tana gāue pē ne'e fai ko te lāлага mo laga'ili. O tatu'u ake pē te haha'í o totogi 'ana ki'i gāué o ma'u aipē tona ma'ulí. Kae ne'e i ai tana ki'i lupe mo tana lulu ne'e ina fafaga. Ne'e faipalalau pē ia kiā nāua o hagē ko ni kilisitanó. Hoko leva ki te tahi 'aho, ne'e tukulalo ai leva ia. Mole kei feala hana gāue, pea mole kei ma'u foki hana fo'i piesi mo'o fai'aki tona ma'ulí. Kae ...

Tapugālea

Gāue 1 - 'Ātakai :

- te 'ū falāsisi fakamatalá 'aki te lanu kulá,
- te 'ū falāsisi fihu'í 'aki te lanu 'u'uí,
- te 'ū falāsisi fakatotonu gāué 'aki te lanu fulu'ihégá,
- te 'ū falāsisi ofó 'aki te lanu 'uli.

a) 'E ina kai tana fo'i mago.

A) Koteā 'e kotou fai ?

e) Kumi mai te laumahamé !

ē) Ne'e natou 'olo o toli laukafika.

f) 'I tama talavou !

g) 'E kolua faitohi.

h) 'E feafea'i te lagakató ?

i) Molehi nei te laupapá !

ī) Tuku te kai pakekató !

k) Kua au piko !

l) Kua pō'uli te 'ahó.

m) 'E ke 'alu 'āfea ki Falani ?

Gāue 2 – Fai te fihu'í ke tuha mo te 'ū kupu 'aē 'e fakalaini.

a) _____	→	Ne'e 'alu <u>te faiakó</u> o fono.
A) _____	→	Kua <u>hola 5</u> .
e) _____	→	'E tau mai te vakalelé i te <u>moeakí 'uhu</u> .
E) _____	→	Ne'e falā <u>570</u> te pake pisikoti.
f) _____	→	Ne'e lalava te tamasi'í e <u>tana matu'á</u> .
g) _____	→	'E hoki 'osi te akó i <u>te vāha'a kā ha'u</u> .
h) _____	→	Ne'e kolua folau <u>ki Tahisi</u> .
i) _____	→	'E <u>televisio</u> te matu'á.

Gāue 3 – Tohi te velepe ke tonu.

- a) Ne'e natou (tagi) i te 'alu a tanatou kuí ki Nūmeá. → _____
- ā) Ne'e matou (toka) i te mala'é. → _____
- e) Kolua (tokaga) ki te tamasi'í ! → _____
- ē) 'E kotou (hola) i te fāgaipuaká ? → _____
- f) Hoki nā (ha'u) 'apogipogi ke kotou ('alu). → _____ / _____
- g) Kotou (puna) ki tu'a ! → _____

Kupusigalea

Gāue 1 – Fakakātoa te papa 'aenā.

Laini takoto

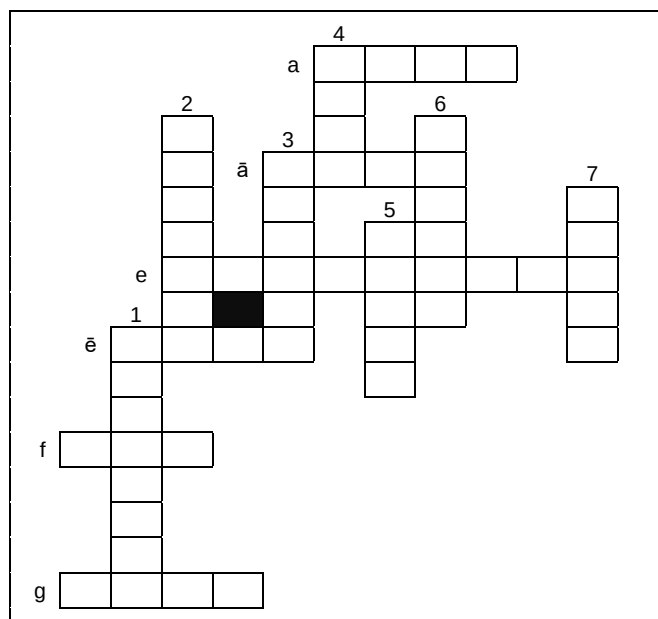
- a. Kua 'aoga i te hoka mo'o 'inu
- ā. To'okehe te pulú
- e. Kua lanu moamoa te pulú
- ē. 'E faka'aoga mo'o tatau niu
- f. 'E fakatahi mo te tī'aniú
- g. 'E fai he 'e mole au loa ki te fo'i niú

Laini tu'u

- 1. 'E tāpiki ki ai te 'ū ti'āniú
- 2. Mo'o fa'u tau fale
- 3. Mokā moamoa te launiú
- 4. Kei veliveli te fo'i niú
- 5. 'E au fōliga ki he tainamu
- 6. 'E ovi ki te kelé
- 7. Mo'o tafu afi

KĀPITE 4 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA

LĒSONI 2 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA FAKATALAKITUPUA

Gāue 2 – Fakatauhua te pāki mo tona higoa.

•

• Ma'utofu

•

• Gatae

•

• Milo

•

• Gahu

•

• Mahame

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA LĒSONI 3 – KO TAGI MO LĀUGA 'E HĀ I TE 'Ū FĀGANÁ

Fakama'uma'u !

Falāsisi 'io → *Phrase affirmative*
 Falāsisi fakamatala → *Phrase déclarative*
 Falāsisi fahu'i → *Phrase interrogative*
 Falāsisi fakatotonu → *Phrase impérative*
 Kupu kailoa → *Négation*

Ko fa'ahiga kupu kailoa e 3.

1 – Mole

- 'E lahi tona faka'aogá, ko te kupu māhaní.
- 'E feala ke ina mu'aki te falāsisi : **mole au 'ilo'i**.
- 'E fela tana tu'u i te 'osi pē o te kupu faka'iloga temí : **'e mole au 'ilo'i**.
- 'E feala tana fakakailoa he falāsisi pē : **mole sio 'ou matá ! / Ne'e mole ke sio age kiā Paulo ? / Ne'e mole au sio kiā Paulo**.

2 – Kala

- 'E faka'apa'apa age ia i te kupu ko « mole ».
- 'E ina mu'aki he falāsisi fakatotonugāue pē falāsisi fahu'i mokā talanoa ki he faka'amu'amu : **kala nofo foki Paulo ia o tokonaki he 'umu ! / Kala ke ha'u mo au ke ke hao ?**

3 – He'eki

- Ko te kupu kailoa matu'a, kei ma'u i te lea faka'uveá i te 'ū kupu o hagē ko « he'egata », « he'e'ofa », « he'etuha », ...
- Ne'e fa'ufa'u 'aki 'ia « he'e » mo te kupu lolotoga ko « kei » → He'eki.
- 'E feala ke ina mu'aki te falāsisi.
- 'E feala tana hoa ki te faka'iloga temi neinei ko « 'e », mo te faka'iloga temi kua 'osi ko « ne'e » kae mole feala 'aupitō ke hoa ki te faka'iloga temi kua 'osi ko « kua ».
- 'E he'eki ha'u mai te akó. / **Ne'e he'eki ma'u tana kató.**
- 'E feala tana hoa mai ki te kupu kailoa ko « mole » i he falāsisi : **ne'e mole he'eki totogi tona hilá.**

Ko te fakakehekehe'i o te 'ū tatagi

Gāue – Tohileakupu : fakalogo pea ke tohi ke tonu.

- Lālaga	- Fa'ufale	- Hokaniu
- Tuifigota	- Hololau	- Faifaito'o
- Faikoka	- Tuilau	- Fatuhiva
- Tōmagisi	- Tā'akau	- Fatume'e
- Fāgaimanu	- Fīkafa	- Togi'akau
- Gelu	- Kaime'akai	- Faifāgana
- Lagakato	- Kai'umu	- Hikihikifatu

Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo lelei ke feala hau tali ki te 'ū fahu'í.

1	Ko ai 'aēnī ne'e ina fakatalatuku 'ia te fāganá ?	
2	Ko ai 'e talanoa'i ai ?	
3	Ko ai te 'ū mātu'a a Vaikuasolo ?	
4	Ne'e nonofo i 53et ag ki'i fāmili?	
5	Koteā te agakovi a Taligafetoho ne'e taufai ?	
6	Koteā te tupu'aga o te tō tokotahi a Vaikuasolo ?	

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA LĒSONI 3 – KO TAGI MO LĀUGA 'E HĀ I TE 'Ū FĀGANĀ

7	Pe ne'e telefoni pē neti 'ia Vaikuasolo ki 'ana mātu'á ke toho ake ki 'olugá ?	
8	Koteā te pule'aki a Taligafetoho ke feala ai hana kai 'ia Vaikuasolo ?	
9	Kae koteā te pule'aki fakakākā a te 'ū mātu'a a Vaikuasoló ?	

Gāue 2 – Ko kulupe e 2.

Kulupe 1 : lau le'olahi te kogatohi 1, pea faifehu'i ki te kulupe 2.

Kulupe 2 : Fakalogo lelei mo tali ki te 'ū fehu'i a te kulupe 1.

Hili ia pea fuligāue

Kulupe 2 : Lau le'olahi te kogatohi 2, pea faifehu'i ki te kulupe 1.

Kulupe 1 : Fakalogo lelei mo tali ki te 'ū fehu'i a te kulupe 2.

Te tauhi ki te 'u 'atuá

Kogatohi 1 – Ne'e mole lahi ni nāunau (1) o te tauhi a te haha'í ki te 'ū 'atuá. Ne'e laga pē ni 'onatou ki'i malumaluga, kae fakamama'o ai pē. 54et ag 'alu age 54et agi 'i te alá, pea vete tona lau'ulú takua ná'a hauhau (2) ai te 'atuá. Ne'e tahitahiga pē te 'alu ki ai a te kāiga o fakahū pea mo momoli ai he lākei (3) kae tāfito he ma'ukava 'aē ne'e higoa ko te masini (4). Pea ne'e i ai te 'aho tauhi, ne'e fai tu'a tahi pē i te ta'u. O fakatahi ki ai 'Uvea nei, o hiva mo tāmē'e mo fai ni faiva kehekehe.

Kogatohi 2 – O tu'u ai leva te tahi 'aliki, mo ina lau pē te kole 'aenī :

« Ē 'Atua, ko'enī mātou 'e felele'i mai, o matou pāu'i atu. 54et agi 54 lā takotou fa'a agakovi maí. Kua matou tuku atu tomatou fenua nei ke koutou tauhi ia. Pea koutou 'ofa mai pē o fakamanū'ia ia. Ko'enī, 'e matou tauhi lelei atu pē, kae koutou laukovi'i mai pē mātou ki te 'aliki, mo fakatu'utāmaki ai pē mātou nei. Pe'i 'ofa mai pē o fakagata ai lā tokotou hauhau 'aia. »

Pea 'osi te hū 'aia, pea ha'u ai leva te kāigá o tahi 'aumai tana failaulau (5). 'Iloga te me'a ne'e mole lelei i te ta'ukaí mo te 'ututa'ú, pea momoli ia ki te 'ū 'atuá, o hagē, ne'e fia 'ui age ke sio lā ki te 'ū fua o tonatou he'e'ofa ki te fenuá.

Kupusigalea

1 – Nāunau : me'a ne'e fakahoko, kinakina.

i – Hauhau : kupu faka'apa'apa o 'ita mokā talanoa ki te haú.

i – Lākei : kakala

4 – Masini (mosini) : mo'i kava / ma'ukava ki he 'atua.

5 – Failaulau : mōlaga, me'a'ofa ki te 'atuá.

Fehu'i ki te kogatohi 1	Fehu'i ki te kogatohi 2
a) Ne'e laga te 'ū malumaluga o te 'ū 'atuá ke ovi i te haha'í ?	g) Koteā te me'a 'aē 'e tu'u te 'aliki o fai i te 'aho tauhi 'aia ?
ā) Koteā 'e 54et agi fai mokā fakalaka he tahi i te alá ?	h) Koteā te kole 'aia ?
e) Koteā 'e hoko mokā mole veteki te lau'ulú ?	i) Kā 'osi te lau o te kolé, koteā 'e hoko ?
ē) Ne'e 'olo tu'uma'u te kāiga o molimōlaga ki te 'ū 'atuá ? Koteā te ma'ukava 'aia ?	ī) Pe 'e natou momoli te 'ū me'a 'aē ne'e lelei ki te 'ū 'atuá ?
f) Ko 'aho tauhi ki te 'ū 'atuá e fia i te ta'u ? Koteā 'e fai ai e te haha'í ?	k) Koteā te tupu'aga o te momoli o te me'a 'aē ne'e kovi ?

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA LĒSONI 3 – KO TAGI MO LĀUGA 'E HĀ I TE 'Ū FĀGANÁ

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Lau ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Fāgana o Mōkukuē mo Mōkukuē

Taku fāgana ! 'Ō !

Ko te taumātu'a ko Hina mo Mōkukuē ! 'Ō !

Ne'e nonofo 'aia ia nāua pea ne'e faitama leva ia Hina. Pea ne'e fānau ifo ia ko te ki'i tama. Pea ne'e ina fakahigoa ia ko Sinilau.

I te tahi 'aho, kua lahilahia leva ia Sinilau, ne'e 'ui age leva e 'ana mātu'á ki ai :

« Sinilau, ha'u lā o le'o, kae mā hake mu'a ki 'uta ki tatatou gāue'agá. »

Ne'e nofo ai ia Sinilau o le'o I tonatou 'apí, I te fekau o 'ana mātu'á, kae 'olo ai leva ia Hina mo Mōkukuē ki tanatou gāue'agá o huo. Ne'e lolotoga huo nāua, kae tolotolo age te temonio ko Tapilitapolē kiā Sinilau 55et ag kai.

Ne'e fokifāpē kua sio atu ia Sinilau, ki te 'emo'emo mai o te 'alelo o te temonió pea ne'e tagi ia Sinilau ki 'ana mātu'á :

Mōkukuē mo Mōkukuē,
Gavelegavele I talua gāué,
Hifo ifo nei kuau maté,
Ne'e kai au e Tapilitapolē !

Toku gākau I tākeletafu,
Toku toto I lalo takapau,
Toku kofe tafa I kapasilau,
Toku fo'i 'ulu i tafitofau. »

Tohi fāgana a Soakimi SEO, Ne'e fakamatala e Lusua TULITAU,
kalasi 4.B, kolesio Alofivai, 1994

Fehu'i	Tali
a) Koteā te nātulā o te tokumeto 'aenī ?	
ā) Ko ai nātou 'e talanoa'i ai ?	
e) Ne'e 'olo ki fea te taumātu'á ? Kae ā tanā fānaú ?	
ē) Koteā 'aē ne'e hoko ki tanā tamasi'i ?	
f) Pe ne'e neti 'ia Sinilau ki 'ana mātu'á o fakahā kiā nāua te 'alu age a Tapilitapolē ?	
g) Ne'e tuku I fea tona gākau ? Tona totó ? Te kofe 'aē ne'e tafa 'akí ? Kae ā tona fo'i 'ulú ?	
h) Pe ne'e ma'u mai e 'ana mātu'á kei ma'uli ?	

Gāue 2 – Lau te tokumetó ke mahino lelei pea ke fa'ifa'itaki mai hona pāki.

Fāgana o Sione mo Si'aki mo te temonio ko Pūpūmolelaufusi

Taku fāgana ! 'Ō !

Ko te tautēhina ko Sione mo Si'aki ! Mo te temonio ko Pūpūmolelaufusi ! 'Ō !

Ko te gāue pē a te tautēhiná ne'e fai ko te gaohi tao.

Kae ne'e i ai te temonio ko Pūpūmolelaufusi. Ko te temonio fa'a gāue, he ne'e māpunu pē tona va'e falé, i te gāue'aga : ko tona fusí 'e momoho, foha mo tana taló, pea hako mo tona 'ulutō, foha mo tana 'ufí i te fa'ahiga kehekehe... Ko te me'a pē ia ne'e fai e te tautēhiná, ko te 'olo o kaiha'a te 'ū gāue'aga a te temonió, he mole foki gāue kele nāua.

Faifai 'aenā tanā ki'i aga 'aia, kae kua 'ilo'i pē ia e Pūpūmolelaufusi, ko nāua 'aē 'e nā kaiha'a 'ana gāue'agá. Pea ne'e mole kei ina lelei'ia te me'a 'aia. Ne'e ma'u ai e te temonió tana pule'aki, ke ina kai te tautēhiná. Ne'e fakatau age ai kiā nāua ke nā talitali age i te 'ala'uhu aké. Kae ne'e kua nā mahalohalo'ia pē ko nāua kā tau mo te mamahi lahi ! Ne'e nā feholaiki ai leva ki mama'o mo te tau mai a Pūpūmolelaufusi o vale'ita'ita i tana mole 55et ag he tahi pea 55et agi55 fakahēhē :

« Ke fēia age lā 'e 'olo atu te tautēhiná 'e tu'u mai he fusi momoho, ke tutu'u ai te 'ū tamá, o faki ni'anā fo'i me'amomoho pea ke tupu ai he tuai o tanā feholaiki, kae ina ma'u atu nāua o kai ! » [...]

Tohi fāgana a Soakimi SEO, fāgana a Kofelino KITEAU, Falehau 'Ālele.

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA LĒSONI 3 – KO TAGI MO LĀUGA 'E HĀ I TE 'Ū FĀGANĀ

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Ne'e ma'u e Pūpūmolelaufusi 'ia te tautēhinā. Fakakaukau'i hana muna kiā nāua mo hana fakatū'ā nāua. (laini 10)

Gāue 2 – Fakakaukau'i he hoko atu o te tagi 'aenā, ko he faifakalelei 'aia a te tautēhinā kiā Pūpūmolelaufusi. (lainikupu 10)

- Pūpūmolelaufusi, Pūpūmolelaufusi,
Sio 'ofa mai ki te 'ū galivale nei
Poto pē i te gaohi tao kae vale i te tōmagisi,
....

Tapugālea

Gāue 1 – Fakakailoa 'ia falāsisi 'aenā.

Falāsisi	Fuli falāsisi
a) Ne'e le'o ia Sinilau I tona 'apí.	
Ā) Ne'e 'olo 'ia Fua'igogo mo Fua'igogo o huo.	
e) 'E agakovi 'ia Tapilitapolē.	
E) Faitohi i te laupapa !	
f) Ne'e ke vave mai ?	

Gāue 2 - 'Ātakai te 'ū kupu kailoa i te ki'i kogatohi 'aenā.

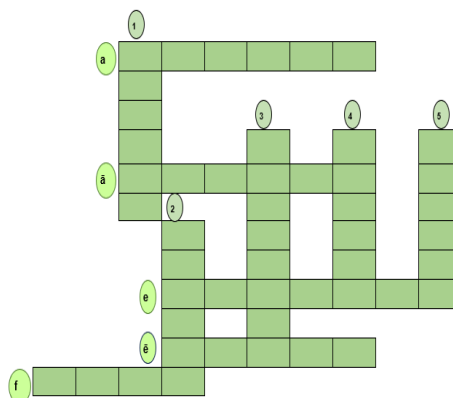
I te temi mu'á ne'e mole he'eki i ai ni motokā, ne'e ha'ele lalo pē te haha'í. I te lakaga 'aia, ne'e faigāue te haha'í ki muli. Ne'e natou fai'āmoga mai ai kae ne'e mole lā natou fakahā honatou mamahi. Kala natou faigāue pē i tai nei mo te tatu'u i te 'aho fuapē ki 'uta ! Ne'e ko te haha'i fa'agāue 'aupitō ia ! Ko agaagafai 'aia 'e he'etauhua mo te taimi nei he kua fāliki te fenuá ko te motokā !

Kupusigalea

Gāue 1 – Fakakātoa te papa 'aenā o mulimuli ki 'ona falāsisi fakamahinó.

- Ko he gāuekele pelepelegesi
- 'E feala 56et ag 'aki te kepusi
- 'E fai 'aki te muko'ilauniú
- Ko te gāue 'iā mu'a o te tatau o te niú
- Mo'o 'ato o te 'ū fale faka'uveá

- Gāue'i o te 'akaú
- 'E fai 'aki te pulu'iniú
- Ko te fa'ahiga fakamoho me'akai
- Kae he'eki ma'u te masinifō
- Ko te kumi o te ma'ulí mai te tai

Gāue 2 – Fakatauhua te kupu o te papa hemá ki te gāue o te papa mata'ú 'aē 'e tuha mo ia.

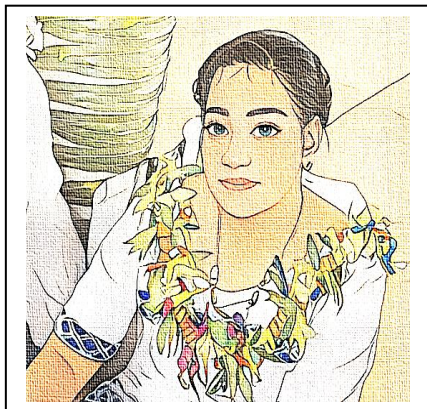
Pueki	•	Tōmagisi	•
Talo	•	Fāgaimanu	•
Lau'ilau	•	Gelu	•
Puaka	•	Tuikakala	•
Kanahe	•	Fatuhiva	•
Mapa	•	Tuikahoa	•
Hiva	•	Tuilau	•

KĀPITE 4 - KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 – Fakaaauau mai pe ko ai te ki'i ta'ahiné o faka'aoga 'āteaina mai ni falāsisi nauna.

Ko Hunifiateuteu ko te ki'i ta'ahine. Ko

TAUMETAHI
Hunifiateuteu
21/06/2007
Lavegahau-Mua
Tamai : TAUMETAHI Foamatagi
Fa'ē : TAUMETAHI Puekilea
Ta'okete : 1
Tehina : 2
Tuaga'ane : 3
Tu'ulaga : 1
Ako I te faleako mā'oluga I Nūmea

Gāue 2 – Fakahigoa te 'ū falāsisi nauna 'aenā : hīno'i – fakahāhā – fakatātau – laukoloa ?

- a) Ko Paulo ko te foha o Sakopo → _____
- ā) Ko'enī tau kaupepa → _____
- e) Ko tana telefoni → _____
- ē) 'A 'ai te motokā ? 'A nātou → _____
- f) Ko'enā tona falegāué → _____

Gāue 3 – Fakakātoa te pāki 'aenā.

KĀPITE 4 – KO FĀGANA MO FAKAMATALA MA'UHIGA SIVI FAKAAUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 2

Gāue 4 – Fai te fehu'í ke tuha mo kupu 'e fakalainí.

- i) Ne'e hoki tau mai 'ia Patelise anāfi mai Nūmea.

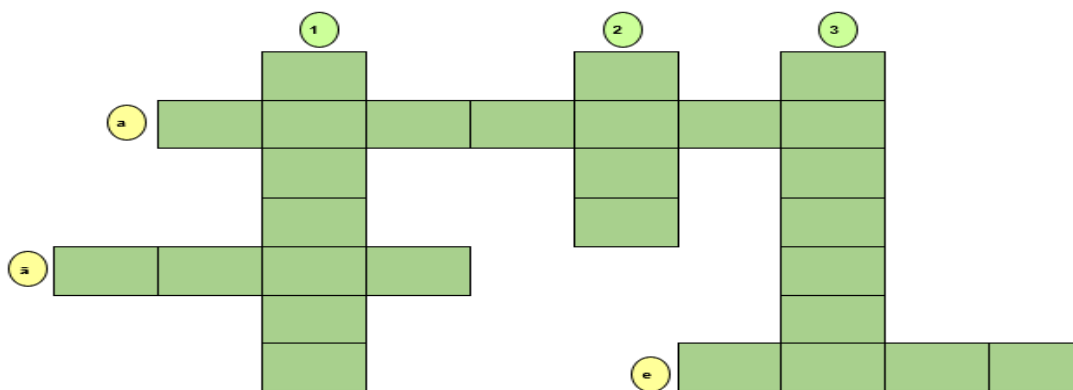
A) Kua 'olo te taumātu'á o gāue.

e) Ne'e feholaki 'ia Petelo mo Savelio ki koloa.

E) 'E fīkafa pē te kui a Akalita.

f) Hoki kotou misa i te tominika kā ha'ú.

Gāue 5 – Fakakātoa te papa 'aenā.

1. Ne'e au ma'u ia 'Uvea i toku kupegá
2. Ne'e homo i te tanu'aga o toku fo'i 'ulú 'ia te fu'u niu
3. Ko te pāsika

- a. Ne'e tupu mai ai te 'ū lanu'i kilisitiano
- ā. Ne'e au mālō i te pā'ulutoá
- e. Ne'e au homo ake i te tanu'aga o te ta'ahine kiliá

Lēsoni 3

Gāue 6 – Fakalaini mai ni falāsisi kailoa e 2 i te tokumetó. 'Ātakai 'ia te 'ū kupu kailoá.

Ne'e i ai 58et a'i motu i te 'api ko Fā'imata ne'e nonofo ai he taumātu'a. Ko nāua pē, ne'e mole 58et agi kehe i te motu 'aia. Pea ne'e i ai tanā fānau e toko tahi : ko te kī'i tamasi'i fafine, pea ne'e kilia ia. Ne'e masiva tonā 'apí : ne'e mole hanā puaka pea toe hala mo fu'u magisi foki. Ko te me'a pē ne'e nā falala ki ai, ko te fu'u kape e tahi ne'e tu'u i te va'e falé. Pea ne'e nā nonofo ai o fualoa.

Ne'e fokifāpē te 'aliki ne'e folau ifo, o 'ahi'ahi kiā nāua. Pea ne'e tau age te 'aliki ki tonā 'apí, pea ne'e mole fia hū ia ki fale, kae ne'e nofo pē ia, i te lalo kapé.

Pea ne'e fia fai he 'umu talitali e te matu'a o te motú, kae ne'e mole hina me'a ia.

Gāue 7 – Fakakailoa 'ia falāsisi 'aenā.

- a) Ne'e masiva tonā 'apí → _____
- ā) Pea ne'e nā nonofo ai o fualoa → _____
- e) Ne'e folau ifo 'ia te 'aliki o 'ahi'ahi kiā nāua → _____
- ē) Ne'e tau age te 'aliki ki tonā 'apí → _____
- f) Pea ne'e fia fai he 'umu talitali e te matu'a o te motú → _____

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ

LĒSONI 1 - TE 'Ū VĪKIGÁ, TE 'Ū LEÁ

Fakama'uma'u !

Ko fa'ahiga talamanatu

Te vīkiga	Te muna
Te kupulau	Te kole
Te tuketuke	Te lea
Te fāgana	Te hiva
Te laupisi	Te lāuga
Te fakamatala	Te tagi

Tapugālea – 1

Te kōpelemā o te temí : ko he kupu 'e ina fakamahino « te temí pe ko te lakagá » i he falāsisi.

Te kōpelemā talafeitu'u : ko he kupu 'e ina fakamahino « he kogame'a pe ko he fa'ahi » i he falāsisi.

Aga'ifenua

'Alofitapu
Tau'atapu
Fasitapu
Molofaha
Pulu'i'uvea

Velepe

Huahua
Puipui
Lifa
Folau
Filio'i
Foki
Fakamālōlō

Te fatuga

Te silapa
Te tatagi
Te loa (laini)
Te kupu
Te fakatauga
Te māu

Seokalafia

Mā'oluga, sia
Puga
Lauhakau
Launamo
Moana
Toga
Pilitānia

Manulele

Tavake
Lupe
Kulukulu
Gogo
Tala

Tapugālea – 2

'E 'ilo'i feafea'i te 'opusekí ? Ko fehu'i e 2 'e fai

1. 'ia 'ai ? (te kilisitiano)

2. te ā ? (te me'a)

Ko te sapusekí ko Pua → **ina**

- 'E kumi e Pua 'ia 'ai ?

- 'E kumi e Pua te ā ?

- 'E kumi e Pua 'ia **Pako**.

- 'E kumi e Pua **te pení**.

'E ha'u leva « **ina** » o fetogi 'ia Pua

→ 'E **ina** kumi 'ia 'ai ?

→ 'E **ina** kumi te ā

→ 'E ina kumi 'ia **Pako**.

→ 'E ina kumi **te pení**.

Ko te sapusekí ko Pua mo Lave → **nā**

- 'E haha e Pua mo Lave 'ia 'ai ?

- 'E haha e Pua mo Lave te ā ?

- 'E haha e Pua mo Lave 'ia **te tamasi'i**.

- 'E haha e Pua mo Lave **te matapā**.

'E ha'u leva « **nā** » o fetogi 'ia Pua mo Lave.

→ 'E **nā** haha 'ia 'ai ?

→ 'E **nā** haha te ā ?

→ 'E **nā** haha 'ia **te tamasi'i**.

→ 'E **nā** haha **te matapā**.

Ko te sapusekí ko « au mo Pua mo Lave » → **matou**

- 'E sio'i e au mo Pua mo Lave 'ia 'ai ?

- 'E sio'i e au mo Pua mo Lave te ā ?

- 'E sio'i e au mo Pua mo Lave 'ia **te pulé**.

- 'E sio'i e au mo Pua mo Lave **te taí**.

E ha'u leva « **matou** » o fetogi 'ia « au mo Pua mo Lave ».

→ 'E **matou** sio'i 'ia 'ai ?

→ 'E **matou** sio'i te ā ?

→ 'E **matou** sio'i 'ia **te pulé**.

→ 'E **matou** sio'i **te taí**.

Tapugālea – 3

« A » mo « O »

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ

LĒSONI 1 - TE 'Ū VĪKIGÁ, TE 'Ū LEÁ

Mahino ki he lau

Vīkiga ki 'Uvea – 'Ofanoa

Gāue 1 – Fehu'i mohutali – fakakoluse te tali 'aē 'e tonú.

- i) Koteā 'aenī ne'e ke fakalogó :
 Ko te hiva Ko te fāgana
 Ko te vīkiga Ko te tagi

ā) I tau logo ki te fakamatalá, 'e fakatatau 'ia 'Uvea :

Ki te mo'uga fakahau Ki te vaitafe mālohi Ki he moana laulahi Ki te kele taputapu

e) Koteā 'e ina puipui te 'ulufenuá :

Te 'ā pugá Te 'ū mo'ugá Te 'ulu niú Te 'ū vaitafé

ē) Ko mo'uga e fia 'e ke logo ki ai :

E tahi E lua E tolu E fā

f) Koteā 'e fai e te 'ū manulelé :

'E lele 'E fenono'i 'E 'i'inu 'E hiva
 pea lifa ai i te 'ulu niú i te 'ū vaitafé i te lauhakaú

g) Ko ai ne'e ina tuku mai te fenua ko 'Uveá ?

Ko Maui Ko te Atuá Ko te pelenoelé Ko te 'ū manulelé

Gāue 2 – Fakakātoa te 'ū falāsisi 'aenī 'aki te 'ū kupu ne'e ke logo ki ai i te vīkigá.

Ko 'Uvea 'e higoa ko te _____ taputapu.

Ko te lauhakau mo te 'ā puga 'e nā _____ te 'ulufenuá.

Hake te peau mo si'i matagi o _____ ki 'uta.

Ko te 'ū _____ mo te 'ū lupé 'e lele pea _____ ai.

Mole I ai he vaitafe, pea mole I ai he _____.

'Uvea te temi mu'á

Kupulau ki te ma'u o 'Uvea – 'Ofanoa

Gāue – Fehu'i mohutali : fakakoluse te tali 'aē 'e tonú.

a) Ko ai 'e 'ui ne'e mu'a mai ki 'Uvea nei :

Samuele 'Ualisi
 Taku kuí
 Maui

ā) Ne'e ha'u mai fea 'ia Maui :

Toga
 Niusilani
 'Ualisi

e) Koteā ne'e folau vaka ai Mauí :

Ne'e kumi 'aulo
 Ne'e ina kumi he fenua ke nofo ai.
 Ne'e 'alu o 'eva ki 'ana kuí.

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ

LĒSONI 1 - TE 'Ū VĪKIGÁ, TE 'Ū LEÁ

ē) Koteā ne'e fai e Maui i tana 'osi ma'u 'ia 'Uveá :

Ne'e nofo 'osi ai
Ne'e toe 'alu ki Toga
Ne'e ina fakahigoa te motú

f) Ko ai te Samuele 'aenī ne'e 'ui maí :

Ko te hau.
Ko te tagata tautai mo kumi fenua fo'ou.
Ko te kui a te haha'i 'uveá.

g) Koteā te higoa ne'e foaki e Samuele
ki te motu ko 'Uveá :

Niusilani
'Ualisi
'Uvea

Samuele 'Ualisi i 'Uvea
i te 'aho 16 o 'aukusitō 1767

h) Pea ko higoa lā e fia o te motú :

1
2
3

k) Koteā te 'uhiga o te kupu ko papālagi :

Ko te matāpule.
Ko te 'ika.
Ko te fafine 'uvea.

l) Koteā lā te tema tāfito o te vīkigá :

Ko te tau mai a te lotú.
Ko te fakatupu o 'Uveá.
Ko te ma'u o 'Uvea e Maui mo Samuelé.

Fatuga tohitohi

Gāue – Fakakātoa te kupulaú 'aki 'ia kupu i te fa'ahi mata'ú – tokaga ke tonu te tatagí i te muli'i laini, pea mo te 'uhiga o te falāsisí.

Si'oku _____ ko 'Ualisi
Tuku kau _____ ki ai
Vikiviki tona _____
_____ si'ona veliveli.

→ 'api – 'ohoana – fenua – kahoa
→ sio – laupisi – 'alu – tagi – takoto
→ faka'ofa'ofa – mālohi – gaholo – matalelei
→ koteā – logo pē – nofo mai – kake lā

Kā 'aho 'e ke _____ sio ai,
Kiā 'akau fuli 'e tu'u _____
Te _____ 'e lanu ki ai
'E filio'i mole lanu _____.

→ moe – mafatua - lava – ha'ele
→ totonu – takai – hipa – papai
→ fu'u niu – pulueti – fulu'ihega
→ lua – tahi – pate – hina – lahi

Māfana te 'aele mo te _____
'E _____ pea taulekaleka
Pe 'e toe ma'u anai ki _____
Te _____ 'e ke ma'u i 'Uvea.

→ gutu'umu – la'ā – 'ea – afi
→ mahaki – magoni – matu'a – mā'anu
→ fea – tahisi – 'Āmelika – te moaná
→ 61et agi61on – vaka – fo'l sōpē – fa'italiha

Tapugālea

Gāue 1 – Fakalaini te 'opuseki o te 'ū falāsisí 'aenī.

Ne'e ina ma'u 'ia 'Uvea	(Maui)	_____
'E ina ātakai 'ia te motú	(te lauhakaú)	_____
'E natou vikiviki 'ia te fenuá	(te 'ū kuí)	_____
'E ina foaki 'ia te 'atamaí	(Malia)	_____
'E tou taipau 'ia te leá	(te kau 'uveá)	_____
Ne'e ina fakatupu 'ia te nātulā	(te 'Atuá)	_____

Gāue 2 – Toe tohi i te fa'ahi mata'ú te 'ū falāsisí. Faka'aoga te nauna ne'e tuku atú.

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ LĒSONI 1 - TE 'Ū VĪKIGÁ, TE 'Ū LEÁ

Mahino ki he tohitohi

« 62et ag mālōlō te 'alofitapú kātoa ...

Pea 'ofa ke mālōlō tau taupaú Pulu'i'uvea !
62et ag mālōlō te tau'atapú kātoa !
62et ag mālōlō te fasitapu mo te fasitapu !

Tou faka'amu fakatahi i te 'aho nei, 'aki he to'oto'oga fakafenua, fakatahi mo te faihūfaki a Mōsenioló, i te 'aho manū'ia kua tou fakatahi ai i te 'aho nei, 'ofa ke ma'uhiga te 'ofa o Falani kiā tātou.

Malia ko koe ko tamatou fa'ē ! Ko'enī na'i taki fuli o te ki'i motu masiva o Laveluá kua fakatahi i te 'aho nei ; foaki kiā nātou fuli 'e taki, ke i ai he 'atamai fe'auga, mo'o fai o te 'alu'aga o tanatou tokoni ki tomatou ki'i fenua masiva. Ko te kole 'aia 'e 'avatu ki tau 'afió Malia.

Kae au toe faka'amu i te 'aho nei ! Ke hifo he 62et agi62 !
Ke hākea te tai ! Ke ma'uli te 'ulufenua !
Pea 'e au faka'amu !
62et ag ma'uli mo agatonu ki te 'Atua ! » ... Mālie !

Ko te koga o te palalau a Molofaha Petelō FUAHEA
i te kava ne'e fakahoko i te 'aho 29 o sūlio 2014

Gāue – Kua ke mahino ki te lautohí, tali kiā fehu'i 'aenī, fai he 'ū falāsisi.

- a) Koteā te tokumeto 'aenī ?
- ā) Ko ai 'ia Malia i te lea 'aenī ?
- e) Koteā te 'ū faka'amu o 'uhiga mo te nātulā ?
- ē) He ko'ē 'e palalau te tagatā ki Falani ?
- f) Kiā koe lā 'e hagē te vīkiga aenī he muna he tuketuke he faikole pe ko he hiva ?
- g) To'o mai te lautohí ni falāsisi e lua, 'e hā mai ai te fia ma'uli fakatahi mo Falaní ?

Kupusigalea

Gāue – Kumi te fakamahino o te kupu taki tahi mo tona fakaliliu fakafalani, pea ke tohi i te lalo papá.

Lifa	Ko te hisitolia mai te temi mu'á	<i>Butte ou petite colline</i>
Talatuku	Lāvaki, mole haha'l pe 'e mole l ai he tahi	<i>Un effluve, une odeur subtile</i>
'Alikifa'u	Ko te 'aele pe ko te mamanu ma'ama'a	<i>Intendant et Chef de cérémonie</i>
Toko si'i	'E lele pea fe'alu'aki i te lagí pe i te 'aelé	<i>Planer dans les airs</i>
Te sia	'E tali fagona, pea pule i te kavá	<i>Ministre (coutumier)</i>
Te 'ea	Ko te Minisi (fakafenua)	<i>Histoire, récits du passé</i>
Molofaha	Ko te ki'i mo'i me'a mā'oluga	<i>Peu nombreux(se), désert€</i>

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ

LĒSONI 2 - HIVA MO HUALAU

Fakama'uma'u !

Ko fa'ahiga hiva

Hualau
Hiva fakahua
Hiva tauhi'ofa
Hiva me'e
Hiva tuketuke
Hiva lau'akau
Hiva māholo

Te fo'i māholo

Te tagata hiva
Te tagata ukalele
Te tagata tā nafa
Te fo'i lau
Te fo'i lologo

Te 'ū le'ó

Te le'o to'o
Te le'o 'ave'ave
Te le'o loto
Te le'o lalo

Te 'ū me'amāholó

Te ukalele
Te heletini
Te nafa (fala)
Te lali
Te poe

Tapugālea – 1

Te kōpelemā talafeitu'u : 'e ma'u feafea'i ?
Ko te fehu'i 'e fai.

Fea : fa'ahi, kogame'a

i) Mai fea ? Ha'u mai he kogame'a
→ 'E ke ha'u mai fea ?
'E au ha'u mai Hahake.

2) Ki fea ? 'Alu ki he kogame'a
→ 'E natou 'olo ki fea ?
'E natou 'olo ki kolesio

3/ I fea ? 'E « I » he kogame'a → Tu'u I, nofo I,
takoto I, moe I ...
→ 'E tu'u te līsē I fea ?
'E tu'u te līsē I Matā'utu

Tapugālea – 2 – Ko kupu talafeitu'u

Ko hoanauna talafeitu'u : I hē, I henī, I henā,
I heatu, I heage, I heake, I heifo

Mo 'ihi kupu 'e palalau ki te kogame'a : tu'a, fale,
'oluga, lalo, mu'a, muli, I te fuga, I te lalo, I te
takai, I te va'e, I lotomālie, I te vaha, I hema, I
mata'u, ki, mai, i

Fakama'uma'u : 'e lau ko te kōpelemā talafeitu'u,
te kupu fuli 'e tali ki te fehu'i ko « FEA »
(kogame'a)

Ko kupusiga o te māholo : te kalavī, te nota, 'e mā'oluga, 'e mālalo, 'e le'o hako, 'e
le'o mā'oluga, 'e fano, te mo'i lei, te kave'iukalele, te kau'iukalele, te kau'i ivi, te 'ū
kautā,
tā holo, tā tuki, mosi, fisi, togi, tuki.

Aga'ifenua

Ko te 'ū tema tāfito o te 'ū hualau ko me'a 'e hoko i te ma'uli o te 'ahofuli
Te 'aoga o te hiva i te ma'uli o te 'uveá, mo lakaga 'e fai ai te hualau
Te 'aoga o te hiva faka'uveá ki te ako o te leá
Te fakaliliu o te hualau o hiva māholo
Te fale 'e ako ai te hualau i te ma'uli faka'uveá ()
Te higoa faka'uvea o te 'ū notá (kalavī)

Te 'ū hualau 'e tonu ke ilo'i

Kua toka 'aē kolohau, tōfā lavelua, kolōlia ki te tamai, ko te lefulefu.

Mahino ki he lau

Tōfā Lavelua

Gāue 1 – Fehu'i mohutali : fakakoluse te mu'a tali 'aē 'e tonú.

i) Koteā te higoa o te ta'i hiva 'aenī, ko :
Te hiva lotu Te hiva me'e Te fo'i lau

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ LĒSONI 2 - HIVA MO HUALAU

ā) Koteā te 'uhiga o te kupu ko « tōfā » ?

'Alu lā

Nofo lā

Moe lā

Sio lā

e) 'E hiva e te tamá « tamai mo fa'ē » ; 'e palalau kiā 'ai ?

Ki 'ona kaume'á

Ki 'ana tamaliki

Ki 'ana mātu'á

Ki 'ona pulé

ē) Koteā « te vene 'e tālupe i muli » ?

Ko tana fo'i sākató

Ko tana fo'i keke sokolá

Ko tona fo'i tu'á

Hualau 'e kau ai' ia
Mateo Fakavai

f) I tau mahinó lā, koteā 'e logo'i e te tama hiva ?

'E fia tagata

'E laukau

'E loto mamahi

'E loto fiafia

Gāue 2 – Tali ki te 'ū fahu'í, fai ni falāsisi.

a) Koteā 'e ke logo'i i tau fakalogo te hiva ?

ā) Ko te lakaga fea 'e manatu ai te tamá ki 'ana mātu'á ?

e) Fakamahino te ki'i falāsisi 'aenī « kae kua tulanoa 'ota hui ? »

ē) Kiā koe lā ko ai te kūtuga 'aenī 'e hiva ?

Tapu mo Mu'a mo Hahake

Gāue 3 – 'Ātakai te tali 'aē 'e tonú.

i) Ne'e hoki tou fakalogo :

Te hiva

Te fo'i 'ata

Te hualau

Te faikole

Te fo'i lau

ā) 'E higoa te hiva ko « tapu mo Mu'a ... » :

Mo Hihifo

Mo Sigave

Mo Hahake

e) 'E palalau te hiva ki te ā ?

Ki te me'e

Ki te misa

Ki te lele

Ki te me'akai

ē) Koteā te kehekehe o te hualau mo te hiva soāmako pe'e hiva me'e ?

Ko te hualau 'e hiva magemage

Ko te hualau 'e tā nafa

Ko te hualau 'e mosi te ukalele

Ko te hualau, ko te 'ū le'ó pē

f) Koteā te 'ū le'o 'e ke logo ki ai ?

Le'o hala

Le'o to'o

Le'o fā

Le'o lalo

Fatuga tohitohi

Gāue 1 – Fakakātoa te hiva 'aenī 'aki 'ia kupu i te fa'ahi mata'ú (tokaga ke tonu te tatagi i te muli'i laini, pea mo te 'uhiga o te falāsisi).

Te sitima

Te _____ si'ana fakagalo

➔ sutuma – kumete – salata – sitima – 'aisi

'Ave ai si'oku _____

➔ fo'i loto – fo'i paogo kula – fo'i lātio
fo'i polo

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ LĒSONI 2 - HIVA MO HUALAU

- Kae au nofo mo te _____ ➔ ga'asi kulo – ga'asi sino – ga'asi vino
ga'asi puho
- _____ na'iau mamio ➔ Fakafofoga – Fakatokaga – Fakamanatu
Fakapotopoto
- Fakatauga**
- Fakapō (fakapō) ! Mole ke _____ ➔ gali – pato – galo – kalo
(mole ke _____ !)
- 'Ualisi mo te _____ ➔ ta'ahine – hau – telitualetale – vaha mama'o
- 'Alu lā _____ o te kelé ➔ vakalele – Pātele – tagata – pātolo
- Kae au nofo mo manatu'i _____ ➔ he tahi age – he kāpoe – koe
te tama sōlia
- Ko 'ona tagata mo 'ona _____ ➔ tamaliki – fafine – finemātu'a – tuaga'ane
- I te _____ mo te pō fulipē. ➔ lakaga – 'uhu – afiafi – 'aho

Gāue 2 – Fatu 65et agi kupu o te hivá : laini 4.

Tokoni :

- 'E 'ave te tamá e te sitimá ki fea ? o ā ?
- Koteā 'e ina logo'i i tona lotó, koteā 'ana fakakaukau ki tona fāmilí ? Ki te temi kāha'ú ?
- 'E loto mālohi te tamá, he 'e ina ilo'i 'e lelei te fenua 'e 'alu ki ai, 'e fiafia pē !
- 'E lave mokomoko te matagí, kae mamahi tona 'atamai he 'e 'alu mama'o ! Fa'italiha tau fakamatalá.

Feafea'i – kua – heke – si'oku kāha'u – te vaka – te matagi tana havilivili – te fiafia – pe kei
kātoa – te ki'i fenua – puli 65et agi – fakamahamaha ia – loto to'a – mole galo – haku toe
foki –
tonu kau 'alu - si'aku tagi – 'oku lo'imata 'e au momoli – i moana – 'e fia alu atú – tohi –
mata –
kumi kāha'u ki tu'a pule'aga – si'oku 'api – pe 'e hoko atu kua – mafu – ke lava si'oku
ma'uli –
toku 'atamai – te ma'uli lelei – talitali – kau lave – 'e au moemisi – ko'enī au – puli ai – 'aho

Sitima ko te
« Capitaine Cook, 1970 »

Tapugālea

Gāue – 'Ai he kōpelemā talafeitu'u ki te 'ū falāsisi 'aenī.

- a) 'E 'alu te sitimá _____
- ā) 'E ha'u te tama sōliá _____
- e) Ko te tama ne'e nofo _____
- ē) (I te pākí) Ne'e file te kau sōlia 'uveá _____
- f) Ko Laveluá 'e tōfā _____, ko tona 'uhiga 'e nofo _____

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ LĒSONI 2 - HIVA MO HUALAU

Mahino ki he tohitohi

Gāue 1 – Lau te kogatohí ke ke mahino, pea ke tali ki te 'ū fehu'í

Te matagi 'e mokomoko mai, mokomoko mai te potu muli
Oiauē te 'ofa manatu'i , si'i nofonofo i 'Ualisi
Kua tala e si'i kolonele, 'Ualisi fafine 'ulu vale
Kā 'alu ko hina vakalelé, pea māfuli age o kekē

'E I ai tahi finematu'a, kā 'alu hina 'Āmelika
Pea nofo leva o 'aho lua mole kai hana fo'I pukaka
Kua lahi fau si'ona 'ofa, ki tona feleni 'āmelika
Kae 'alu te tagata o kata hoki fai si'i kai paega

Fo'i lau mai 'Ālele

Fo'i lologo, 'aho o Falani 2000
Kua lahi te faka'aoga o te ukalelé

Pātele 'e au tala tonu pē, si'i tupu'aga o toku valé
'E au 66et agi te 'Āmeleke ke ina laga si'oku falé
Kua fa'u si'oku falesio'ata, 'ā taliave pea fola papa
'O ina fa'u mo te 'atu heka'aga,
Kai hekaheka pea 66et ag fata

Koga o te hiva ko *Te 'Āmeliká*, Pasilio FILIPE

Gāue 2 – Kua ke mahino ki te lautohí, tali kiā fehu'i 'aenī, fai he 'ū falāsisi.

- a) Koteā te tokumeto 'aenī ne'e ke laú ?
- ā) 'E palalau ki te ā ?
- e) 'E ke mahino lā ko te hiva fakamālotoloto, hiva fakaagaaga, pe ko te hiva lotu ?
- ē) Ko ai te māu o te hiva ?
- f) Hiki mai 66et a'i kupu pe ko he laini, 'e 'iloga ai te vāvā o te māu.
- g) Koteā te tupu'aga o te fia fai a te fafine 'uveá ki te tama 'āmeliká ?
- h) Ka ko ai 'aē 'e higoa ko te 'Āmeleké ?

Kupusigalea

Gāue – Kumi te fakamahino o te kupu taki tahi mo tona fakaliliu fakafalani, pea ke tohi i te lalo papá.

Me'e magemage	Te 'uho (kakano) o te fu'u fusí	<i>Disparaître au loin, descendre</i>
Tōfā	Ko te fa'ahi loto o te sifá ('e gigila)	<i>Tronc de bananier</i>
Fakagalo	Kumi, fe'ui'aki, fehu'i	<i>Se poser la question, demander</i>
'Eke	Nofo lā, mālōlō lā (kiā Lavelua)	<i>Nacre (utilisé aussi pour l'ivoire)</i>
Polata	Me'e fēia mole he musika	<i>Danser sans musique (rythme)</i>
Lei	Puli i te mama'o, hifo	<i>Rester, se reposer (au Lavelua)</i>

Fakama'uma'u !

Ko ai 'e fatu hiva ?

- I 'Uvea 'e 'ui ai, ko te māú, ko te 67et agi ko te koloa fakafāmilī.

- I 'ihi leva fenua : 'e fakalogo te māu a he tagata ki tona 'ofa I te faimāholó mo tona poto fa'u hiva ?

Te 'ū loto mo fakakaukau

laukau, manako, mamahi, fiafia, vaivai, fakahemala, tagi

Te tuketuke pe ko te hiva lau'akau

'E lahi tona ma'u i te'ū māholo faka'uveá.
'E hiva te tagatá o laupisi mo fakavikiviki ki te fafiné, pea ina fakatatau ia kiā koloa matalelei o te nātulā, mo kakala magoni kehekehe o te fenuá.

Te hiva fafine pe ko te hiva tagata

'E te'ite'i tatau pē mo te hiva tuketuke.
Ko te me'a pē 'e nā kehekehe ai, he 'e tala fakahāhā e te tagatá tona laukaú ki te fafiné : 'e palalau ki tona fia fai aí, pe ko tona loto mamahí.

Tapugālea – 1

Te kōpelemā o te temí : 'E ma'u feafea'i ?
Ko fehu'i e 2 'e fai.

i) 'Āfea → temi nei, temi kā ha'u
→ 'E ha'u 'āfea te pulé ?
'E ha'u te pulé i te 'aho nei (ko te temi nei)
'E hoki ha'u te pulé i te vāha'a kā ha'ú (temi kā ha'u)

2) 'Anafea = temi kua hili
→ Ne'e ha'u 'anafea te tagatá
Ne'e ha'u te tagatá 'anāfi (temi kua hili)
Ne'e ha'u te tagatá 'ananai (temi kua hili)
Ne'e ha'u te tagatá i te vāha'a 'aenī kua 'osí (tatau)

Ko kupu o te

Temí nei

I te 'aho nei, kei, nei, lolotoga

Temí kua hili

'ananai, 'anāfi, 'anaheafi, kua hili ('osi)

i te « temi » 'aē, i te temi mu'a

Temí kā ha'u

vave, kā hani, 'ānai, 'apogipogi, 'anoiha

i te « temi » kā ha'ú

Mo 'ihi pē temi

mole he 'aho, tu'uma'u ('aho fuli)

→ mole he 'aho 'e 'alu kā ai

→ 'e 'alu motokā tu'uma'u pē ia

→ 'e 'alu motokā i te 'aho fuli

Fakama'uma'u : 'e lau ko te kōpelemā o te temí, te kupu fuli 'e tali ki te fehu'i ko « 'āfea pe ko 'anafea ».

Tapugālea – 2

Te kōpelemā o te 'agaagá : 'E ma'u feafea'i ? → Ko te fehu'i 'e fai.

Feafea'i → 'e ina kumi te agafai te agaaga, te lanu, te fa'ahiga tu'u « A » « O » he me'a, pe ko te fa'ahiga fakahoko o he gāue.

→ 'E lanu feafea'i te motokā ? 'E lanu kula te motokā
→ 'E palalau feafea'i te ta'ahiné ? 'E palalau le'o lahi te ta'ahiné
→ 'E aga feafea'i te pulé ? 'E feafea'i tana agá ? 'E agavaivai te pulé / 'E fia lahi
→ 'E feafea'i 'ona matá ? 'E finemui / 'E matalelei
→ Ne'e ha'u feafea'i ? Ne'e ha'u lalo / Ne'e ha'u motokā

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ

LĒSONI 3 - TE 'Ū HIVA LAU'AKAU

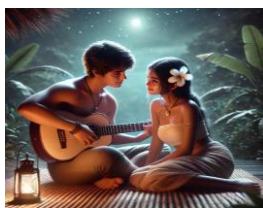
Mahino ki he lau

Gāue 1 – Fakalogo pea fakakātoa te hivá.

Aga	tala	taupau	kuau	'ilo'i	'aho	tapu	fakatauga
kua	vale	'alofa	lelei	'ofa'aga	hina tahi	kaloni	magoni

Lau'iheilala

Ha'u 68et a _____ mu'a lau'iheilala,
'lo he ko koe pē 'ia si'oku _____
_____ kehe'ia leva si'au aga,
Kua lagi ke 'ofa i _____ tagata

Si'ou ki'i sino 'e mole fa'a _____,
'O'i ka kuau au toe _____ aipē foki
Si'au ki'i _____ 'e _____,
Kua tau 'ia au o hagē hina _____

'Osi 'aē _____ pea tā palalau,
68et ag _____ mai si'ou 'ofa 'ia au
68et ag fakatu'u leva na'i _____,
Peau malu au ka mole ke _____
Pea kā 'e _____ ke fehi'a 'ia au,
68et ag tala mai kau _____ papau

Lau'iheilala, Pasi FILIPE, i te 'ū 1960, ne'e toe puke e te māholo a te Tauhi'ofa, 2009

Gāue 2 – Fakalogo pea fakakātoa te hivá.

Lave	māfana	kaloni	lea	fakamanatu	lava	kiā koe
i te ala	temi	galo	fofoga	mole	faitohi	'uma

Hōhō mai

i. Hōhō mai ke felave'aki, he ko si'atā _____ faka'osi
Kua vave pē leva si'i _____, pea tā māvēte leva foki
Alu lā pea ke _____ mai kau lau pē mo _____ ki ai
Mole toe lava ke _____ anai, tou sino i si'oku 'atamai

2. Tuku aipē mu'a ta'ahine kau toe 'uma atu pē mu'a
Ki si'ou sino hoihoifua, he'eki au fiu _____ fe'auga
'Oīē lagi ko he gata'aga o haku _____ atu ki ho'ou koga
Mo si'ou ki'i sino _____ 'aele _____ hea mo te mapa

3. 'Alu pea ke vave mai ta'ahine kau toe sio _____
Kua kita pakalafa noa pē he 'e mole kei _____ te moé
Taka lāuga tagi _____ o _____ 'ou taka'aga
Mo 'ou _____ fakatupu hala mate ai si'oku fia tagata

Hōhō mai, Sōsefo NOPISI, Valefahanoa

Fatuga tohitohi

Gāue – Fakamatala tou lotó ! Sio'i te fa'ahiga fatu o te hiva 'aenī, pea ke fatu hau hiva (tuketuke pe'e lau'akau) o mulimuli ki ai.

Agi go'ego'e mai te matagi, _____
Pea laga si'aku manatu ki ai _____
O manatu ki tatā fakatahi, _____
Si'oku kahoa ne'e ke hu'i mai _____

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ LĒSONI 3 - TE 'Ū HIVA LAU'AKAÚ

'E au tagi mo manatu,
I si'oku laukau
'Uma atu, nofo lā, kau 'alu

Si'i māhani na vete vave,
I te fakakovi a tau fa'ē
Ke ke kumi hina tagata kehe,
Ka ke kapu au he au vale

Agi go'ego'e, ko Savelio SUVE ne'e māu i te māholo a te Mala'evaká, 1984

Tapugālea

Gāue 1 – Lau te 'ū falāsisi 'aenī pea ke fakalaini te kōpelemā o te temí.

- a) 'E 'ala te ta'ahiné i te hola 7. → _____
- ā) Ne'e 'alu 'anāfi 'ia Mako ki lōpitali. → _____
- e) 'E hoki ha'u te pulé i te vāha'a kāha'ú. → _____
- ē) Hoki 'omai 'ia Tapa mo Fenua 'apogipogi. → _____
- f) 'E moe tu'uma'u 'ia Siale i te hola 8. → _____
- g) Ne'e ha'u 'anāfi 'ia Tuitogi. → _____
- h) 'E fai e Mohokoi 'ana me'aakó i te afiafi. → _____
- i) Hoki 'ave 'ānai te laupapá e te kau toé. → _____

Gāue 2 – Toe tohi te 'ū falāsisi i mata'u ka ke fetogi te sapusekí 'aki te fetoginauna 'e tuha.

Gāue 3 – Fakakātoa te 'ū falāsisi 'aenī 'aki he kōpelemā o te temí.

Fa'ifa'itaki'aga – 'E au kaime'akai → I te 'ahofuli

- a) Ne'e ina kamata lau te tohi. → _____
- ā) Ne'e matou teuteu'i te lafeti. → _____
- e) 'E ke fufulu 'ou nimá. → _____
- ē) 'E me'e. → _____
- f) 'E hoki natou 'olo o mālōlō. → _____
- g) Ne'e au tau mai ki faleako. → _____
- h) 'E mā 'olo ki koloa. → _____
- i) Ne'e gāue. → _____

Gāue 4 – Toe tohi te 'ū falāsisi 'aenī ka ke fetogi te tu'u'aga o te kōpelemā o te temí.

Fa'ifa'itaki'aga – 'Apogipogi 'e matou 'olo ki Sia. → 'E matou 'olo 'apogipogi ki Sia.
→ 'E matou 'olo ki Sia 'apogipogi.

- a) Afiafi 'e au 'alu ki koloa. → _____
- ā) I te 'aho fuli 'e ina ako 'ana lēsoní. → _____
- e) 'E natou 69et agi69on I te pō fuli. → _____
- ē) Ne'e 'ago 'anāfi 69et a'I hu'apipí. → _____
- f) 'E 'alu 'apogipogi te salatamú. → _____
- g) I te vāha'a kāha'ú 'e ha'u te sitimá. → _____
- h) 'E 'olo I te 'aho fuli o misa. → _____
- i) Ne'e 'alu I te 'anaheafí ki Futuna. → _____
- ī) 'E lautohi i te afiafi fuli. → _____
- k) 'Ananai ne'e toe ha'u. → _____

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ LĒSONI 3 - TE 'Ū HIVA LAU'AKAÚ

Mahino ki he tohitohi

Tama

Kua fualoa si'i māhāni,
'E au tokaga'i 'au malimali
'E hagē pē 'e na 'uimai,
'E ke 'ofa 'ia au tokotahi

Ta'ahine

Talavou lagi kua ke mahino,
Ko toku loto kua 'osi 'io
'Ave lā koe au kau sio
Ke au mamata ki te palatiso

'E fa'italiha pē tona sivi,
Haga tāua o fakatahi'i
'Otā 'ofa mo fakapipiki,
Kae gata lā na'i moemisi

Ta'ahine

Tuku koe tau toe tu'ania
Si'i fakakovi a te kāiga
Ko te 'Atua mo koe mo kita,
Ko toku loto mo'oni 'aia

Tama

Finemui ē ! 'E lelei age
Mai tou nima kae tā 'ave
O fakamo'oni i te aletale,
70et a nonofo o fai ki te mate

Moemisi, Sosefo NOPISI, Valefahanoa, 1997

Gāue – Tali kiā fehu'i 'aenī. Fai he 'ū falāsisi.

a) Koteā te tokumeto 'aenī ?

ā) Ko ai 'e palalau ki ai, koteā tonā vāha'a ?

e) Koteā 'e palalau ki ai te kogatohi ? (Koteā te tema o te hiva ?)

ē) Hiki mai he falāsisi 'e fakahā ai e te tūpulagā tona lotó ki te finemui.

f) Koteā te kupu i te kogatohi 'e palalau ai ki te lotú ? Fakamatala tau mahino ki te fakakaukau a te tūpulagā.

g) Hiki mai ni falāsisi 'e tagi tatau, pea ke 'ui mai pe 'e ke mālie'ia. 'E ma'ua 70et agi tatau ? Fakamahino.

h) Koteā te higoa o te ta'i hiva 'aenī ?

i) Ko ai ne'e ina fatu te hiva nei, koteā te higoa o te māholó ?

Kupusigalea

Gāue – Kumi te fakamahino o te kupu taki tahi mo tona fakaliliu fakafalani, pea ke tohi i te lalo papá.

Hoihoifua	Kahoa	<i>Bien bâti€, beau physique</i>
Salusalu	Ko te palalau a he tokolua 'e fakatahi	<i>Fale des jeunes du village</i>
Uō	'Ofa, manako, fia fai	<i>Collier de fleur</i>
Fatu	Kahoa	<i>Aimer, désirer</i>
Lafi	Fa'u he hiva, tohi fakamāu he hiva	<i>Discuter en amoureux, flirter</i>
Laukau	Fakatahi'aga fakatūpulaga o he kolo	<i>Collier de fleur</i>
Gatuvai	Sino matalelei, sinolelei	<i>Ecriture et création de chanson</i>

KĀPITE 5 – TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Lēsoni 1

Gāue 1 – Lau ke ke mahino pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Ne'e 'ui mai e taku kuí, ne'e mu'a mai 'ia Maui
Na Folau mai Niusilani, o kumi fenua ke nofo ai
Pea ma'u ai 'Uvea neí, o sio Maui 'e lāvaki
Pea fuli lā o toe foki, o 'alu ki Toga o talu ai,

Pea hoki hoko mai ki muli, ne'e fokifā 'e tau mai
Samuele ko he kāpiteni, o fakahigoa ko 'Ualisi
Tou tupu ake o tā'ofi, higoa e 2 matalelei
'Ualisi 'uhi ko 'Ualisi, mo 'Uvea mai 'atā kui

'Ofanoa

Fehu'í

- a) Koteā te tokumetó ? → _____
- ā) 'E palalau ki te ā ? → _____
- e) Hiki mai te' ū nauna tapu 'e ma'u ai : → _____
- ē) 'E ha'u mai fea 'ia Maui ? → _____
- f) 'E ha'u Samuele 'Ualisi mai fea ? → _____
- g) Koteā te kehekehe o te kupulau mo te vīkiga ? → _____

Gāue 2 – Fakalaini te 'opusekí pea ke fetogi te sapusekí 'aki te fetoginauna 'e tuha mo ia.

- i) Ne'e ma'u e Maui 'ia 'Uvea. → _____
- ā) 'E puipui e te lauhakaú 'ia te motú. → _____
- e) 'E vikiviki e te 'ū kuí 'ia te fenuá. → _____
- ē) 'E foaki e Malia 'ia te 'atamaí. → _____
- f) 'E taupau e te kau 'Uveá mo tāua 'ia te leá. → _____
- g) Ne'e fakatupu e te 'Atuá 'ia te nātulā. → _____

Lēsoni 2

Gāue 3 – Lau te tokumeto nei pea ke tali ki te 'ū fehu'í.

Kua toka 'aē kolohau, pea teu fakatapu'i atu, tapu age lā pea mo te hau
Mo te kau fa'ahiga tapu 'aenī 'e fakamamalu, kau tala atu te 'uhiga o taku ha'u.

'Oiē mole 'aoga mo au, kau takatu'u i te kolohau

Ka kua au lele mai au o me'e i te kolohau, he kua ke finegalo kau ha'u.

'E au ha'u 'ufi'ufi lā ki Hahake nei mo Mu'a, māhani nātou i te lakalaka
Mokā fai na'i katoaga, pea tuku lā ke au mako, mo'o fai si'aku fakalogo

'Oiē tou teuteu pē, tu'u mo tokaga ki tau me'e,

Hiki haka lā ke mālie, he kua ke ilo'i pē, ko Hahake aenī o te me'e.

KĀPITE 5 - TE 'Ū FAKAFIAFIA MO FAIVA LEÁ SIVI FAKAAUUAU O LĒSONI 1, 2, 3

Fakakoluse te tali 'aē 'e tonú.

- a) 'E palalau te hiva ki te : Taú Fakafiafia Faikole
- ā) Kua toka ae kolohau : Kua toka te kolohau o Lavea
Kua toka te tagata hiva
Kua kātoa te haha'i o te kolohaú
- e) Koteā te 'uhiga o te kupu ko Fakatapu : Faka'apa'apa lahi
Fakalogologo
Ohoana
- ē) 'E fakahoko te fakafiafiá I : Mu'a Futuna Hahake
- f) Ko te ta'i hiva 'aenī ko te : Fo'i lau Hiva lotu Tuketuke
- g) Te fakatauga, ko te kupu 'e hiva : Tu'a tahi Tu'a lahi
- h) Hiki mai he falāsisi 'e ma'u ai he kōpelemā o te temí _____
- i) Hiki mai he falāsisi 'e ma'u ai he kōpelemā talafeitu'u _____

Lēsoni 3

Gāue 4 – O hagē he māú, fai ni ki'i falāsisi e 5 o fakamatala te pāki 'aenī.

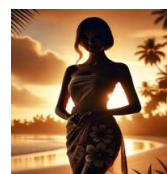

Lēsoni 1, 2, 3

Gāue 5 – 'Ai te kupusiga ki te pāki 'e tuha mo ia.

Talatuku	Hoihoifua	Sia	Lifa
Tōfā	Tuketuke	Molofaha	Hualau

Ko te kaufaiako ne'e gāue ki te fa'ufa'u o te tohi nei

- Pelelina FAKATAULAVELUA : faiako o te lea faka'uveá

- Pierre Marie FOTOFILI : faiako o te lea faka'uveá

- Hiasinita TAHIMILI : faiako o te lea faka'uveá

- Falakika NOPISI : ako faiako o te lea faka'uveá

Tohi Gāue Faka'uvea

Kalasi

6

Taupau tou koloá

